

University of Groningen

Kroniek 2006

Lucardie, Anthonie; Bredwold, Martine; Voerman, Gerrit; van der Walle, Nelleke

Published in:

Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen 2006

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2008

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Lucardie, A., Bredwold, M., Voerman, G., & van der Walle, N. (2008). Kroniek 2006: overzicht van de partijpolitieke gebeurtenissen van het jaar 2006. In G. Voerman (editor), *Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen 2006* (blz. 15-104). Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

KRONIEK 2006

Overzicht van de partijpolitieke gebeurtenissen van het jaar 2006

Paul Lucardie, Martine Bredewold, Gerrit Voerman en Nelleke van de Walle

1. Inleiding

Het jaar 2006 was politiek veelbewogen: niet alleen gemeenteraadsverkiezingen, maar ook onverwachte en verrassend verlopen Tweede-Kamerverkiezingen na een merkwaardige kabinetscrisis, en enkele ministerscrises. Deze gebeurtenissen raakten de partijpolitieke verhoudingen in Nederland en verdienen derhalve enige aandacht in deze Kroniek. De Kroniek beschrijft de partijpolitieke gebeurtenissen, dat wil zeggen de ontwikkelingen binnen de in de Eerste en Tweede Kamer vertegenwoordigde partijen, voorzover die zich althans buiten het parlement afspeelden. Handelingen van bewindslieden en volksvertegenwoordigers worden immers elders al gedocumenteerd.¹

Voor dit overzicht werden artikelen geraadpleegd uit de dagbladen *NRC Handelsblad*, *Trouw*, *de Volkskrant*, *Nederlands Dagblad* en *Reformatorisch Dagblad*. Daarnaast werden partijdocumenten (brochures, partijbladen, congresstukken en dergelijke) doorgenomen. Ten slotte werd informatie vergaard van door het DNPP gearchiveerde websites van politieke partijen. Om de gebeurtenissen binnen de afzonderlijke partijen in een context te plaatsen, worden eerst de politieke ‘hoofdmomenten’ uit 2006 kort geschetst.²

¹ In de loop der tijd is de Kroniek geleidelijk in omvang en gedetailleerdheid gegroeid. Omdat dit een te grote personele belasting bleek te worden, zag de redactie zich genoopt de omvang van de Kroniek iets te beperken en met name de activiteiten van neveninstellingen als wetenschappelijke bureaus en jongerenorganisaties alsmede de publicaties van de partijen in beginsel niet meer te behandelen.

² Zie voor een uitvoeriger overzicht van de politieke hoofdmomenten uit 2006: A. van Kessel en M. Leenders, ‘Het parlementaire jaar 2005-2006’, in: C.C. van Baalen e.a., red., *De waan van de dag. Jaarboek Parlement*

2. Hoofdmomenten

Afghanistan

In december 2005 uitte het kabinet het voornemen om 1.100 Nederlandse militairen naar Afghanistan te zenden om deel te nemen aan veiligheidsoperaties van de International Security Assistance Force (ISAF). Deze strijdmacht van de NAVO was op gezag van de Verenigde Naties vanaf 2001 in Afghanistan ingezet om het regeringsleger bij te staan in de strijd tegen opstandelingen en om bij te dragen aan de wederopbouw van het land. De Nederlandse troepen zouden vanaf 2006 in de provincie Uruzgan vooral die tweede taak dienen te vervullen. Regeringspartij D66 vond de missie echter veel te gevaarlijk (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 44-45). De Tweede-Kamerfractie dreigde zelfs haar steun aan het kabinet op te zeggen indien het voornemen doorgezet zou worden – het kabinet noemde het bewust geen ‘besluit’ maar een ‘voornemen’, om de interne verdeeldheid niet al te scherp uit te laten komen. D66 rekende erop dat de PvdA met GroenLinks en de SP eveneens tegen uitzending zouden stemmen, zodat het kabinet tegenover de meerderheid van de Tweede Kamer bakzeil zou moeten halen. De PvdA ging echter na lang wikken en wegen akkoord met de missie – op één fractielid na – die dan ook op 2 februari 2006 brede steun van de Kamer kreeg. De fractievoorzitter van D66, B.O. Dittrich, gaf in het debat toe dat hij tevergeefs met een kabinetscrisis had gedreigd maar uiteindelijk zijn partijgenoten in het kabinet niet mee had gekregen. De volgende dag trad hij daarom af als fractievoorzitter; hij werd opgevolgd door mevr. L.W.S.A.L.B. van der Laan (zie verder in deze Kroniek onder D66).

gemeenteraadsverkiezingen

Op dinsdag 7 maart konden burgers in 419 gemeenten een nieuwe gemeenteraad kiezen – in 39 gemeenten waren de verkiezingen op een andere datum gehouden wegens herindeling. De verkiezingen zouden normaliter op woensdag 8 maart plaatsvinden, maar die dag bleek minder geschikt omdat hij in protestantse kring als biddag voor gewas en arbeid gevierd wordt.

De meeste partijen begonnen medio januari campagne te voeren. Hoewel het om lokale verkiezingen ging, kregen ze onvermijdelijk een lan-

taire Geschiedenis 2006, Amsterdam, 2006, 164-179; en A. van Kessel en M. Leenders, ‘Het parlementaire jaar 2006-2007’, in: C.C. van Baalen e.a., red., *De moeizame worsteling met de nationale identiteit. Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 2007*, Amsterdam, 2007, 173-188.

delijk karakter. Niet alleen werden vaak op nationaal niveau de verkiezingsthema's vastgesteld en de campagnes gecoördineerd, ook namen veel landelijke politici deel aan de campagne, waaronder zelfs minister-president J.P. Balkenende. Zijn partij, het CDA, had op 4 maart een bustournee voor landelijke kopstukken naar de vier grote steden georganiseerd. De politieke aanvoerder van de VVD, J.J. van Aartsen, had zelfs zijn politieke lot verbonden aan de uitslag van de lokale verkiezingen, zoals later zou blijken (zie verder in deze Kroniek onder VVD). Op 2 maart gingen de voorzitters van de zes grootste Tweede-Kamerfracties in Rotterdam met elkaar in debat, hetgeen werd uitgezonden in het televisieprogramma 'Twee Vandaag'.

In 2006 kwam 58,6 procent van de kiesgerechtigden naar het stemlokaal, wat iets meer was dan in 2002. De PvdA werd algemeen als winnaar van deze verkiezingen beschouwd. Ze haalde ruim vijfhonderd zetels meer dan in 2002 (zie tabel 1). In 168 gemeenten was zij de grootste partij geworden, terwijl ze dat in 2002 slechts in 58 gemeenten was. Het CDA verloor ongeveer driehonderd zetels en vormde nog slechts in 102 gemeenten de grootste fractie – in 2002 was dat nog in 147 gemeenten het geval. De VVD ging veel minder achteruit – iets meer dan honderd zetels – maar kwam wel onder de grens van veertien procent die Van Aartsen zich gesteld had. Hij zag daarin aanleiding af te treden als 'politiek aanvoerder' (zie verder in deze Kroniek onder VVD). Ook de lokale partijen golden als verliezers. In 2002 waren ze in 138 gemeenten de grootste partij, nu nog in negentig. In totaal haalden ze ongeveer vierhonderd zetels minder dan vier jaar eerder. Echter lang niet alle lokale partijen leden verlies. Het waren vooral de 'leefbaren' die zetels in moesten leveren: Leefbaar Rotterdam verloor drie van de zeventien zetels, Leefbaar Hilversum vier van de negen en Leefbaar Utrecht zelfs elf van de veertien, terwijl Leefbaar Amsterdam zijn twee zetels kwijtraakte. Sommige nieuwe lokale partijen deden het daarentegen juist goed. Zo trok in Zoetermeer de Lijst Hilbrand Nawijn met vijf leden de raad in en won ook de Lijst Smolders in Tilburg vijf zetels – beide lijsttrekkers waren eerder lid geweest van de LPF. De LPF zelf won zetels in Den Haag, Duiven, Eindhoven, Spijkenisse en Westland. Afgezien van Nieuw Rechts, dat één zetel in de gemeente Ridderkerk won, slaagden andere nationalistische of extreem-rechtse groeperingen er niet in zetels te winnen. De Nieuwe Communistische Partij (NCPN) leed verlies en verloor de meerderheid in haar oude bolwerk Reiderland (waar ze van vijf naar twee zetels ging).

Tabel 1. Uitslag gemeenteraadsverkiezingen 2006 (in zetels en stempercentages)

	2002		2006	
	%	zetels	%	zetels
CDA	20,5	2.155	16,8	1.754
PvdA	16,0	1.360	23,5	2.058
VVD	15,8	1.475	13,7	1.255
GroenLinks	6,1	410	5,9	417
D66	4,2	268	2,7	147
CU	3,1	279	3,6	635
SGP	1,7	181	1,6	
SP	2,8	143	5,7	333
Overige landelijke partijen*)	0,5	34	0,3	2.262
Lokale confessionele groeperingen**)	1,6	135	1,2	
Lokale progressieve groeperingen	2,8	272	***)	
Onafhankelijke lokale partijen	25,0	2.368	25,0	
Totaal	100,1%	9.080	100,0%	8.861

*) In 2002 rekende het CBS onder de ‘overige landelijke partijen’ de Nieuwe Communistische Partij (NCPN), de Verenigde Communistische Partij (VCP), de Verenigde Seniorenpartij (VSP) en Nederland Mobiel. In 2006 werden door de Kiesraad hieronder slechts de NCPN, de Vooruitstrevende Integratie Partij (VIP) en de Lijst Pim Fortuyn (LPF) gerekend.

**) In 2006 berekende de Kiesraad alleen de gezamenlijke lijsten van ChristenUnie en SGP, overige combinaties werden als lokale partijen beschouwd.

***) In 2006 werden de meeste progressieve combinaties door de Kiesraad aan de PvdA toegeschreven en verviel de rubriek ‘lokale progressieve groeperingen’.

Bronnen:

2002: Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen, 2003 (statline.cbs.nl/StatWeb)

2006: Kiesraad, Den Haag, 2007 (www.verkiezingsuitslagen.nl) (percentages)

2006: *NRC Handelsblad*, 8 maart 2006 (zeteltallen)

N.B.: Anders dan het CBS in 2002 heeft de Kiesraad in 2006 niet de raadszetels per partij opgeteld. Dagbladen doen dit doorgaans wel, maar verschillen onderling enigszins in hun berekeningen. In de tabel zijn de cijfers van *NRC Handelsblad* opgenomen, die ook door het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties gebruikt worden. Vergelijkingen tussen 2002 en 2006 zijn hierdoor echter niet goed mogelijk. In de tekst beperken we ons derhalve tot een globale aanduiding van de zeteltallen.

Succesvol waren hier en daar de partijen die de belangen van etnische en religieuze minderheden wilden behartigen, zoals de Islam Democraten en Solidair Nederland in Den Haag. De opkomst was onder deze minderheden hoger dan in 2002. De meeste partijen hadden meer kandidaten uit deze groeperingen opgesteld, zodat het aantal ‘allochtone’ raadsleden toenam van ruim tweehonderd tot ruim driehonderd. Overigens bleek uit een peiling dat de meeste kiezers van buitenlandse afkomst op inheemse Nederlanders stemden en slechts een minderheid – ongeveer veertig procent van de uit Marokko of Turkije afkomstige kiezers, twintig procent van de Surinaamse en slechts twee procent van de Antilliaanse kiezers – een stem uitbracht op een kandidaat uit de eigen groep.

collegevorming

De electorale winst van de PvdA vertaalde zich vervolgens ruimschoots in wethoudersposten. De sociaal-democraten leverden 27 procent van alle wethouders, het CDA 25 procent en de VVD veertien procent (*VNG Magazine*, 8 december 2006). GroenLinks, SP en D66 werden enigszins onderbedeeld met respectievelijk vier, twee en één procent, terwijl de ChristenUnie en de SGP met vier respectievelijk twee procent evenredig vertegenwoordigd waren in de colleges. De lokale partijen konden slechts twintig procent van de wethouders benoemen en waren dus duidelijk ondervertegenwoordigd. Vooral in de grote steden kwamen zij er zelden aan te pas.

val van het tweede kabinet-Balkenende

Op 11 mei werd in het televisieprogramma ‘Zembla’ aandacht besteed aan de wijze waarop het in Somalië geboren Tweede-Kamerlid mevr. A. Hirsi Ali (VVD) haar Nederlandse nationaliteit had verkregen. Gesuggereerd werd dat zij had gelogen over haar geboortejaar, haar familienaam en over een gedwongen huwelijk en haar vrees voor eerwraak,

omdat zij anders niet uit het ‘veilige’ Kenia naar Nederland had kunnen vluchten. Hirsi Ali had overigens eerder al toegegeven dat haar vluchtverhaal niet helemaal klopte, maar ontkende dat ze had gelogen over haar gedwongen huwelijk. Naar aanleiding van de uitzending stelde het onafhankelijk Kamerlid H.P.A. Nawijn schriftelijke vragen aan de minister voor Vreemdelingenzaken en Integratie, mevr. M.C.F. Verdonk (VVD). De minister liet een onderzoek instellen en stelde al op 15 mei vast dat de Nederlandse nationaliteit van Hirsi Ali nietig was. Nog dezelfde dag maakte zij haar conclusie aan de Tweede Kamer bekend.

Op 16 mei kondigde Hirsi Ali op een persconferentie aan, haar Kamerlidmaatschap onmiddellijk neer te leggen – en niet pas op 1 september, zoals zij zich voorgenomen had in verband met de problemen rond haar huisvesting (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 90) en haar vertrek naar de Verenigde Staten. Diezelfde dag vond over de kwestie een spoeddebat plaats in de Tweede Kamer, waarin veel kritiek klonk op de conclusie van de minister en op de snelheid waarmee ze die openbaar had gemaakt. In een breed gesteunde motie werd Verdonk gevraagd om naar mogelijkheden te zoeken om Hirsi Ali haar Nederlanderschap te laten behouden. Op 27 juni deelde de minister mee dat dit was gelukt. Dat haar partijgenote de naam Ali had opgegeven die haar grootvader wel maar haar vader niet had gebruikt, zou op grond van het Somalische recht toegestaan zijn. Het geboortjaar was irrelevant.

Hirsi Ali had in een schriftelijke verklaring toegegeven dat ze de minister op het verkeerde been had gezet. Een dag later liet zij echter weten dat ze deze verklaring onder (tijds)druk had afgegeven, vanwege haar visumaanvraag voor de Verenigde Staten. Tijdens een Tweede-Kamerdebat over de kwestie op 28 juni was de minister opnieuw doelwit van ernstige kritiek. Premier Balkenende, die overigens pas laat van de zaak op de hoogte gesteld was, deelde mee dat een verklaring van Hirsi Ali nodig was ‘waarmee ook de minister voor V en I [Vreemdelingenzaken en Integratie] moest kunnen leven’ (*Handelingen Tweede Kamer* 96-6019, 28 juni 2006). Dat was aanleiding voor de fractievoorzitter van GroenLinks, mevr. F. Halsema, om samen met de fracties van ChristenUnie, SP en PvdA een motie van afkeuring tegen de minister in te dienen, die in haar ogen haar machtspositie tegenover een individuele burger misbruikt had. De motie kreeg geen meerderheid, maar wel de steun van de fractie van D66. De volgende dag verklaarde de voorzitter van deze fractie, Van der Laan, dat zij haar steun aan het kabinet introk. De bewindslieden van D66 deelden daarop mee, hun ontslag aan te zullen bieden. Minister-president Balkenende constateerde dat het kabinet geen parlementaire basis meer had. Op 30 juni stelden hij en alle andere bewindslieden hun portefeuilles ter beschikking.

formatie derde kabinet-Balkenende

Oud-premier R.F.M. Lubbers trad vanaf 1 juli als informateur op en bereidde de vorming van een interim-kabinet voor, geleid door Balkenende en gesteund door CDA en VVD, maar zonder deelname van D66. De ministers L.J. Brinkhorst van Economische Zaken en A. Pechtold van Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties werden vervangen door respectievelijk J.G. Wijn (CDA), staatssecretaris van Financiën, en A. Nicolai (VVD), staatssecretaris van Buitenlandse Zaken. De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, mevr. M.C. van der Laan (D66), werd opgevolgd door B.J. Bruins (VVD), die overigens eerder beoogd was als opvolger van staatssecretaris M. Rutte (VVD) omdat deze in juni zijn functie had ingeruild voor het lidmaatschap van de Tweede Kamer (zie verder in deze Kroniek onder VVD). Op 7 juli werden de nieuwe bewindslieden beëdigd. De overige bewindslieden van het tweede kabinet-Balkenende behielden hun functies in het nieuwe kabinet.

Het derde kabinet-Balkenende stelde zich voornamelijk als taak een begroting in te dienen en verkiezingen uit te schrijven. De afbakening van deze taken verliep overigens niet zonder politieke strijd, omdat de oppositie een aantal kabinetsbesluiten te ver vond gaan. Het kabinet kreeg in de Tweede Kamer echter meestal niet alleen steun van CDA en VVD, maar ook van de LPF en raakte zodoende zelden echt in problemen.

Schipholbrand

In de nacht van 26 op 27 oktober 2005 waren elf vreemdelingen in het detentiecentrum van de luchthaven Schiphol door brand om het leven gekomen. De Onderzoeksraad voor Veiligheid stelde een onderzoek in en bracht daarover op 21 september 2006 verslag uit. Dit bevatte kritiek op vele betrokkenen: de Rijksgebouwendienst en de Dienst Justitiële Inrichtingen, die het detentiecentrum onvoldoende hadden beveiligd tegen brand; de gemeente Haarlemmermeer, die de vergunning voor de bouw had afgegeven; de slecht op brand voorbereide bewaarders; en ten slotte de gebrekkige nazorg voor de overlevende celbewoners. De voor de Rijksgebouwendienst en de Dienst Justitiële Inrichtingen verantwoordelijke ministers, mevr. S.M. Dekker (VVD) van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer en J.P.H. Donner (CDA) van Justitie traden naar aanleiding van deze kritiek nog op 21 september af, ook al had met name Donner eerder bezwaar gemaakt tegen de 'wijsheid achteraf' van de Onderzoeksraad (*NRC Handelsblad*, 6 september 2006). De afgetreden ministers werden opgevolgd door oud-

bewindslieden: respectievelijk P. Winsemius (VVD) en E.M.H. Hirsch Ballin (CDA). Ook de burgemeester van Haarlemmermeer, F. Hertog (VVD) trad na de presentatie van het rapport af; zijn functie zou worden waargenomen door oud-minister T. Netelenbos (PvdA).

De Tweede Kamer besprak eind oktober het rapport van de Onderzoeksraad. Hirsch Ballin aanvaardde de conclusie dat de brand bij betere voorzorgsmaatregelen minder of zelfs helemaal geen slachtoffers had geëist. Hij beloofde bovendien maatregelen te zullen nemen tegen ambtenaren op zijn departement die waarschuwingen over de mogelijke gevaren van brand niet hadden doorgegeven en later ook hem daarover onvoldoende hadden ingelicht.

voorbereidingen Tweede-Kamerverkiezingen

De Tweede-Kamerverkiezingen die voorzien waren voor mei 2007, vonden vanwege de val van het kabinet nu op 22 november 2006 plaats. De commissies die de meeste partijen al ingesteld hadden om een verkiezingsprogramma te ontwerpen en kandidaten te selecteren, moesten derhalve hun tempo versnellen.

De voorlopige kandidatenlijsten werden uiteindelijk door de partijcongressen of door de leden vastgesteld. Een enkele keer greep het partijbestuur direct in. Dat gebeurde op 27 september bij zowel CDA als PvdA in verband met de Armeense kwestie. In beide gevallen werden kandidaten van Turkse afkomst (A. Tonca en O. Elmaci respectievelijk E. Sacan) van de ontwerp-kandidatenlijst geschrapt, omdat zij weigerden ondubbelzinnig te erkennen dat de Armeense minderheid in het Osmaanse rijk in 1915 slachtoffer van genocide was geweest. De kwestie was opnieuw actueel geworden bij de gesprekken over toetreding van Turkije tot de Europese Unie. Turks-Nederlandse organisaties reageerden teleurgesteld op de beslissing van CDA en PvdA en raadden hun aanhang aan om niet meer op deze partijen te stemmen (zie verder in deze Kroniek onder CDA en PvdA).

De ontwerpprogramma's werden in de zomer afgerond en eind september of begin oktober door de partijcongressen vastgesteld – behalve bij de SGP, waar het hoofdbestuur zelf het programma vaststelde. Veel waarnemers meenden dat de programmatische verschillen tussen de partijen kleiner geworden waren. Ondanks dit 'gedrang in het midden' verschilden de grote partijen wel van elkaar op een aantal belangrijke punten, zoals de AOW, hypotheekrenteaftrek, kinderopvang, liberalisatie van de huren, de zorgpremie en het financieel beleid. Immigratie en integratie leken nu minder belangrijk dan in 2003, behalve voor de politieke erfgenamen van Fortuyn: de LPF die aan de verkiezingen deelnam als 'Fortuyn', de door het van de VVD afgescheiden Tweede-Kamerlid

G. Wilders opgerichte Partij voor de Vrijheid (PVV), de door de Rotterdamse ex-wethouder M.G.T. Pastors in het leven geroepen lijst Eén.NL en de door oud-minister H.P.A. Nawijn (LPF) geleide Partij voor Nederland. De PvdA wilde – evenals GroenLinks en SP – meer geld besteden aan zorg en sociale zekerheid, terwijl het CDA nadruk legde op aflossing van de staatsschuld en de VVD op lastenverlichting voor de burgers. De VVD was het echter met de PvdA eens dat de overheid gratis kinderopvang aan werkende ouders moest aanbieden. De linkse partijen streefden voorts naar beperking van de hypotheekrenteaftrek voor hogere inkomensgroepen en een meer inkomensafhankelijke zorgpremie. Zij verzetten zich tegen de liberalisatie van de huren die CDA en VVD wilden doorvoeren. Dit werden dan ook de belangrijkste thema's in de verkiezingscampagne, die eind september op gang kwam. Buitenlands beleid speelde nauwelijks een rol. De AOW was overigens al eerder in discussie gekomen, nog voordat het kabinet was gevallen. Op 28 april sprak de politiek leider van de PvdA, W. Bos, op een congres (en in een interview met *de Volkskrant*) zich uit voor verdergaande fiscalisering van de AOW, waardoor ouderen afhankelijk van hun inkomen zelf mee zouden betalen aan deze ouderdagvoorziening. Deze zou op die manier beter betaalbaar worden. Bos kreeg onmiddellijk kritiek op zijn voorstel van CDA en VVD, die al gauw spraken van 'bejaardenbelasting' of zelfs 'Bosbelasting'. De AOW zou voortdurend in discussie blijven, ook toen de PvdA haar standpunt afzwakte door de fiscalisering pas na 2011 in te laten gaan.

campagne Tweede-Kamerverkiezingen

De campagne kreeg geleidelijk een vrij fel en persoonlijk karakter. In een eerste lijsttrekkersdebat op 29 oktober op NOS Radio 1 zei CDA-leider Balkenende tegen Bos toen het ouderenbeleid ter sprake kwam: 'u draait en u bent oneerlijk' (*de Volkskrant*, 30 oktober 2006). Bos reageerde later gekwetst en riep zijn tegenspeler op om dit soort persoonlijke aanvallen achterwege te laten, maar deze vond die reactie nogal overdreven. In hetzelfde debat verklaarde Bos overigens niet als minister aan een vierde kabinet-Balkenende te zullen deelnemen. De polarisatie tussen het linkse kamp (PvdA, GroenLinks en SP) tegenover de coalitiepartijen CDA en VVD nam in de campagne duidelijk toe. Tijdens een op televisie uitgezonden debat aan de Erasmusuniversiteit in Rotterdam op 15 november noemde Bos samenwerking met het CDA 'moeilijker dan ooit' en achtte hij een links kabinet 'een doodnormale optie', terwijl VVD-leider Rutte waarschuwde dat een dergelijk kabinet Nederland in een recessie zou storten (*de Volkskrant*, 16 november 2006).

In de media leek de verkiezingsstrijd veelal een *horse race* tussen Bos en Balkenende. De premier werd het meest genoemd, en vaker in positieve zin dan zijn PvdA-concurrent. In de peilingen liep het CDA duidelijk uit op de PvdA. De andere partijen kwamen er minder aan te pas, vooral na medio oktober. Ze gingen zelf overigens de publiciteit bepaald niet uit de weg. Lijsttrekker Rutte van de VVD liet zich zelfs gekleed in een badjas interviewen door een even schaars geklede journaliste van het weekblad *Viva* op een bed in een hotelkamer, waarbij onder meer de vraag aan de orde kwam of hij homoseksueel was of niet. Aan de televisiedebatten op de vooravond van de verkiezingen konden dit keer echter alle partijen deel nemen die in de Tweede Kamer vertegenwoordigd waren of daar volgens de peilingen een goede kans op maakten. In het ‘smurfendebat’ tussen de kleinere partijen – zoals D66-lijsttrekker Pechtold het noemde – speelde het integratiebeleid een grote rol. Het debat tussen de grote partijen ging vooral over sociaal en economisch beleid. Balkenende trad als premier terughoudend op, aanvalen van alle anderen parerend. Rutte stelde zich offensief op en verweet de SP minder sociaal te zijn dan zijn eigen partij: uiteindelijk zorgden de Liberalen voor meer werkgelegenheid dan de Socialisten. De lijst-aanvoerders van de drie linkse partijen, die een dag eerder nog een informeel ‘koffiegesprek’ hadden gehad op initiatief van GroenLinks-lijsttrekker Halsema, spaarden elkaar doorgaans in het debat.

Naast televisie speelde internet een grote rol in deze campagne. Campagnefilms verschenen op de website *YouTube*, politici hielden weblogs bij en wierpen digitale vrienden via *Hyves*, terwijl hun (soms anonieme) tegenstanders eigen websites opzetten – zoals *wouterwindvaan.nl*, waarin de PvdA-leider onderuit werd gehaald. Voorts konden kiezers op verschillende websites stemadviezen inwinnen. De meeste belangstelling trok opnieuw de Stemwijzer van het Instituut voor Publiek en Politiek (IPP), op de voet gevolgd door het Kieskompas dat door politicologen van de Vrije Universiteit was gemaakt met steun van het dagblad *Trouw*.

Daarnaast werd ook traditioneel campagne gevoerd op straat en in diverse zalen. De SP deelde op straat tomatensoep uit (‘SoeP’ genaamd). Premier Balkenende presenteerde in oktober zijn boekje *Aan de kiezer*, een bundel brieven aan bekende en minder bekende Nederlanders. Sommige partijen kregen steun van bekende Nederlanders. Een opvallend aantal schrijvers en acteurs had zich als lijstduwer ingezet voor de Partij voor de Dieren. De bekende voetbaltrainer L. van Gaal sprak zich uit voor het CDA, tennisspeler R. Krajicek nam het op voor de VVD.

uitslag Tweede-Kamerverkiezingen

De opkomst, iets meer dan tachtig procent, was de hoogste sinds 1989. Kiezers hadden een ruimere keuze waar ze hun stem uit wilden brengen en konden vanuit het buitenland ook via internet stemmen. Zo'n 1.200 stemcomputers waren ondeugdelijk bevonden en vervangen door het rode potlood. Met het oog op de toenemende kritiek op stemmachines werd in december de Commissie Besluitvorming Stemmachines ingesteld, bestaande uit oud-minister L.M.L.H.A. Hermans (VVD) en de Nijmeegse hoogleraar publiek-private samenwerking M.J.W. van Twist, die in 2007 rapport zou uitbrengen over de besluitvorming en risico's van automatisering bij verkiezingen. In januari 2007 zou bovendien een commissie onder leiding van oud-minister F. Korthals Altes de hele inrichting van het verkiezingsproces onder de loep nemen.

De uitslag bevestigde globaal de trend die opiniepeilingen aangaven, maar bevatte ook enkele verrassingen. Alle regeringspartijen leden verlies, ondanks het herstel van de economie in 2006. Het CDA, dat in de peilingen aanvankelijk ver achterliep bij de PvdA, wist uiteindelijk het verlies echter te beperken tot drie zetels en werd zodoende toch opnieuw de grootste partij (zie tabel 2). De PvdA – de grootste oppositiepartij – leed het grootste verlies (negen zetels) en werd tweede, terwijl zij volgens de peilingen eerder in het jaar meer dan vijftig zetels had kunnen halen. De sociaal-democraten verloren vooral kiezers aan de SP, die dan ook de derde partij in het land werd. De Socialisten trokken overigens ook veel voormalige niet-stemmers naar de stemlokalen – 31 procent van hun kiezers, volgens peilingen bij de stembureaus (exit-polls), terwijl 24 procent in 2003 PvdA had gestemd, vier procent GroenLinks en 23 procent op een niet-linkse partij (*de Volkskrant*, 23 november 2006). De VVD verloor meer dan verwacht (zes zetels), vooral aan het CDA (achttien procent) en aan de PVV geleid door ex-VVD-er Wilders (acht procent). Deze werd daarmee in één keer de vijfde partij van het land, tot verrassing van de meeste opiniepeilers. Ze trok overigens ook veel niet-stemmers (43 procent volgens de exit-poll) en LPF-kiezers (24 procent). Opvallend was het succes in Limburg, waar Wilders vandaan kwam en waar zijn nieuwe fractiegenoot D.J.G. Graus voor TV Limburg een 'docu-soap' had laten maken getiteld 'Wild, Wilder, Wilders'. De LPF verdween uit de Kamer. GroenLinks verloor één zetel, D66 drie. Een duidelijke winnaar was de Christen-Unie, die haar zeteltal verdubbelde. De tweede nieuwkomer in de Kamer – naast de PVV – was de Partij voor de Dieren (PvdD), die van vrijwel alle partijen stemmen wist af te snoepen – niet alleen van D66 en GroenLinks, maar ook van LPF, SP, CDA, PvdA en VVD. Naast de PVV en de PvdD hadden nog dertien partijen gepoogd hun entree in de

Tweede Kamer te maken, maar zonder succes (zie hierover de bijdrage van A.P.M. Lucardie elders in dit Jaarboek).

De uitslag werd niet alleen geduid als een nederlaag voor de regeringspartijen, maar ook als ‘vlucht uit het midden’ – uit behoefte aan meer duidelijkheid in de politiek – en als een overwinning van ‘de provincie’ of (nog onvriendelijker) ‘de boeren’ op ‘de stad’. Kosmopolitische en pro-Europese partijen als D66, GroenLinks en (in mindere mate) PvdA en VVD verloren van partijen als SP, PVV en ChristenUnie die Nederland meer wilden beschermen tegen invloeden van buiten. Deze mening werd onder meer verdedigd door de oud-hoogleraar politicologie (en oud-senator voor de PvdA) J.Th.J. van den Berg (*NRC Handelsblad*, 23 november 2006). Anderen, zoals de oud-hoogleraar sociologie J.A.A. van Doorn, meende dat de kiezers dermate grillig en door peilingen en trends beïnvloedbaar waren geworden dat elke rationele interpretatie onmogelijk was (*Trouw*, 25 november 2006).

Tabel 2. Uitslag Tweede-Kamerverkiezingen 2006 (in zetels en stempercentages)

	2003		2006	
	%	zetels	%	zetels
CDA	28,6	44	26,5	41
PvdA	27,2	42	21,2	33
VVD	17,9	28	14,7	22
SP	6,3	9	16,6	25
LPF/Fortuyn	5,6	8	0,2	0
GroenLinks	5,1	8	4,6	7
D66	4,0	6	2,0	3
ChristenUnie	2,1	3	4,0	6
SGP	1,5	2	1,6	2
PVV	-	-	5,9	9
PvdD	-	-	1,8	2
Overige	1,7	0	0,9	0
Totaal	100,0%	150	100,0%	150
Opkomst	80,0%		80,4%	

Bron: Kiesraad, Den Haag, 2006 (www.verkiezingsuitslagen.nl)

De nieuwe Kamer telde even veel vrouwen als de oude (55) en bijna evenveel Kamerleden van buitenlandse afkomst (twaalf in plaats van dertien). De van oorsprong Turkse mevr. F. Koser Kaya, die door D66 op de zesde plaats was gezet maar steun had gekregen van Turks Forum omdat zij zich niet wenste uit te spreken over de Armeense genocide-

kwestie, won bijna 35.000 voorkeurstemmen en verdrong daardoor de derde kandidaat op de lijst, A.D. Bakker, uit de Kamer. Verdonk, die na een felle strijd om het lijsttrekkerschap met de tweede plaats op de lijst van de VVD genoeg had moeten nemen, kon een gevoel van triomf niet onderdrukken toen bleek dat zij meer stemmen had gewonnen dan haar rivaal Rutte: 620.555 respectievelijk 553.200 (zie verder in deze Kroniek onder VVD). Dat een lijsttrekker minder stemmen haalde dan een andere kandidaat was uniek in de electorale geschiedenis van Nederland.

kabinetsformatie

Op 25 november benoemde de koningin R.J. Hoekstra, lid van de Raad van State en van het CDA, tot ‘verkenner’: anders dan in de kabinetsformatie van 2003 zou hij niet direct als informateur optreden, maar de weg banen voor een informateur. In eerste instantie onderzocht hij of een coalitie van CDA, PvdA en SP mogelijk zou zijn. Andere opties zoals een hernieuwde coalitie van CDA, VVD en D66 of een linkse coalitie van PvdA, SP en GroenLinks konden niet op een parlementaire meerderheid steunen. GroenLinks-fractievoorzitter Halsema maakte op 29 november bovendien duidelijk dat ze weinig voelde voor een coalitie van haar partij met CDA en PvdA, omdat die alleen uit electorale verliezers zou bestaan. Tussen SP en CDA bleken echter moeilijk overbrugbare politieke verschillen te bestaan, vooral op sociaal-economisch gebied, buitenlands beleid, zorg en drugsbeleid. Voor Balkenende woog bovendien zwaar dat zijn partij in een coalitie met twee linkse partijen een minderheidspositie zou innemen. Op 11 december stelde Hoekstra vast dat de coalitie CDA-PvdA-SP niet goed mogelijk was. Vervolgens voerde hij gesprekken met de politieke leiders van ChristenUnie, CDA en PvdA. Al gauw leek hem dat dit een haalbare coalitie zou kunnen opleveren. Op 20 december werd hij afgelost door zijn partijgenoot H.H.F. Wijffels, die tot informateur werd benoemd. Wijffels was op dat moment bewindvoerder van de Wereldbank in New York, nadat hij onder meer voorzitter van de Sociaal-Economische Raad en van Natuurmonumenten was geweest. In januari 2007 zouden de drie partijen onder zijn leiding tot overeenstemming zien te komen.

minister Verdonk en het generaal pardon

De kabinetsformatie werd nog enigszins bemoeilijkt door de kwestie van het generaal pardon voor uitgeprocedeerde asielzoekers die voor 1 april 2001 hun eerste aanvraag hadden ingediend en dus nog onder de oude Vreemdelingenwet vielen. Na de verkiezingen was een meerder-

heid in de Tweede Kamer voor een dergelijk pardon, in tegenstelling tot het demissionaire kabinet. Op 30 november nam de Kamer met 75 tegen 74 stemmen een motie aan (ingediend door de PvdA) waarin gevraagd werd deze groep in afwachting van een definitieve regeling niet het land uit te zetten. Minister Verdonk schortte de uitzettingen vervolgens op tot een volgend Kamerdebat, dat op 12 december plaatsvond. Daarbij kondigde ze aan, de wet te moeten uitvoeren en dus de uitzettingen te zullen hervatten. De meerderheid van de Kamer verzette zich hiertegen en nam in de nacht van 12 op 13 december een motie van afkeuring tegen de minister aan. Premier Balkenende, die aanvankelijk zijn minister gesteund had, bleek de volgende dag bereid de Kamermeerderheid tegemoet te komen en de uitzettingen om humanitaire redenen niet te hervatten. De VVD-ministers dreigden daarop hun ontslag te nemen, maar lieten zich overreden om ‘in het landsbelang’ aan te blijven. Minister van Justitie Hirsch Ballin zou het vreemdelingenbeleid van Verdonk overnemen en een deel van zijn portefeuille – jeugdbescherming, preventie en reclassering – aan haar overdragen. De openlijke afkeuring van het kabinetsbeleid door de liberale ministers brak met een politieke traditie, die eiste dat een kabinet met één mond spreekt.

staatkundige vernieuwing: de Nationale Conventie

Op 22 december 2005 had minister Pechtold van Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties namens het kabinet een Nationale Conventie ingesteld die de discussie over vernieuwing van het politiek bestel richting zou moeten geven (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 16). De Conventie bestond uit veertien bestuurskundigen, historici, staatsrechtgeleerden en andere deskundigen, die zich terzijde liet staan door een projectteam van elf deskundigen. Onder leiding van de reeds eerder genoemde R.J. Hoekstra toog de Conventie begin januari aan het werk. Zij vroeg advies aan 34 wetenschappers, politici en vertegenwoordigers van diverse maatschappelijke organisaties en organiseerde een drietal conferenties. Op 5 oktober 2006 presenteerde zij haar eindrapport, dat 25 aanbevelingen bevatte voor bestuurlijke en staatkundige vernieuwing. De Conventie pleitte onder meer voor een bindend referendum, met name (maar niet uitsluitend) bij de herziening van de grondwet; voor een Constitutioneel Hof dat wetten aan de grondwet kan toetsen; voor een terugzendrecht van wetsvoorstellen voor de Eerste Kamer; en voor meer bevoegdheden voor de minister-president. Aan het eind van het jaar organiseerde zij nog een aantal openbare debatten over haar voorstellen.

staatkundige vernieuwing: Burgerforum Kiesstelsel

In 2005 besloot Pechtold bovendien om de vraag hoe een nieuw kiesstelsel er uit diende te zien voor te leggen aan een Burgerforum: een groep van burgers die als een min of meer willekeurige steekproef uit de bevolking geselecteerd zou moeten worden. Naar Canadees voorbeeld werden 50.000 burgers begin februari 2006 aangeschreven om aan dit forum deel te nemen. Bijna 4.000 reageerden in eerste aanleg positief. Na een eerste bijeenkomst werden in maart 140 burgers (opnieuw door middel van loting, maar dan gewogen naar geslacht en provincie) geselecteerd die vervolgens in tien bijeenkomsten tegen een vergoeding (400 euro per weekend) een nieuw kiesstelsel zouden ontwerpen. Daarbij kregen ze informatie van verschillende deskundigen en van andere burgers die via een speciale website hun mening konden geven. De bijeenkomsten werden geleid door de televisiepresentatrice (en theologe) J. Geel. Op 10 november bleek een overweldigende meerderheid van het forum (116 van de 130 aanwezigen) voorstander van een kiesstelsel dat zich weinig zou onderscheiden van het huidige. De huidige drempel voor voorkeurstemmen (die pas invloed hebben indien ze meer dan een kwart van de kiesdeler vormen) zou moeten verdwijnen, maar de evenredigheid van het stelsel zou behouden blijven. Op 14 december sloot het forum op een feestelijke bijeenkomst zijn werkzaamheden af, waarbij het eindverslag werd overhandigd aan de (demissionaire) minister voor bestuurlijke vernieuwing Nicolaï.

Nicolaï had overigens in september het wetsontwerp van zijn voorganger Pechtold ingetrokken dat verlaging van de kiesdrempel (van 25 naar 12,5 procent van de kiesdeler) behelsde, omdat dit naar zijn mening cliëntelisme zou bevorderen. Ook trok hij het voorstel van Pechtold in om de gemeenteraadsverkiezingen niet meer overal in het land op één dag te houden.

staatkundige vernieuwing: burgerinitiatief

Op 7 februari stemde een meerderheid van de Tweede Kamer in met het voorstel van J.N. Dubbelboer (PvdA) om een burgerinitiatief mogelijk te maken. Vanaf 1 mei zouden burgers een onderwerp op de Kameragenda kunnen zetten, mits dit voorstel door meer dan 40.000 kiesgerechtigden ondersteund werd en het onderwerp in de afgelopen twee jaar niet door de Kamer behandeld zou zijn. Dubbelboer had de drempel liever lager gehouden, maar dat stuitte op weerstand van de Christen-Unie en de SGP. Het CDA en de VVD bleven ook na deze aanpassingen gekant tegen het burgerinitiatief – overigens met uitzondering van Kamervoorzitter F.W. Weisglas, die het voorstel van harte steunde.

Al in mei diende de groep Clean Air Now (CAN) het verzoek in om roken in horeca-gelegenheden te verbieden. Er waren voldoende handtekeningen verzameld – bijna 63.000 – maar het verzoek werd afgewezen omdat de Tabakswet nog in 2005 in de Tweede Kamer aan de orde was geweest.

partijfinanciën

In 2005 had de Tweede Kamer de Wet subsidiëring politieke partijen vastgesteld, die subsidie mede afhankelijk maakte van het ledental van een partij (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 19). Om in aanmerking te komen voor subsidie moest een partij in Eerste of Tweede Kamer vertegenwoordigd zijn en ten minste duizend leden tellen die bovendien een minimale jaarlijkse contributie dienden te betalen. Nieuwe partijen protesteerden tegen de regeling, omdat die gevestigde partijen sterk zou bevoordelen.

De Groep-Wilders (later Partij voor de Vrijheid – PVV – genoemd) en de Groep-Nawijn bleken te laat eraan gedacht te hebben een subsidieaanvraag in te dienen om nog van de oude regeling te profiteren. Voor subsidie onder de nieuwe wet kwam de PVV evenmin in aanmerking, zolang ze geen duizend leden telde.

Op 16 augustus besliste de afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State dat de partij Europa Transparant en de Vereniging van Plaatselijke Politieke Groeperingen niet in aanmerking kwamen voor subsidie van de overheid, omdat zij niet als zodanig in de Eerste of Tweede Kamer vertegenwoordigd waren.

Zoals minister J.W. Remkes van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties al in 2005 had aangekondigd, zou de Wet subsidiëring politieke partijen aangevuld moeten worden met een Wet financiering politieke partijen, waarin met name giften geregeld zouden worden (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 20). Het kabinet bereikte in mei 2006 overeenstemming over een wetsontwerp om giften voor partijen op jaarbasis te beperken tot 25.000 euro. Bovendien zouden giften boven drieduizend euro openbaar gemaakt moeten worden. De Kiesraad zou toezicht moeten houden op naleving van de wet. Het wetsontwerp werd in 2006 besproken met partijen en adviesorganen maar nog niet aan de Tweede Kamer voorgelegd. Het College Bescherming Persoonsgegevens achtte de voorgestelde wet niet in strijd met de Wet bescherming persoonsgegevens, mits de burgers goed geïnformeerd zouden worden over de gevolgen van de wet.

3. Ontwikkelingen binnen de afzonderlijke partijen

Hieronder worden de in de Staten-Generaal vertegenwoordigde partijen in alfabetische volgorde behandeld. Eerst volgt een overzicht van de ontwikkeling van hun ledental, volgens opgave van de partijsecretariaten, op of omstreeks 1 januari 2006 en op of omstreeks 1 januari 2007 (zie tabel 3).

Tabel 3. Ledentallen Nederlandse politieke partijen 1 januari 2006 en 1 januari 2007

	1 januari 2006	1 januari 2007
CDA	69.000	69.560
ChristenUnie	24.156	26.673
D66	11.059*)	10.299
GroenLinks	21.383	23.539
LPF	1.274	-
PvdA	61.913	62.846
PvdD	**)	6.370
SGP	26.400	26.838
SP	44.853	50.740
VVD	40.157	40.849
Totaal	300.195***)	317.714

*) gecorrigeerd ten opzichte van de opgave van januari 2006 (11.065)

**) De PvdD telde op 1 januari 2006 2.408 leden. Dit ledental is niet in de tabel opgenomen, omdat de partij toen nog niet in de Tweede Kamer vertegenwoordigd was.

***) gewijzigd door aanpassing van het ledental van D66

N.B. De Partij voor de Vrijheid (PVV) is in deze tabel niet opgenomen, omdat zij vooralsnog geen leden telt.

Christen Democratisch Appèl (CDA)

Voor de christen-democraten eindigde het jaar 2006 veel beter dan het begon. Begin januari stond de partij in de peilingen op dertig zetels en bij de gemeenteraadsverkiezingen werden forse verliezen geleden, terwijl ook het ledental terugliep. Het vertrouwen in premier J.P. Balkenende en zijn partij begon vanaf mei echter te stijgen. Na een geslaagde campagne bleef het CDA ondanks licht verlies bij de Tweede-Kamer-verkiezingen de grootste partij en mocht zij het voortouw nemen bij de kabinetsformatie.

gemeenteraadsverkiezingen

Het CDA startte de campagne voor de gemeenteraadsverkiezingen op 14 januari in Rotterdam, tegelijk met een nieuwjaarsreceptie, onder het motto 'lokaal staat centraal'. In zijn toespraak richtte politiek leider Balkenende zich vooral tegen de PvdA. Verder liet hij zich weinig zien in de campagne, afgezien van deelname aan het carnaval (in Tilburg en Venlo) en een enkel bezoek aan afdelingen.

Het CDA verloor ongeveer vierhonderd zetels op 7 maart. Volgens een peiling van het televisieprogramma 'Netwerk' weten de meeste christen-democratische lokale lijsttrekkers hun verlies aan het landelijk beleid, maar vonden zij vrijwel allemaal dat Balkenende en voorzitter M.J.M. Verhagen van de Tweede-Kamerfractie moesten aanblijven. Slechts hier en daar klonk de roep om een meer sociale koers. De premier zelf zag geen reden voor een koerswijziging: 'Ik sta voor mijn zaak' (*Trouw*, 11 maart 2006). Alleen de voorzitter van het Christen Democratisch Jongeren Appèl (CDJA), R. van Bruchem, achtte een grondige heroriëntatie noodzakelijk. Partijvoorzitter mevr. M. van Bijsterveldt-Vliegenhart vond wel dat haar partij 'meer naast de mensen moest gaan staan' en het regeringsbeleid beter moest presenteren (*Trouw*, 10 maart 2006). De partijtop zou meer het land moeten intrekken, zo luidde de conclusie. Van de achterban kreeg men af en toe forse kritiek, zoals op 8 april in Arnhem, waar met name Verhagen verweten werd een 'technocratisch verhaal' zonder compassie te houden (*Trouw*, 10 april 2006). In de peilingen daalde de partij in april tot 28 Kamerzetels – dertig minder dan rivaal PvdA.

cartoonkwestie

De opschudding onder moslims over de spotprenten in een Deense krant – die zij beledigend achtten voor de islam en de profeet Mohammed in het bijzonder – ontmoette begrip binnen het CDA, althans bij mevr.

A.M.A. van Ardenne-van der Hoeven, minister voor Ontwikkelingssamenwerking. In een artikel voor de internationale Arabische krant *Asharq Al-Awsat* (25 februari 2006, overgenomen door *NRC Handelsblad* op 28 februari 2006) hekelde zij de vijandigheid van ‘fundamentalistische secularisten’ ten opzichte van religie, ook al wees ze tegelijkertijd beperking van de vrijheid van meningsuiting af. Haar partijgenoot B.R. Bot, minister van Buitenlandse Zaken, distantieerde zich van haar opmerkingen. In de Tweede Kamer nam Van Ardenne in maart afstand van de aanduiding ‘fundamentalistische secularisten’, maar niet van haar analyse.

minister Donner

Minister J.P.H. Donner van Justitie raakte een gevoelige snaar toen hij in een vraaggesprek met het weekblad *Vrij Nederland* opmerkte dat ‘als tweederde van alle Nederlanders morgen de sharia zou willen invoeren, dan moet die mogelijkheid toch bestaan?’ (16 september 2006). Daarmee leek hij in te gaan tegen fractievoorzitter Verhagen, die van mening was dat de Nederlandse overheid onder geen enkele omstandigheid het islamitische rechtssysteem zou moeten invoeren. Ter verantwoording geroepen in de Tweede Kamer, gaf de minister op 14 september toe dat hij verzuimd had in het interview duidelijk te maken dat hij de sharia zou bestrijden. De Kamer nam hiermee genoegen en gaf weinig steun aan de motie van wantrouwen die het onafhankelijk Kamerlid G. Wilders had ingediend. Evenmin aangenomen werd een motie van het CDA om politieke partijen te verbieden die voor toepassing van de sharia ijveren. Donner zou overigens een week later toch aftreden, om een heel andere reden: het rapport van de Onderzoeksraad voor Veiligheid over de Schipholbrand (zie ook in deze Kroniek onder ‘hoofdmomenten’).

kabinetscrisis

Tijdens de crisis rond het Nederlanderschap van Hirsi Ali in de maanden mei en juni (zie ook in deze Kroniek onder ‘hoofdmomenten’) nam premier Balkenende geleidelijk aan afstand van minister Verdonk voor Vreemdelingenzaken en Integratie, al zou hij haar niet laten vallen. Evenals andere vooraanstaande CDA-leden weet de premier de crisis vooral aan het optreden van D66 en niet aan de VVD. Zelf had hij de crisis niet kunnen voorkomen, meende Balkenende, al vond hij die betreurenswaardig en onnodig. Dat zoveel waarde werd gehecht aan zijn ‘verspreking’ in de nacht van 28 juni, achtte hij ‘merkwaardig’ (*Dagblad van het Noorden*, 1 juli 2006). Verhagen vond het optreden van D66 en in het bijzonder van haar fractievoorzitter Van der Laan ‘onbe-

grijpelijk' en 'zonder enige logica', ook al had hij eveneens kritiek op minister Verdonk (*NRC Handelsblad*, 1 juli 2006).

Armeense kwestie

Bij de raadsverkiezingen hadden veel allochtone kiezers het CDA in de steek gelaten. Het aantal allochtone raadsleden daalde tot 28. Het Tweede-Kamerlid N. Eski riep zijn partij in juli dan ook op om meer aandacht aan allochtonen te besteden en krachtiger stelling te nemen tegen ongenueanceerde uitspraken over moslims en de islam.

Op de kandidatenlijst voor de Tweede-Kamerverkiezingen (zie hieronder) stonden drie moslims. Twee daarvan raakten in september in moeilijkheden toen het televisieprogramma 'Nova' bekend maakte dat zij over de kwestie van de Armeense genocide in 1915 een andere mening waren toegedaan dan hun partij (zie ook in deze Kroniek onder 'hoofdmomenten'). De CDA-fractie had in juni in de Tweede Kamer vóór een initiatief-wetsvoorstel van de ChristenUnie gestemd om de ontkenning van deze volkerenmoord strafbaar te stellen – dat overigens op grond van bezwaren van de Raad voor de Rechtspraak niet op korte termijn tot wetgeving zou leiden. De Turkse regering had altijd geweigerd de dood van circa anderhalf miljoen Armeniërs in Turkije als poging tot uitroeiing (genocide) te beschouwen. De in Turkije geboren O. Elmaci en A. Tonca – voorzitter van het Contactorgaan Moslims en Overheid – die voorgedragen waren voor de respectievelijk plaats 56 en 35 op de kandidatenlijst, onderschreven de opvatting van de Turkse regering. Desgevraagd verklaarden ze niettemin dat ze het standpunt van hun fractie accepteerden: indien ze destijds al zitting hadden gehad in de Tweede Kamer, hadden ze ook voor de motie gestemd. Daarop dreigde een advocaat in Turkije hen daar aan te klagen wegens bezoedeling van de eer van dat land. In een interview in de Turkse krant *Sabah* ontkenen Tonca en Elmaci opnieuw de Armeense genocide. Daarop besloot het partijbestuur op 26 september de twee alsnog van de kandidatenlijst te verwijderen. Tonca bleef overigens wel aan als voorzitter van de CDA-fractie in de gemeenteraad van Apeldoorn. Het eveneens uit Turkije afkomstige Kamerlid C. Cörüz, die voorgedragen was voor de negentiende plaats, steunde de motie van de ChristenUnie en verklaarde zich bereid die ook binnen de Turkse gemeenschap in Nederland te verdedigen. Een honderdtal Nederlanders van Turkse afkomst uitte zijn verontwaardiging over de gang van zaken in een protestmars naar het partijbureau in Den Haag op 12 oktober.

minister Veerman

De minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, C.P. Veerman, kwam in augustus in opspraak, evenals in 2005 (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 27). Dit keer ging het om het gebruik van zijn dienstauto in het buitenland in vakantietijd en de declaratie van vliegreizen (van hemzelf en enkele topambtenaren met hun partners) naar zijn vakantieboerderij in Frankrijk in de periode 2002-2005. Hij leek hiermee in strijd met de richtlijnen van het kabinet gehandeld te hebben, maar gaf daar zelf een andere uitleg aan in een schriftelijk antwoord op vragen van Tweede-Kamerleden. Volgens Veerman betrof het een combinatie van werk en privé-leven die nog acceptabel was. De partners van zijn topambtenaren zouden hun vliegreizen alsnog betalen.

In dezelfde week kondigde Veerman aan, zich niet verkiesbaar te stellen voor de Tweede Kamer en evenmin voor andere openbare bestuursfuncties.

kandidatenlijst Tweede-Kamerverkiezingen

Naast Veerman besloten ook de ministers A.J. de Geus van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, mevr. K.M.H. Peijs van van Verkeer en Waterstaat, Van Ardenne-van der Hoeven en Bot om zich niet verkiesbaar te stellen voor de Tweede Kamer. Minister mevr. M.J.A. van der Hoeven van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en Donner bleken daartoe wel bereid. Zij werden door het partijbestuur voorgedragen voor de derde respectievelijk vijfde plaats op de voorlopige kandidatenlijst, die op 14 augustus opgesteld werd nadat een commissie onder leiding van H.J. Kaiser (oud-burgemeester van Roermond en bedrijfsadviseur) kandidaten had geselecteerd. De tweede plaats ging naar de fractievoorzitter, Verhagen, de vierde naar de vice-voorzitter van de fractie, mevr. G. Verburg. De hoogst geplaatste nieuwkomer was J. Schinkelshoek, directeur communicatie bij de Rabobank en in de jaren tachtig voorlichter van de CDA-fractie in de Tweede Kamer (op plaats elf). Tussen protestanten en katholieken was opnieuw een zeker evenwicht bereikt – de nummers 1, 4, 5, 8 en 9 waren protestant, de nummers 2, 3, 6, 7 en 10 katholiek. Op drie plaatsen stonden moslims, zoals reeds vermeld. De door het CDJA voorgedragen O. van Dijk kwam op een niet-verkiesbaar geachte plaats. Hij was op het congres van de jongerenorganisatie op 26 en 27 mei uit drie kandidaten voor de Tweede Kamer gekozen.

De lijst werd op het verkiezingscongres op 30 september in Amsterdam vastgesteld. De volgorde van de eerste negentien plaatsen bleef ongewijzigd. Vanaf plaats twintig werd de volgorde af en toe licht gewijzigd.

Nadat eerder de twee in Turkije geboren kandidaten Tonca en Elmaci van de lijst geschrapt waren vanwege hun standpunt over de Armeense kwestie (zie hierboven), werd nu op plaats 55 het Tweede-Kamerlid Eski gezet, de Turkse Nederlander die op dit punt wel de partijlijn volgde. Een dertigtal CDA-leden van Turkse komaf, merendeels gemeenteraadsleden, had zich tevergeefs verzet tegen de kandidatuur van deze ‘excuus-Turk’ en geijverd voor terugkeer van Tonca en Elmaci.

programma Tweede-Kamerverkiezingen

In januari was een commissie onder voorzitterschap van R. Smit, oud-wethouder van Rotterdam en voorzitter van het College van Bestuur van de Vrije Universiteit Amsterdam, begonnen een program te ontwerpen. Nieuw was dat ook een vooraanstaand lid van een zusterpartij, het lid van de Duitse Bondsdag P. Altmaier, zitting in de commissie nam. Partijleden konden hun ideeën spuien op regionale bijeenkomsten, maar ook via een aparte website (www.hetdebat.com), waar reacties werden gevraagd op stellingen en problemen.

Op het partijcongres van 20 mei in Utrecht wenste het CDJA de hypotheekrenteaftrek ter discussie te stellen. Een resolutie van die strekking werd met ruime meerderheid verworpen. Wel stemde een meerderheid – tegen de zin van het partijbestuur – voor afschaffing van de no-claim korting op de premie van de ziektekostenverzekering. Later zou dit ook in het verkiezingsprogram worden verwerkt.

Op 17 augustus presenteerde Smit het ontwerpverkiezingsprogram getiteld ‘Vertrouwen in Nederland, vertrouwen in elkaar’ in Amsterdam aan premier Balkenende en partijvoorzitter Van Bijsterveldt. Uitgaande van een voorzichtige economische groei – naar de mening van de christen-democraten voor een belangrijk deel te danken aan het beleid van het tweede kabinet-Balkenende – zou het CDA de staatsschuld verder willen aflossen en de arbeidsparticipatie verhogen, onder meer door extra geld voor kinderopvang, de levensloopregeling en subsidies voor banen onder het minimumloon. Jongeren tot 23 jaar zouden of moeten werken of een opleiding volgen – maar dus niet van een uitkering leven. Op de gezondheidszorg diende vier miljard bezuinigd te worden. Het aantal ambtenaren zou fors moeten dalen. De christen-democraten verwachtten zodoende de kosten van de vergrijzing te kunnen dragen en niet in te hoeven grijpen in de AOW of in de pensioensgrens, zoals de PvdA en de VVD van plan waren. Ook op andere terreinen was het CDA niet geneigd veel te veranderen. PvdA-leider Bos verweet de christen-democraten dat zij pijnlijke beslissingen uitstelden. Hij noemde het program ‘onheilspellend’ en ‘van een ontstellende vaagheid’ (NRC

Handelsblad, 18 augustus 2006). VVD-leider Rutte liet zich aanmerkelijk positiever uit, al had het program wat hem betreft iets ambitieuzer mogen zijn. De Tilburgse hoogleraar economie L. Bovenberg, actief lid van het CDA, vond de aanpak van de vergrijzing in het program van zijn partij onvoldoende. Kritiek kwam ook van oud-minister en oud-partijvoorzitter B. de Vries, die zijn partij verweet de belangen van ‘de weerbare middengroepen’ boven die van ‘kwetsbare groepen’ te stellen (*Trouw*, 13 september 2006). Ook in 2005 had hij het sociale beleid van zijn partij onder vuur genomen (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 25-26). Het ontwerpprogram werd in september op verschillende ledenvergaderingen besproken en vervolgens op het verkiezingscongres op 29 en 30 september in Amsterdam met geringe wijzigingen vastgesteld. Enkele voorstellen werden uitgebreid of iets aangescherpt, bijvoorbeeld de strijd tegen de coffeeshops en behoud van de hypotheekrenteaftrek ‘in de huidige vorm’. Een amendement voor een generaal pardon voor de onder de oude Vreemdelingenwet vallende asielzoekers kreeg geen meerderheid. In november zou een aantal vooraanstaande CDA-leden, waaronder de burgemeester G.B.M. Leers van Maastricht, oud-minister De Vries en oud-voorzitter van het Christelijk Nationaal Vakverbond (CNV), D. Terpstra, tevergeefs aandringen op een soepeler partijstandpunt in deze zaak. Evenmin bleek het congres bereid zich tegen kernenergie uit te spreken. Volgens het verkiezingsprogramma bleef het voorlopig ‘een van de opties’ en de staatssecretaris van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, P.L.B.A. van Geel, voorzag zelfs dat Nederland in 2016 een nieuwe kerncentrale zou hebben gebouwd (zie ook *Jaarboek DNPP 2005*, blz. 23-24). De voorstellen voor versoepeling van het ontslagrecht wekten verontwaardiging bij de vakbeweging, ook bij het door het CDA-lid R. Paas geleide CNV. E. de Jong, hulpbisschop van Roermond, leverde in een vraaggesprek met *Vrij Nederland* (4 november 2006) felle kritiek op het program, vooral met betrekking tot armoedebestrijding en gezinsbeleid. Hij overwoog zelfs op de ChristenUnie te gaan stemmen, maar betuigde later spijt over zijn scherpe uitlatingen.

campagne Tweede-Kamerverkiezingen

Al in het voorjaar had premier Balkenende de aanval op de grootste oppositiepartij, de PvdA, geopend. Deze zou met haar plannen voor fiscalisering van de AOW en beperking van de hypotheekrenteaftrek mensen hun zekerheden ontnemen (*de Volkskrant*, 29 april 2006). Het ‘Scandinavische model’ van de verzorgingsstaat dat de sociaal-democraten nastreefden zou Nederland weinig te bieden hebben, zo verzekerden ook minister De Geus en fractievoorzitter Verhagen. ‘Met Bos bent

u de klos', zo sprak de laatste op het partijcongres van het CDA in mei, refererend aan de sociaal-democratische plannen (*NRC Handelsblad*, 22 mei 2006). De eerder genoemde Bovenberg toonde juist waardering voor de plannen van de PvdA en raadde zijn partij aan, hierop in te haken. Dat deed ook de voorzitter van het CDJA en de pas opgerichte beweging 'Nieuw Collectief' binnen het CDA. In reactie op vragen van lezers van het dagblad *Trouw* verklaarde Balkenende op 19 mei, de PvdA als partner niet uit te sluiten, ook al bleef hij haar sociaal-economische koers afwijzen.

Het CDA richtte zijn campagne niet alleen tegen de PvdA, maar ook tegen de ChristenUnie, die in toenemende mate als concurrent werd gezien. 'Een stem op Rouvoet is een stem op Bos', verklaarde Verhagen: kiezers die van CDA naar ChristenUnie wisselden, zouden er toe bijdragen dat de PvdA de grootste partij zou kunnen worden (*Nederlands Dagblad*, 20 september 2006). De twee christelijke partijen verschilden van mening over zaken als een generaal pardon voor asielzoekers, beperking van de hypotheekrenteaftrek en armoedebestrijding.

Lijsttrekker Balkenende stelde zich vooral op als boven de partijen staande premier – en weigerde uiteraard op politiek getinte vragen in te gaan tijdens de algemene politieke beschouwingen in de Tweede Kamer eind september. Zijn bij die gelegenheid uitgesproken lof op de 'VOC-mentaliteit' – naar aanleiding van kritiek op zijn neiging het economisch herstel toe te schrijven aan het beleid van zijn kabinet – kwam hem later op verontwaardigde protesten te staan.

In de peilingen liep het CDA zijn achterstand op de PvdA langzaam in en klom van dertig zetels medio maart naar 46 zetels in oktober, terwijl de PvdA van zestig naar 44 zetels daalde. Eind oktober begon het CDA uit te lopen en viel zijn rivaal verder terug.

Het verkiezingscongres van het CDA op 29 en 30 september werd opgeluisterd door bekende Nederlanders, zoals voetbaltrainer L. van Gaal en mevr. A.M. Bosshardt, van het Leger des Heils. Balkenende hield een pleidooi voor een 'nieuwe Gouden Eeuw' waarbij in een respectvol Nederland plaats zou zijn voor iedereen, ongeacht geloof en afkomst (*NRC Handelsblad*, 2 oktober 2006). De campagne zou plaats vinden onder het motto 'Kies voor toekomst, kies voor elkaar'.

Balkenende publiceerde in oktober *Aan de kiezer*, een bundel van 27 brieven aan bekende en minder bekende Nederlanders (en drie buitenlanders), waarin hij veelal zijn beleid verdedigde. De CDA-leider gaf de aftrap voor de campagne op 25 oktober in Harderwijk en herhaalde zijn uitspraak op het partijcongres in mei: 'ik ga voor goud' (*de Volkskrant*, 26 oktober 2006). Hij vroeg de kiezers een mandaat om door te gaan met het versterken van de economie. De premier vormde de spil van de campagne en was overal aanwezig – zo niet lijfelijk, dan in de vorm van

een kartonnen evenbeeld of zijn beeltenis op een T-shirt, dat verspreid werd door het CDJA (met de opbrengst, die 20.000 euro bedroeg, zou een goed doel in Colombia gesteund worden). Balkenende verscheen ook veelvuldig op televisie en presenteerde zelfs (op 16 november) samen met A. Verlinde het programma 'RTL Boulevard'. De nieuwe media speelden eveneens een belangrijke rol; via de sociale netwerk-site Hyves wist de premier 30.000 'digitale vrienden' te maken.

Op 8 november ging Balkenende in Amersfoort in debat met de lijsttrekkers van ChristenUnie en SGP, die hem verweten een te liberaal beleid te hebben gevoerd. Zijn partijgenoot (en oud-directeur van het Wetenschappelijk Instituut) A.M. Oostlander deelde die kritiek, maar Balkenende hield vol dat zijn kabinet met ethische kwesties als euthanasie en abortus zorgvuldiger was omgegaan dan zijn paarse voorgangers. Hij toonde zich, anders dan VVD-leider Rutte, wel bereid in een volgend kabinet met de ChristenUnie samen te werken.

uitslag Tweede-Kamerverkiezingen

Het CDA was ondanks het verlies van drie zetels veruit de grootste partij gebleven (zie tabel 2). In de partij overheerste de tevredenheid. M. Lampert, directeur van het bureau Motivaction dat het CDA in de campagne van advies had gediend, stelde vast dat de partij niet alleen haar loyale aanhang onder de – kerkelijke – 'traditionele burgerij' had weten vast te houden, maar ook de in 2003 verworven aanhang onder de 'moderne burgerij' en de 'nieuwe conservatieven' (*CDA.NL*, december 2006). De regerende coalitie had evenwel haar meerderheid verloren. Binnen de partij ontstond enige discussie over mogelijke andere coalities. F.A.M. van den Heuvel, bestuurslid van het Wetenschappelijk Instituut en redacteur van *Christen-Democratische Verkenningen*, pleitte zelfs voor een christen-democratisch minderheidskabinet (*Trouw*, 16 december 2006). Het CDA zou echter met de PvdA gaan onderhandelen en met de SP, die later werd afgelost door de ChristenUnie (zie in deze Kroniek onder 'hoofdmomenten').

personalia

Op 8 januari overleed generaal-majoor b.d. J. van Elsen, Tweede-Kamerlid voor de Katholieke Volkspartij (KVP) van 1971 tot 1977.

Op 3 februari overleed J.P. van der Reijden, oud-staatssecretaris voor Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (van 1982-1986) en later voorzitter van de omroep Veronica.

Op 30 mei overleed M.J.J. van Amelsvoort, Eerste- en Tweede-Kamerlid voor de KVP en het CDA in de periode 1969-1989. Ook was hij

staatssecretaris van Financiën (1980-1981 en 1989-1994) en van Binnenlandse Zaken (1982-1986).

Op 19 juli overleed J.R.M. van den Brink, van 1948 tot 1952 voor de KVP minister van Economische Zaken.

Op 15 augustus overleed W.F. Schut, van 1967 tot 1971 voor de ARP minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening.

ChristenUnie

Het jaar 2006 verliep goed voor de ChristenUnie. De partij won zowel bij de verkiezingen voor de gemeenteraden als bij die voor de Tweede Kamer. Aan het einde van het jaar mocht de partij bovendien aanschuiven bij de coalitieonderhandelingen tussen CDA en PvdA en was sprake van mogelijke regeringsdeelname. Daarnaast boekte de ChristenUnie voor het eerst sinds de oprichting in 2000 ledenwinst.

videoclips

In aansluiting op de in 2005 gestarte publieksactie tegen vrouwonvriendelijke clips bij de muziekzenders MTV, TMF en The Box (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 35), organiseerden ChristenUnie, EO en NCRV op 13 januari een bijeenkomst over geweld en seks op de televisie.

In mei verzocht Perspectief, de jongerenorganisatie van de ChristenUnie, minister van Justitie J.P.H. Donner na te gaan hoe webcamseks kon worden tegengegaan. Naar aanleiding van dit verzoek van Perspectief verschenen beledigingen op de website geenstijl.nl, waarna voorzitter R.B. Havelaar aangifte deed tegen de site.

Europees Parlement

In het Europees Parlement behoort de ChristenUnie/SGP-fractie sinds de Europese verkiezingen van juni 2004 tot de heterogeen samengestelde *Independence/Democracy Group* (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 39-40), wier voornaamste gemeenschappelijke doel de verwerping van de Europese grondwet was. Aan het begin van 2006 werd de ChristenUnie/SGP-fractie benaderd door de parlementsleden van de Britse Conservatieven, die in het Parlement een nieuwe fractie wilden vormen. Tot dan toe hadden de *Tories* deel uitgemaakt van de Europese Volkspartij (EVP), het samenwerkingsverband van christen-democratische partijen. Omdat de EVP voorstander was van de Europese grondwet, voelden de Conservatieven zich daar steeds minder in thuis. Omdat de ChristenUnie/SGP-fractie eveneens tegenstander was van de Europese grondwet, wilden de Conservatieven haar betrekken bij de vorming van de be-

oogde nieuwe fractie. Fractievoorzitter J. Blokland wees evenwel op 1 februari de uitnodiging af; hij meende onder meer dat ChristenUnie en SGP minder eurosceptisch waren dan de Conservatieven.

gemeenteraadsverkiezingen

Al in de zomer van 2005 was de ChristenUnie met de voorbereidingen van de gemeenteraadsverkiezingen van 7 maart 2006 begonnen (zie *Jaarboek DNPP 2005*, blz. 34). Bij deze verkiezingen deed de partij in 153 gemeenten zelfstandig mee, in 41 gemeenten kwam zij met een gemeenschappelijke lijst met de SGP uit. De ChristenUnie boekte een flinke winst: zij steeg naar 410 zetels, volgens een opgave van het partijbureau. Bij de collegeonderhandelingen wist de Unie de verkiezingswinst om te zetten in een groter aantal wethouders (van 58 naar 71). Door de grote verliezen van CDA en VVD kwam in veel gemeenten de ChristenUnie in beeld als coalitiepartner. Daarbij werden de kandidaten van de partij voor het wethouderschap door de andere partijen gewaardeerd: ‘het zijn gewoon ontzettend goede politici’, aldus de lijsttrekker van de PvdA in Zwolle (*NRC Handelsblad*, 8 april 2006). Voor het eerst in de geschiedenis kreeg de partij bovendien een wethouder in één van de grote steden, namelijk Utrecht. De partijafdelingen konden bij het vinden van kandidaten gebruik maken van een ‘wethouderspool’, die door het partijbureau werd beheerd.

samenwerking ChristenUnie en SGP

De uitslag van de raadsverkiezingen had ook gevolgen voor de samenwerking tussen de ChristenUnie en de SGP. Beide partijen waren in februari 2005 overeengekomen dat bij deze verkiezingen een gemeenschappelijke lijst de voorkeur had als dat ‘nuttig en noodzakelijk’ zou zijn. In de loop van dat jaar deden zich evenwel problemen voor bij de electorale samenwerking tussen beide partijen (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 84-87); het aantal lijststijfverschuivingen nam af. Na de raadsverkiezingen bleek dat waar de ChristenUnie zelfstandig had meegedaan, de partij ruime winst had geboekt, terwijl de SGP verloor in gemeenten waar zij alleen meedeed (zie ook in deze Kroniek onder SGP). Bij gezamenlijke kandidatenlijsten met de SGP bleef de Unie in zeteltal min of meer gelijk. Partijleider A. Rouvoet concludeerde dat dit patroon aanleiding gaf tot nadenken over de toekomstige samenwerking tussen de beide christelijke partijen. ‘Als blijkt dat samenwerken voor ons in bepaalde gemeenten tot stilstand leidt, moet je zo eerlijk zijn met elkaar te bespreken of we daarmee kunnen stoppen’ (*Trouw*, 11 maart 2006).

De ChristenUnie in Friesland besloot in april 2006 de electorale samenwerking met de SGP bij de Provinciale Statenverkiezingen van 2007 op te zeggen. Indien de voorgangers van de ChristenUnie – de Reformatorische Politieke Federatie (RPF) en het Gereformeerd Politiek Verbond (GPV) – worden meegerekend, had die samenwerking 24 jaar geduurd. De Friese ChristenUnie vond dat de SGP te weinig inzet had getoond en de contacten slecht had onderhouden. De SGP-voorzitter in Friesland S. Bosgraaf noemde dit een ‘uitvlucht’ (*Nederlands Dagblad*, 1 juni 2006).

grondslagdiscussie

Tegen de achtergrond van de grote winst bij de gemeenteraadsverkiezingen startte de redactie van *DenkWijzer*, het blad van de Groen van Prinsterer Stichting (het wetenschappelijk instituut) en de Bestuurdersvereniging van de ChristenUnie, in april een discussie over de identiteit van de Unie. Daarbij ging het mede om de vraag of de partij de binding met de belijdenisgeschriften (de drie Formulieren van Enigheid) moest loslaten om zo ook aantrekkelijk te worden voor niet-gereformeerde christenen als evangelischen en rooms-katholieken. Bij de oprichting van de ChristenUnie in 2000 werd de Uniefundering opgesteld, waarin de belijdenisgeschriften een belangrijke plek innamen. Dit document was evenwel een compromis, waarin de band met de belijdenisgeschriften niet te strak was gemaakt om de Reformatorische Politieke Federatie (RPF) niet af te schrikken, maar wel voldoende aangehaald om het Gereformeerd-Politiek Verbond (GPV) tevreden te stellen.

De grondslagdiscussie deed binnen de partij stof opwaaien. Partijleider Rouvoet gaf aan geen behoefte te hebben aan een nieuw debat over de grondslag van de ChristenUnie, na de moeizame besprekingen die aan de oprichting van de Unie vooraf waren gegaan.

werkgroep evangelischen

In het voorjaar van 2006 stelde het bestuur van de ChristenUnie een speciale werkgroep in met als doel de evangelische achterban meer bij de partij te betrekken. Tot de leden van de werkgroep behoorde B. Niehof, vice-voorzitter van de Verenigde Pinkster- en Evangeliegemeenten. Doel van de werkgroep was de politieke bewustwording onder de evangelischen – die nogal eens geen stem uitbrengen bij verkiezingen – te bevorderen.

kandidaatstelling Tweede-Kamerverkiezingen

Op 3 november 2005 stelde het landelijk bestuur van de Unie een commissie in onder voorzitterschap van A.P. de Boer, directeur van de Evangelische Omroep. Deze commissie diende voor 1 april 2006 kandidaten te selecteren voor de Tweede-Kamerverkiezingen, die toen nog voorzien waren voor mei 2007 (zie *Jaarboek DNPP 2005*, blz. 34). Het was de bedoeling dat een kandidaat uit de evangelische hoek op een hoge positie zou komen te staan. Ook zou er een immigrant op een plaats bij de eerste zeven moeten komen. De commissie bood in mei 2006 het advies aan het landelijk bestuur aan, dat op 27 mei de ontwerp-kandidatenlijst presenteerde. Onder de eerste vijf op de lijst waren twee kandidaten van evangelischen huize: J.S. Voordewind (lid van de werkgroep evangelischen) op vier, en op de vijfde plaats mevr. C.A. Ortega-Martijn, van Antilliaanse herkomst. Als eerste vrouw stond mevr. J.C. Huizinga-Heringa op plaats drie. Verder werd Rouvoet door het bestuur opnieuw voorgedragen als lijsttrekker. A. Slob kreeg de tweede plek toegewezen.

Tijdens het Uniecongres op 28 oktober zou de definitieve lijst door de afgevaardigden van de lokale ChristenUnies worden vastgesteld. Vanwege de val van het tweede kabinet-Balkenende en de vervroegde verkiezingen werd dit congres op 30 september gehouden. De afgevaardigden namen de kandidatenlijst ongewijzigd over.

ledenonderzoek

In mei benaderde de ChristenUnie 8.500 leden om na te gaan welk beeld zij van de partij hadden. Van de verschillende keuzemogelijkheden scoorden 'christelijk-sociaal', 'betrouwbaar' en 'gedegen' goed, aldus H. van Rhee, directeur van het partijbureau (*Nederlands Dagblad*, 26 mei 2006). Het onderzoek had geen wetenschappelijke pretenties, maar werd wel van belang geacht in de aanloop naar de Tweede-Kamerverkiezingen.

referendum

Na het referendum over de Europese grondwet in juni 2005 zei partijleider Rouvoet dat de ChristenUnie zich grondig moest gaan bezinnen op het 'fenomeen referenda'. Hij constateerde dat de Unie altijd principieel tegen correctieve referenda was geweest en om praktische redenen niet voor raadgevende referenda (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 31-32). Op 8 november 2005 installeerde ChristenUnievoorzitter P. Blokhuis de partijcommissie 'Burger en politiek', die onder voorzitterschap van

voormalig Tweede-Kamerlid G.J. Schutte de taak kreeg de ‘kloof tussen burger en politiek’ te bestuderen. Op 8 juni 2006 presenteerde Schutte het eindverslag. Voorgesteld werd om burgers de mogelijkheid te geven zich via een beslissend referendum uit te spreken over door het parlement aangenomen wetsvoorstellen. Rouvoet vond dit idee ‘zeer bespreekbaar’ (*NRC Handelsblad*, 9 juni 2006). Verder adviseerde de commissie burgemeesters voortaan door de gemeenteraad te laten benoemen en niet langer door de kroon. De aanbevelingen werden betrokken bij de opstelling van het programma voor de komende Tweede-Kamerverkiezingen.

programma Tweede-Kamerverkiezingen

Op 22 april hield de ChristenUnie een ledencongres, waarop het manifest *Voor elkaar* werd besproken. Dit document was opgesteld door de verkiezingsprogrammacommissie onder voorzitterschap van J. Alssema, politiek secretaris van het landelijk bestuur van de ChristenUnie. Centraal in het stuk, dat aansloot bij resoluties die het ledencongres in het najaar van 2005 had aangenomen, stond het ‘verantwoordelijk zijn voor elkaar’. In de samenleving zou een verschuiving plaatsvinden van individualisme en materialisme naar zingeving, samenhang en verantwoordelijkheid, aldus de commissie. Het congres aanvaardde het manifest, dat de basis moest vormen voor het verkiezingsprogramma.

Op 5 september presenteerde de ChristenUnie haar ontwerpverkiezingsprogramma, *Duurzaam voor elkaar* geheten. Hierin richtte zij zich in het bijzonder op de verbetering van de positie van het gezin (verhoging kinderbijslag, invoering kindgebonden budget). Ook wilde de partij vruchtbaarheidsbehandelingen slechts in het kader van huwelijksrelaties laten plaatsvinden. Verder diende de AOW-leeftijd op 65 jaar te blijven. Op 30 september stelde het Uniecongres het definitieve programma vast. De kiesvereniging Lelystad en de jongerenorganisatie Perspectief dienden elk een amendement in, waarin zij zich verzetten tegen de zinsnede waarin Jeruzalem de ‘ongedeelde hoofdstad’ van Israël werd genoemd. De wijzigingsvoorstellen werden ingetrokken, nadat partijvoorzitter Blokhuis een discussie over het Israëlstandpunt van de ChristenUnie had aangekondigd, ‘zo snel mogelijk na de verkiezingen’. Voor partijleider Rouvoet was de uitkomst al duidelijk: ‘Voor mij is het kristalhelder dat de ChristenUnie vierkant achter Israël zal blijven staan’ (*Nederlands Dagblad*, 7 oktober 2006).

campagne Tweede-Kamerverkiezingen

De ChristenUnie richtte zich in de verkiezingscampagne in het bijzonder op jongeren en concentreerde zich daarbij op de persoon Rouvoet. Door domineeszoon en EO-presentator (en voormalig Yorin-omroeper) A.A. Boomsma werd in samenwerking met de partij de site www.StemRou!.nl ontwikkeld. Hierop was een filmpje te zien van lijsttrekker Rouvoet die door een windtunnel loopt, terwijl de ‘christenrapper’ Rivelino ‘stem Rouvoet, stem rou’ rapt.

De ChristenUnie ergerde zich tijdens de campagne nogal aan het CDA, dat zich ‘oneerlijk’ zou opstellen (zie in deze Kroniek onder CDA). In april had Rouvoet in het televisieprogramma ‘Netwerk’ te kennen gegeven dat hij graag met de PvdA een centrum-linkse coalitie zou willen vormen. Vanwege die voorkeur voor de sociaal-democraten stelde CDA-Tweede-Kamerfractievoorzitter Verhagen: ‘een stem op de ChristenUnie is een stem op de PvdA’. Tweede-Kamerlid A. Slob van de ChristenUnie meende dat de christen-democraten zijn partij met opzet een linksig imago toedichtten. ‘Zij proberen ons verdacht te maken bij de kiezer’ (*Trouw*, 20 oktober 2006).

Op 7 november presenteerde Rouvoet tijdens een verkiezingsbijeenkomst in Drachten het ‘manifest voor goed burgerschap’. Hierin werden mensen ‘vanuit een christelijke traditie... opgeroepen tot het dragen van verantwoordelijkheid’. Het manifest bevatte 27 artikelen op basis waarvan burgers in Nederland zouden moeten samenleven.

uitslag Tweede-Kamerverkiezingen

Bij de Kamerverkiezingen kwam de ChristenUnie als een van de winnaars uit de bus: de partij ging van drie naar zes zetels. In de provincie Limburg kreeg de partij bijna vier keer zoveel stemmen. Partijleider Rouvoet toonde zich zeer tevreden. Hij gaf aan bereid te zijn toe te treden tot een ‘christelijk-sociaal kabinet’ met CDA en PvdA (*Trouw*, 23 november 2006). Aanvankelijk stond de ChristenUnie in de kabinetsformatie echter buiten spel: eerst werd nagegaan of CDA, PvdA en SP een regering konden vormen (zie in deze Kroniek onder ‘hoofdmomenten’). Toen duidelijk werd dat deze combinatie er niet in zat, begonnen in de tweede helft van december de onderhandelingen tussen CDA, PvdA en ChristenUnie. Rouvoet voorzag op immateriële punten ‘pittige discussies... Euthanasie en abortus hebben prioriteit in de onderhandelingen’ (*de Volkskrant*, 16 december 2006). Uit onderzoek van het *Nederlands Dagblad* van 25 november was gebleken dat meer dan tachtig procent van de ChristenUnie-kiezers voorstander was van regeringssamenwerking met PvdA en CDA.

partijfinanciën

In augustus kondigde de ChristenUnie aan alle giften boven de vijfhonderd euro openbaar te maken op haar website (wanneer tenminste de gevers daarmee akkoord gingen). Daarmee liep de partij vooruit op de strengere wetgeving over subsidiëring van politieke partijen, die partijen zou gaan verplichten giften van leden boven de drieduizend euro bij de Kiesraad te melden (zie ook in deze Kroniek onder ‘partijfinanciën’).

Provinciale Statenverkiezingen 2007

In 2006 begon de ChristenUnie met de voorbereidingen van de Provinciale Statenverkiezingen van maart 2007. Aan het einde van het jaar waren er overal kandidatenlijsten opgesteld. Voor het eerst deed de Unie in alle twaalf provincies mee.

Democraten 66 (D66)

D66 vierde in 2006 zijn veertigjarig bestaan; op het partijcongres op 7 oktober stond de partij stil bij dit jubileum. Het was verder allerm minst een jubeljaar voor de partij: eerst verloor ze haar politiek leider B.O. Dittrich, vervolgens raakte ze verscheurd door de strijd om zijn opvolging, en ten slotte verloor ze na de door haar veroorzaakte kabinetscrisis de helft van haar zetels in de Tweede Kamer.

aftreden Dittrich

De Tweede-Kamerfractie had al in 2005 verzet aangetekend tegen Nederlandse deelname aan een militaire missie naar Afghanistan (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 44-45; zie ook in deze Kroniek onder ‘hoofdmomenten’). Ook de D66-ministers A. Pechtold voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties en L.J. Brinkhorst van Economische Zaken weigerden mee te werken aan een kabinetsbesluit voor deelname. Het Tweede-Kamerlid A.D. Bakker dreigde – impliciet – met een kabinetscrisis als CDA en VVD met steun van de PvdA de missie door zouden zetten. Buiten de fractie waren overigens wel andere meningen te horen. Zo was oud-partijleider en oud-minister J.C. Terlouw vóór de missie. Hij maakte daarnaast bezwaar tegen de rigide manier waarop de fractie onder aanvoering van haar voorzitter Dittrich een standpunt innam nog voordat het kabinet dat gedaan had. Ook andere vooraanstaande Democraten als oud-minister R.H.L.M. van Boxtel deelden die kritiek. Zelfs minister Brinkhorst vond de dreiging met crisis niet gepast en verklaarde later dat hij ‘een stevige discussie’

met Dittrich had gevoerd maar uiteindelijk had gekozen ‘voor de partij’ (*NRC Handelsblad*, 9 september 2006).

Toen de Tweede Kamer voor deelname had gestemd en het kabinet bleef zitten, trad Dittrich af als fractievoorzitter. Hij erkende dat hij ‘politiek-tactische fouten’ gemaakt had (*de Volkskrant*, 4 februari 2006). Dittrich bleef wel lid van de Kamer maar zou zich niet meer herkiesbaar stellen, zo kondigde hij in april aan. Mevr. L.W.S.A.L.B. van der Laan, vice-voorzitter van de fractie, volgde hem op als voorzitter. Het landelijk bestuur van D66 steunde de fractie, maar een aantal plaatselijke bestuurders eiste tevergeefs een extra congres om de gang van zaken te bespreken. Oud-partijvoorzitter T. de Kok vond dat D66 uit het kabinet moest stappen.

gemeenteraadsverkiezingen

De nederlaag van Dittrich wierp een schaduw over het optreden van de Democraten in de gemeenteraadsverkiezingen. De partij raakte bijna de helft van haar zetels kwijt (zie tabel 1). In veel kleine en middelgrote gemeenten verdween D66 uit de raad (bijvoorbeeld in Baarn, Emmen, Heerenveen, Hengelo, ‘s Hertogenbosch, Lelystad, Maassluis, Vlissingen en Zaanstad). Van der Laan noemde de uitslag ‘ronduit pet’ (*Trouw*, 8 maart 2006).

Op 1 april kwamen lokale en landelijke politici van D66 in Utrecht bijeen om de verkiezingen te evalueren. Zoals verwacht klonk er veel kritiek op de Tweede-Kamerfractie en haar optreden in de kwestie-Afghanistan. Enkele lokale afdelingen en de regionale afdeling Friesland overwogen niet meer onder de naam ‘D66’ aan verkiezingen deel te nemen.

Een enkeling eiste het aftreden van de hele fractie. Dat gebeurde echter niet. Minister Pechtold en fractievoorzitter Van der Laan sloten de bijeenkomst in positieve sfeer af. ‘Ik ben trots op deze club’, verklaarde de laatste (*de Volkskrant*, 3 april 2006). Van der Laan trok echter ook het boetekleed aan. D66 zou teveel een ‘gewone Haagse partij’ zijn geworden, die door compromissen haar geloofwaardigheid had verloren (*NRC Handelsblad*, 19 april 2006). Ze gaf haar partij het rapportcijfer vier, terwijl het een acht had moeten zijn. D66 had wellicht het kabinet moeten laten vallen, niet alleen in de Afghanistan-kwestie maar ook toen ze – in 2005 respectievelijk in 1999 – haar *unique selling points*, de gekozen burgemeester en het referendum, niet kon realiseren. Haar kritische opmerkingen vielen niet overal in de partij even goed. Oud-partijvoorzitter en Eerste-Kamerlid A.G. Schouw verweet haar ‘politiek masochisme’ en had liever gezien dat ze nieuwe plannen zou ontvouwen dan dat ze oude fouten bleef herhalen (*NRC Handelsblad*, 20 april 2006).

DeZes

Een aantal ontevreden D66-ers had de partij verlaten en kwam op 13 mei in Zutphen bijeen om een nieuwe partij op te richten die 'DeZes' zou moeten heten. Een van de initiatiefnemers was J.W. Westerhof, in de jaren negentig vice-voorzitter van D66. Na de bijeenkomst werd echter weinig meer van DeZes vernomen.

lijsttrekkerschap

Lang voordat het kabinet viel, had het landelijk bestuur besloten in september 2006 een lijsttrekker te laten kiezen voor de Tweede-Kamerverkiezingen, die toen nog voorzien waren voor mei 2007. Op een regionale partijbijeenkomst in Hengelo op 10 mei verklaarde minister Pechtold dat hij zich kandidaat zou stellen. Hij deelde tot op zekere hoogte de kritiek die Van der Laan op de eigen partij had geleverd, maar vond niet dat zij erin slaagde D66 strak te leiden. Pechtold toonde meer optimisme: D66 zou als 'links-liberale ideeënpartij' tien procent van het electoraat kunnen bereiken (*de Volkskrant*, 11 mei 2006). Onderwijs, innovatie en integratie vond hij de belangrijkste onderwerpen. Pechtold was overigens in januari in de ministerraad zwaar gekapitteld, nadat hij zich in het maandblad *Opzij* nogal kritisch had uitgelaten over de sfeer in het kabinet. Het was niet de eerste keer dat hij ergernis bij zijn collega's had gewekt (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 43-44).

Op het voorjaarscongres op 13 mei in Zutphen werd besloten de lijsttrekkersverkiezing te vervroegen. De leden zouden (van 8 tot 24 juni) per post of op het congres van 24 juni in Den Haag een nieuwe lijsttrekker kunnen kiezen. Pechtold kreeg als kandidaat-lijsttrekker steun van de Jonge Democraten, de jongerenorganisatie van D66, en van vooraanstaande partijgenoten zoals H.A.F.M.O. van Mierlo, die opmerkte dat de nieuwe partijleider niet uit de fractie moest komen. Van der Laan verdedigde in haar rede de 'zelfkastijding', in de hoop om in de toekomst het vertrouwen van de kiezer terug te krijgen.

Op 23 mei maakte Van der Laan in een Amsterdams café bekend, eveneens te dingen naar het lijsttrekkerschap van D66. Zowel qua stijl als qua inhoud bleek ze enigszins van Pechtold te verschillen. Van der Laan stond nogal kritisch tegenover het bijzonder onderwijs, of dat nu islamitisch of christelijk was. Ze hoopte van D66 een brede 'sociaal-liberale beweging' te maken en niet alleen kiezers te winnen die de PvdA te links en de VVD te rechts vonden (*NRC Handelsblad*, 24 mei 2006). Zelfbeschikking, onderwijs en milieu beschouwde zij als de belangrijkste thema's. Omdat zij minder hechtte aan bestuurlijke vernieuwing kreeg zij de steun van oud-partijleider Terlouw. Van der Laan sprak

steun uit voor het kabinet, maar verheelde niet haar afkeer van het CDA en haar voorkeur voor een nieuwe paarse coalitie.

Naast Pechtold en Van der Laan stelden zich nog zes leden kandidaat voor het lijsttrekkerschap. De meest bekende van hen was A.H.L. Westerouen van Meeteren, die regelmatig deel had genomen aan het televisieprogramma 'Het Lagerhuis'. In 2003 was hij beschuldigd van belastingfraude, maar uiteindelijk slechts veroordeeld tot een boete van tweeduizend euro voor 'verwijtbare nalatigheden' in zijn administratie (zie *Jaarboek 2003 DNPP*, blz. 61). Hij presenteerde in juni *10 vernieuwingsstappen voor D66* en wilde onder meer de naam van de partij veranderen in 'Liberaal Democraten'.

In juni vonden debatten plaats tussen de acht kandidaten in Amsterdam, Tilburg en Zwolle. In Den Haag gingen (op 6 juni) alleen Van der Laan en Pechtold met elkaar in debat, waarbij vooral de verschillende visies op bijzonder (confessioneel) onderwijs uit de verf kwamen. Geleidelijk werd de toon persoonlijker en scherper. Toen één van de andere kandidaten, A. van Wanrooij, in Zwolle Pechtold beschuldigde van 'draaien' in de kwestie-Afghanistan, sloot Van der Laan zich bij die kritiek aan (*NRC Handelsblad*, 10 juni 2006). Haar fractiegenoot Bakker zou vier dagen later hetzelfde doen. Op 12 juni in Utrecht verweet Pechtold Van der Laan 'simplificatie', naar aanleiding van haar kritiek op islamitische scholen, waarop zij fel reageerde met de woorden 'Alexander, dit pik ik niet!.. Jij bent de man van het belletje trekken en dan lekker wegrennen' (*NRC Handelsblad*, 13 juni 2006). In een interview noemde ze daarna haar rivaal 'niet meer geloofwaardig' (*De Telegraaf*, 14 juni 2006). In het volgende debat, op 14 juni in Tilburg, zei Pechtold dat Van der Laan met deze opmerkingen zowel hem als de partij schade berokkend had. Op het derde en laatste kandidatendebat, op 20 juni in Amsterdam, riepen sommige aanwezigen 'boe!' toen Pechtold werd voorgesteld en toen hij Van der Laan herinnerde aan haar opmerking over zijn geloofwaardigheid. Ook in dit debat kwam de 'islamitische zuil' ter sprake, die Pechtold volgens Van der Laan wel zou steunen.

Op het congres in Den Haag op 24 juni konden de kandidaten zich nog eens kort presenteren, waarna de leden hun stem mochten uitbrengen – voor zover ze dat niet al per post gedaan hadden. Van Wanrooij trok zich ter plekke terug. Van de 3.823 leden die aan de stemming deelnamen (47 procent van het totaal) kozen 2.009 voor Pechtold en 1.752 voor Van der Laan. Westerouen van Meteren eindigde met 221 stemmen op de derde plaats, de overige vier kandidaten haalden samen slechts 151 stemmen. Van der Laan beloofde dat ze de winnaar 'voor de volle honderd procent' zou steunen (*NRC Handelsblad*, 26 juni 2006).

kabinetscrisis

Op het voorjaarscongres moest het vreemdelingenbeleid van minister Verdonk (VVD) het ontgelden. Moties om de coalitie met CDA en VVD te verbreken of om Verdonk naar huis te sturen (met mogelijk hetzelfde effect, namelijk een kabinetscrisis) konden echter niet op brede steun rekenen. Pechtold riep in zijn toespraak de partijleden op een eind te maken aan ‘navelstaren en zelfdestructie’ (*Trouw*, 15 mei 2006). Hij eiste bovendien duidelijkheid van zijn collega Verdonk over de verblijfstatus van de ca. 26.000 uitgeprocedeerde asielzoekers die nog onder de oude Vreemdelingenwet vielen.

De Democraten die op het congres in mei vergeefs hadden geijverd voor een motie van wantrouwen tegen minister Verdonk, kregen uiteindelijk toch hun zin. In de nacht van 29 op 30 juni zegde de Tweede-Kamerfractie haar vertrouwen in de VVD-minister op, naar aanleiding van haar optreden tegen Hirsi Ali (zie in deze Kroniek onder ‘hoofdmomenten’). Toen het kabinet Verdonk bleef steunen, verloor dat ook het vertrouwen van de D66-fractie.

D66 nam niet deel aan het derde kabinet-Balkenende. Aanvankelijk zei Van der Laan dat rompkabinet wel de steun van haar fractie toe, althans op financieel en economisch terrein. Voorzitters van andere fracties (waaronder Verhagen van het CDA) achtten deze ‘zigzagkoers’ onbegrijpelijk (*Trouw*, 8 juli 2006). Brinkhorst noemde overigens na zijn aftreden de crisis ‘onnodig en onvermijdelijk’ en verweet zijn fractie zich teveel geïsoleerd te hebben (*NRC Handelsblad*, 9 september 2006).

kandidaatstelling Tweede-Kamerverkiezingen

Kandidaten voor de Tweede Kamer konden zich van 7 juli tot 7 augustus aanmelden. Van der Laan besloot na een gesprek met Pechtold begin augustus zich niet herkiesbaar te stellen, teneinde de partij onduidelijkheid te besparen. Ze vermoedde ook dat Pechtold na de verkiezingen de fractie strak zou gaan leiden en haar onvoldoende ruimte zou bieden voor haar ideeën. Ook Dittrich stelde zich, zoals al eerder aangekondigd, niet herkiesbaar. Dat deed evenmin mevr. E.D.C.M. Lambrechts. De drie overige fractieleden bleken wel beschikbaar. De voorzitter van de landelijke verkiezingscommissie, oud-staatssecretaris J. Kohnstamm, betreurde het vertrek van de drie ervaren Kamerleden. De bewindslieden Brinkhorst en mevr. M.C. van der Laan ambieerden evenmin een plaats op de kandidatenlijst. Op de advieslijst van de verkiezingscommissie, die op 30 augustus bekend gemaakt werd, stonden de zittende Kamerleden Bakker, B. van der Ham en mevr. F. Koşer Kaya op de vijfde, zesde en tiende plaats. Na lijsttrekker Pechtold kwam mevr.

A.G.M. Telleman, voorzitter van de afdeling Amsterdam, mevr. K.H. Ollongren, plaatsvervangend directeur-generaal bij Economische Zaken, en M.W.J.L. Sanders, lid van het landelijk bestuur. De partijleden konden tussen 11 en 28 september via een poststem de definitieve lijst vaststellen. Op 29 september werd de uitslag bekend gemaakt en bleken de leden aan de Kamerleden Van der Ham, Bakker en Koşer Kaya de tweede, derde en zesde plaats toebedeeld te hebben. Zodoende zakten Telleman en Ollongren naar de vierde respectievelijk vijfde plaats.

programma Tweede-Kamerverkiezingen

Op het voorjaarscongres op 13 mei zou het manifest *Denken, durven, doen* centraal staan, dat een visie gaf op globalisering, vergrijzing, immigratie en schaarsteproblemen en dat een vervolg was op het pamflet van Dittrich uit 2005 (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 41). Veel leden vonden het stuk echter te eenzijdig en te beperkt. Op het congres werd daarom besloten het manifest niet in detail te behandelen maar voor kennisgeving aan te nemen: het zou verwerkt worden in het nieuwe verkiezingsprogramma.

Op 5 september presenteerde Pechtold het ontwerpverkiezingsprogramma van zijn partij in de tuin van zijn woning in Wageningen. De lokatie was gekozen naar aanleiding van de opmerking van een collega-minister dat de ambteloze partijleider maar campagne moest voeren ‘vanuit zijn achtertuin’ (*de Volkskrant*, 6 september 2006). Het programma was getiteld *Het gaat om mensen* en opgesteld door een commissie onder leiding van J. Backer, juridisch directeur van de luchthaven Schiphol. Het programma was geschreven vanuit vijf ‘richtingwijzers voor een progressief sociaal-liberale visie’. Onderwijs kreeg ‘topprioriteit’ en zou vijf miljard euro extra mogen kosten, onder meer om leraren beter te belonen. Daarnaast streefde de partij naar gratis kinderopvang voor werkende ouders, geleidelijke verhoging van de AOW-gerechtigde leeftijd van 65 naar 67 jaar, lagere inkomstenbelasting, meer duurzame energie, een sterke publieke omroep zonder reclame, en een jaarlijkse raadpleging van burgers met betrekking tot prioriteiten voor beleid. Provincies zouden in landsdelen moeten opgaan. De identificatieplicht zou weer moeten verdwijnen. D66 nam duidelijk afstand van het integratiebeleid van het tweede kabinet-Balkenende, dat was gekenmerkt door ‘hardvochtigheid en willekeur’ (*Het gaat om mensen*, blz. 59).

Het programma werd op een vijftal avonden in het land besproken en definitief vastgesteld op het partijcongres op 7 oktober in Amsterdam. Daarbij werd het op tal van punten gewijzigd: kinderopvang zou niet ‘gratis’ moeten zijn, reclame op publieke zenders mocht blijven, en de jaarlijkse raadpleging van de burgers verdween uit het definitieve pro-

gram. Daarin werd nu wel een generaal pardon opgenomen voor vreemdelingen die voor 1 april 2001 asiel hadden aangevraagd.

campagne Tweede-Kamerverkiezingen

Na het verkiezingscongres begin oktober kon de campagne beginnen, die geleid werd door het Kamerlid Bakker. Op dat congres werd overigens ook stilgestaan bij het veertigjarig bestaan van D66. Van Mierlo, de meest bekende oprichter van de partij, hield niet zozeer een feestrede maar een kritisch zelfonderzoek naar de bestaansredenen van D66. De avond tevoren had hij zich in het televisieprogramma 'EenVandaag' hardop afgevraagd of veertig jaar niet genoeg was geweest, maar in zijn congrestonespraak gaf hij een ontkennend antwoord op zijn eigen vraag: 'Het verlangen naar ons is er. Maar het geloof is weg. Of misschien even weg' (*Trouw*, 9 oktober 2006). D66 had zich vertild aan de coalitie met CDA en VVD en te lang de illegitieme oorlog in Irak en het vreemdelingenbeleid van Verdonk gesteund. Pechtold sloot zich bij deze kritiek aan maar stelde ook vast dat D66 meer nodig was dan ooit, nu een 'nieuwe golf van conservatisme over Nederland spoelt' (*NRC Handelsblad*, 9 oktober 2006). Fractievoorzitter Van der Laan had aanvankelijk van het landelijk bestuur geen spreektijd gekregen, maar kon na protesten van leden toch een korte toespraak houden waarin zij stil stond bij de val van het kabinet.

Turks Forum, een organisatie voor Turkse Nederlanders, voerde via affiches voor Turkse verenigingen campagne voor Koşer Kaya. De reden was dat zij, in tegenstelling tot de kandidaten van Turkse afkomst bij CDA en PvdA, door haar partij niet was gedwongen om de Armeense genocide te erkennen (zie in deze Kroniek onder 'hoofdmomenten' en onder CDA en PvdA).

In de campagne legde D66 vooral nadruk op Europese samenwerking, bestuurlijke vernieuwing, identificatieplicht en soortgelijke 'postmaterialistische' onderwerpen. Ze trok daarmee over het algemeen niet veel belangstelling van kiezers en journalisten. De partij bereidde zich voor op electoraal verlies en een verblijf in de oppositiebanken. In debatten richtte Pechtold zich tegen het harde vreemdelingenbeleid dat Verdonk had gevoerd – en dat Wilders nog harder zou willen maken. Wilders weigerde eind oktober nog met Pechtold in debat te gaan omdat deze hem zou 'demoniseren' (*Nederlands Dagblad*, 31 oktober 2006).

uitslag Tweede-Kamerverkiezingen

Gezien de sombere peilingen viel het verlies van drie zetels sommigen nog mee: er bleven er immers nog drie over. Naast Pechtold en Van der

Ham behield ook Koşer Kaya haar zetel, dankzij bijna 35.000 voorkeurstemmen die vermoedelijk vooral afkomstig waren van Turkse Nederlanders. In het actualiteitenprogramma 'NOVA' werd op 7 december gemeld dat de kiezers van Turkse afkomst zelfs vanuit het Turkse ministerie van Religieuze Zaken per e-mail zouden zijn opgeroepen om op haar te stemmen. Koşer Kaya noemde zich overigens nadrukkelijk 'volksvertegenwoordiger voor alle Nederlanders' en niet speciaal voor de groep afkomstig uit haar moederland (*Trouw*, 9 december 2006). Nummer drie op de lijst, Bakker, kreeg 8.375 voorkeurstemmen, dus te weinig om zijn zetel te herwinnen. D66 wist ongeveer de helft van haar electoraat van 2003 te behouden en verloor kiezers aan PvdA, VVD, SP, GroenLinks en CDA, terwijl ze (kleinere aantallen) kiezers won van PvdA en VVD.

Oud-partijleider Terlouw weet het verlies voornamelijk aan de 'monomane concentratie op de staatsrechtelijke hervormingen'. Hij zag kansen voor herstel wanneer D66 meer herkenbaar zou worden als progressief-liberale partij (*de Volkskrant*, 25 november 2006).

Eerste-Kamerverkiezingen 2007

Op het jubileumcongres in oktober werd Schouw als lijstaanvoerder voor de in 2007 te houden Eerste-Kamerverkiezingen gekozen.

personalia

Met ingang van 1 januari werd G. van Dijk aangesteld als coördinator van het Kenniscentrum van D66.

Op 25 augustus werd A.H.G. Rinnooy Kan geïnstalleerd als voorzitter van de Sociaal-Economische Raad (SER).

Aan het eind van het jaar nam B. Staal afscheid als commissaris van de koningin in Utrecht; met ingang van 1 januari 2007 zou hij voorzitter van de Nederlandse Vereniging van Banken worden.

Oud-minister Th.C. de Graaf werd op 3 november benoemd tot burgemeester van Nijmegen. Hij zou in januari 2007 in functie treden.

GroenLinks (GL)

Aan het begin van 2006 stond GroenLinks er in de peilingen goed voor. Bij de verkiezingen voor de gemeenteraden werd echter nauwelijks winst geboekt, en bij de Tweede-Kamerverkiezingen ging een zetel verloren. Hoewel de kritiek op politiek leider mevr. F. Halsema en haar 'vrijzinnige' koers toenam, kon zij haar positie zonder kleerscheuren handhaven. Partijvoorzitter H. Meijer trad echter af – vanwege een con-

flict met de partijraad dat weinig of niets te maken had met de verkiezingen.

partijvernieuwing

De partijorganisatie en de verkiezingscampagne werden verder geprofessionaliseerd (zie ook *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 49-50). Het partijbureau zou zich meer op campagnewerk en op ‘inhoud’ richten, en minder op formele structuren en opbouw van afdelingen. Het Lokaal Kenniscentrum zou lokale en provinciale volksvertegenwoordigers inhoudelijk ondersteunen. Het partijbestuur werd – volgens besluit van het congres op 11 februari – teruggebracht van vijftien tot zeven leden. Ook vernieuwing van de partijraad werd besproken, maar niet gerealiseerd; de partijraad zelf bleek geen behoefte aan vernieuwing te hebben. Het kaderblad *De Rode Draad* verscheen in juli voor het laatst (onder protest van de redactie overigens). Voortaan zou alle informatie voor kaderleden via een elektronische nieuwsbrief verspreid worden.

Pormes en de partijvoorzitter

Het Eerste-Kamerlid S.R. Pormes was in 2005 in opspraak gekomen wegens mogelijke betrokkenheid bij terrorisme en andere zaken (zie *Jaarboek DNPP 2005*, blz. 51-53). Omdat hij zijn partij hierover onvoldoende had geïnformeerd, werd hij in november geroyeerd. De senator vocht het royement aan en eiste bovendien via een kort geding dat partijvoorzitter Meijer zijn uitlatingen over Pormes’ betrokkenheid bij de beschieting van een politieauto in Assen zou terugnemen. De rechter gaf de senator gelijk, waarna de partij in een advertentie in dag- en weekbladen verklaarde dat de uitspraak van Meijer ‘geen steun in beschikbaar feitenmateriaal’ kon vinden (*NRC Handelsblad*, 19 januari 2006). De geschillencommissie van GroenLinks stelde echter op 26 januari vast dat Pormes terecht was geroyeerd, omdat hij de integriteit van de partij in het geding had gebracht. Het Eerste-Kamerlid ging hiertegen in beroep. Tegelijkertijd verloor hij overigens zijn baan als consultant van het Drentse centrum voor ontwikkelingssamenwerking.

Binnen de partij stuitte het royement op groeiende weerstand. Een groep ‘verontruste GroenLinks-leden’ zag het als een zwak beargumenteerde straf voor iemand met een activistisch verleden (*NRC Handelsblad*, 3 april 2006). Via een eigen website (www.groenlinksinteger.nl) mobiliseerden ze steun voor de senator – en met succes. Een kleine meerderheid van de partijraad (dertig van de 56) die zich op 1 april in Utrecht met de kwestie bezig hield, verklaarde de bezwaren van Pormes tegen zijn royement gegrond. Meijer zag dat als een motie van wantrouwen

tegen zijn beleid en trad daarop af als voorzitter. De overige bestuursleden overwogen eveneens af te treden, maar lieten zich door Meijer overreden om dat niet te doen. M. Dadema nam het voorzitterschap waar totdat de partijraad op 13 mei H. Nijhof, tot voor kort wethouder in Hengelo, tot interim-voorzitter koos. Hij kreeg 35 stemmen, de twee overige kandidaten M. Vissers en P. de Wilt negentien respectievelijk tien stemmen.

Volgens mevr. D.J.B. de Wolff, voorzitter van de Eerste-Kamerfractie van GroenLinks, kon de vertrouwensbreuk niet zo maar hersteld worden. Pormes wilde echter zijn werk als senator voortzetten. Het oud-Tweede-Kamerlid M. Ernsting werd gevraagd tussen de senatoren te bemiddelen. Op 9 mei werd een compromis bereikt: Pormes kwam terug in de fractie, maar zou in het najaar zijn zetel ter beschikking stellen. Hij duidde de poging hem te royeren als angst voor 'wéér een belastend allochtonendossier' – na de pijnlijke affaire met het (in Brits Guyana geboren) Tweede-Kamerlid T. Oedayraj Singh Varma (zie *Jaarboek 2001 DNPP*, blz. 53-55) – en legde een verband met de toegenomen 'regeringsgeilheid' van zijn partij (*NRC Handelsblad*, 10 juni 2006). Op 29 oktober vertrok Pormes uit de Eerste Kamer. Hij werd opgevolgd door G.D. Minderman, universitair hoofddocent bestuur en recht aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.

Het partijcongres zou in februari 2007 een nieuwe partijvoorzitter kiezen. Aan het eind van 2006 stelden Nijhof en Vissers zich opnieuw kandidaat, en meldde zich daarnaast mevr. P. Collette aan.

Halsema's liberalisme

GroenLinks-fractievoorzitter Halsema in de Tweede Kamer werd in 2005 door de jongerenorganisatie van de VVD, de JOVD, gekozen tot 'liberaal van het jaar', vanwege haar ideologische opvattingen (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 48-49). Naar aanleiding hiervan hield zij op de vergadering van de JOVD op 6 januari in Den Haag een toespraak. Ze noemde zichzelf geen liberaal 'volgens het kleinburgerlijke denken van de VVD', maar stelde sociale vrijheid centraal: gelijke kansen voor iedereen om zich te ontplooien, niet alleen op sociaal-economisch maar ook op cultureel terrein (*Trouw*, 7 januari 2006). Mede naar aanleiding van deze gebeurtenis klonk vanuit de linkervleugel van de partij kritiek op haar koers, die nog aanzwol na de tegenvallende uitslag van de gemeenteraadsverkiezingen. Niettemin zou ze in het najaar zonder tegenkandidaten aangewezen worden tot lijstaanvoerder voor de Tweede-Kamerverkiezingen.

Op 8 oktober verscheen het autobiografisch getinte boek *Een linkse lente*, dat Halsema samen met de journalist M. Zonneveld had geschre-

ven. Met de titel duidde ze haar hoop aan op vooruitgang in de richting van meer vrijheid, tolerantie en een beter milieu. Zij schetste in het boek niet alleen haar politieke loopbaan, maar ook haar opvattingen over populisme en democratie, milieu en moraal, vrijheid en solidariteit.

gemeenteraadsverkiezingen 2006

De campagne voor de gemeenteraadsverkiezingen werd geopend op het congres dat op 11 februari in Tilburg plaatsvond en een tamelijk luchtig karakter had (met een quiz, cabaret en een demonstratie voor een ander asielbeleid buiten het congresgebouw). In haar congresrede viel Halsema de ‘angstpolitiek’ van het tweede kabinet-Balkenende aan, die ten koste zou gaan van de vrijheid van de burger. Ze hoopte op een links alternatief en toonde zich teleurgesteld over de weigering van PvdA-leider Bos zich daarvoor uit te spreken. Voorts verdedigde ze haar sociaal-economisch beleid, zoals ze dat in *Vrijheid eerlijk delen* had uiteengezet. Deze nota was in november 2005 verschenen en had in de partij weerstand opgeroepen (zie ook *Jaarboek DNPP 2005*, blz. 48-49). Op 6 maart sloot GroenLinks de campagne af met een manifestatie in Utrecht. Halsema pleitte opnieuw voor linkse coalities, zowel op lokaal als op nationaal niveau.

GroenLinks bleef relatief stabiel ten opzichte van 2002 (zie tabel 1). In gemeenten waar de SP voor het eerst meedeed, moest GroenLinks vaak zetels inleveren. Met name in Gelderland en Limburg werd echter winst geboekt. GroenLinks nam weer deel aan het linkse college in Nijmegen (althoewel ze niet langer de grootste partij was), en nu ook in Amsterdam, Groningen en enkele kleinere gemeenten, en aan minder linkse colleges in Rotterdam, Enschede en andere steden. De partij leverde deze keer 93 (deel)wethouders, ruim twintig meer dan in de voorgaande periode.

De uitkomst van de verkiezingen leidde tot enige onrust binnen de partij en tot kritiek op politiek leider Halsema. Het Eerste-Kamerlid Ch.P. Thissen merkte op dat zij een imago probleem had wanneer het ging om zaken als zorg, onderwijs en sociale kwesties; de partij had naast haar een ‘nieuw sociaal boegbeeld’ nodig (*de Volkskrant*, 17 maart 2006). D. de Haan, fractievoorzitter in de gemeenteraad van Groningen, liet zich nog duidelijker uit: ‘Het is niet wat ze zegt, maar hoe ze het zegt: met een aardappel in de keel’ (*de Volkskrant*, 17 maart 2006). S. de Vries, voorzitter van Dwars, de jongerenorganisatie van GroenLinks, weet de matige resultaten meer aan de thema’s die de partij centraal stelde: te weinig sociaal-economische kwesties en teveel vluchtelingen en milieu. Campagneleider (en Tweede-Kamerlid) A.J.W. Duijvendak relativeerde de kritiek en merkte op dat de SP deze keer in vijftig gemeenten voor

het eerst meedeed, waardoor ze onvermijdelijk kiezers bij GroenLinks weg haalde.

kabinetscrisis

Halsema nam op 28 juni het initiatief voor de motie van wantrouwen tegen minister Verdonk voor Vreemdelingenbeleid en Integratie, die uiteindelijk tot een kabinetscrisis zou leiden (zie in deze Kroniek onder ‘hoofdmomenten’). Ook in mei had ze de minister scherp aangevallen. Later zou ze Verdonk haar excuses aanbieden voor de beschuldiging dat de minister had gelogen over de familienaam van Hirsi Ali: ze kon dit niet bewijzen.

programma Tweede-Kamerverkiezingen

In november 2005 had het partijbestuur reeds een commissie ingesteld die onder leiding van het Tweede-Kamerlid C.C.M. Vendrik het programma zou ontwerpen voor de Kamerverkiezingen, die toen voor 2007 verwacht werden. Op 27 mei 2006 werd een eerste concept besproken op het Politiek Forum in Utrecht. Een viertal verontruste partijleden had kritiek op de ‘liberale draai’ die de partij maakte en pleitte voor een uitgesproken groen en links verkiezingsprogramma, dat meer nadruk zou leggen op de rol van de overheid, met name bij het scheppen van werkgelegenheid en op het terrein van onderwijs, zorg en inkomen (*de Volkskrant*, 27 mei 2006). Halsema noemde het verwijt dat GroenLinks zich over zou geven aan ongeremd marktliberalisme ‘je reinste flauwekul’ (*NRC Handelsblad*, 29 mei 2006). Haar nadruk op sociale vrijheid zou niet ten koste gaan van solidariteit als beginsel. Voorzitter De Vries van Dwaars verweet de vier critici een gebrek aan argumenten en inspelen op ‘onderbuikgevoelens’ (*de Volkskrant*, 1 juni 2006).

Op 3 juli legde de commissie haar ontwerptekst voor aan het partijbestuur. Op 4 september werd het conceptprogramma onder de titel *Groei mee* in Utrecht gepresenteerd. Halsema waarschuwde daarbij voor een kabinet van CDA en PvdA, dat kleurloos en conflictueus zou worden. Het programma bevatte voorstellen om de verzorgingsstaat naar Scandinavisch model in te richten, met de nadruk op participatie. Werklozen zouden na een jaar via een contract verplicht worden te participeren in werk of opleiding. De belastingen op laag betaalde arbeid zouden fors moeten dalen, terwijl milieuvervuiling veel meer belast zou worden. De AOW moest op korte termijn gefiscaliseerd worden. In de Bollenstreek diende een nieuwe en milieuvriendelijke stad (Groenstad) te verrijzen. Daarnaast legde de partij nadruk op extra openbaar vervoer, energiebesparing, gratis kinderopvang en onderwijs.

Het partijcongres keurde op 30 september en 1 oktober in Zwolle het program met een aantal wijzigingen goed. De stad in de Bollenstreek werd geschrapt en de sociaal-economische plannen werden soms wat afgezwakt. Niettemin bleef een forse minderheid van de congresdeelnemers bezwaar maken tegen de 'neo-liberale koers' die de partij nu zou inslaan (*GroenLinks Magazine*, nr. 8, oktober 2006).

kandidaatstelling Tweede-Kamerverkiezingen

Tot 10 juli konden zich kandidaten voor het lijsttrekkerschap melden. Halsema, die al in september 2005 had verklaard opnieuw beschikbaar te zijn (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 54), bleek de enige kandidaat te zijn, zodat de leden niet in een referendum hun voorkeur konden uitspreken. Van de overige Kamerleden stelden mevr. F. Karimi en P.L.M. Jungbluth zich niet herkiesbaar.

Op 13 mei 2006 had de partijraad de procedure vastgesteld. De kandidatenlijst werd verdeeld in vijf blokken. Het eerste blok was de lijsttrekker; het tweede de nummers twee tot en met zes, die geschikt moesten zijn om in een kleine fractie te werken; het derde blok bestond uit de volgende zes kandidaten die geschikt zouden zijn voor een grotere fractie; het vierde bevatte acht opvolgingsplaatsen; en het vijfde was bestemd voor regionale kandidaten die door provinciale ledenvergaderingen gekozen zouden worden – al bleek daar na de val van het kabinet te weinig tijd voor te zijn.

In september 2005 had de partijraad een commissie onder leiding van mevr. C.E. Roozmond ingesteld (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 54). Deze commissie zou kandidaten voor de verschillende blokken selecteren, maar hen niet meer (zoals in het verleden) voor een bepaald nummer op de lijst aanbevelen. Voor het tweede blok wees ze vier zittende Kamerleden aan (mevr. N. Azough, Duijvendak, mevr. W. van Gent en Vendrik) en vier nieuwkomers. Opvallende nieuwkomers waren mevr. M. Peters, die ambassadesecretaris in Kabul en adviseur van de Afghaanse regering was geweest, en T. Dibi, een 25-jarige student van Marokkaanse afkomst. Voor het vierde en vijfde blok werden alleen nieuwe kandidaten voorgedragen, zoals de bekende Amsterdamse strafpleiter C.F. Korvinus die door Halsema was uitgenodigd zich kandidaat te stellen.

De commissie presenteerde haar aanbevelingen op 18 september 2006. Het partijcongres stelde op 1 oktober in Zwolle de lijst vast. De voordracht van Halsema als lijsttrekker werd door negentig procent van de aanwezige leden bevestigd, 53 stemden blanco. De zittende Kamerleden Vendrik, Duijvendak, Van Gent en Azough kregen de plaatsen twee, drie, vijf en zes. De nieuwkomers Peters en Tibi kwamen op de vierde

respectievelijk zevende plaats, Korvinus op nummer dertien. Op zestien stond J.J. Dirkmaat, die in 1998 de lijst van De Groenen had aangevoerd. Lijstduwers waren de cabaretier V.R. Bijlo en europarlementariër mevr. K.M. Buitenweg.

De partijraad besloot op 28 oktober, in samenwerking met het bestuur een commissie in te stellen om de kandidaatstellingsprocedure te evalueren.

campagne Tweede-Kamerverkiezingen

Halsema opende de campagne in de Amsterdamse Club 11, met een pleidooi voor vrijzinnigheid en verzet tegen de 'oprukkende cultuur van benauwdheid', 'onderdanigheid' en 'conservatieve consensus' (*NRC Handelsblad*, 11 september 2006). De bijeenkomst stond in het teken van de 'linkse lente' (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 47) en had door veel cabaret en muziek haast meer een cultureel dan een politiek karakter. De campagne zou geleid worden door Duijvendak en De Bruijn. Op 27 oktober begon lijsttrekker Halsema in Tilburg met een tournee langs circa 25 steden in een stadsbus die in plaats van benzine het milieuvriendelijker geachte aardgas als brandstof gebruikte. Op 30 oktober presenteerde ze een speciaal verkiezingsprogramma voor jongeren. GroenLinks beloofde jongeren meer banen, meer stageplekken en meer leraren, meer woonruimte, hogere studiebeurzen en actief kiesrecht vanaf zestien jaar. Halsema noemde al in haar toespraak tot het partijcongres op 1 oktober GroenLinks 'een ideeënpartij op zoek naar macht'. Dit werd uitgebeeld in een affiche waarop zij tegen het torentje van het Binnenhof geleund stond. Een links kabinet had duidelijk haar voorkeur (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 47).

Van linkse samenwerking was in de campagne echter geen sprake. Op uitnodiging van Halsema kwamen de leiders van PvdA, SP en GroenLinks alleen op 20 november bij elkaar voor een kop koffie (zie ook in deze Kroniek onder PvdA en SP). De PvdA voelde niet voor een lijstverbinding, de SP wel.

Op 22 november verscheen nog een advertentie met de tekst 'wat heb je aan strategisch stemmen als de poolkappen smelten', ondersteund door een aantal bekende schrijvers, actrices en cabaretiers zoals H. Finkers en H. van Veen. Aan het begin van de campagne kreeg GroenLinks wel eens het verwijt, te weinig aandacht te besteden aan haar *unique selling point*, het milieu. In de partijraad die op 28 oktober bijeenkwam klonk ook kritiek op de eigen campagne, die teveel op 'feel good' en te weinig op de onderkant van de samenleving gericht zou zijn.

uitslag Tweede-Kamerverkiezingen

GroenLinks verloor vooral buiten de Randstad kiezers. Een kwart van haar electoraat van 2003 koos in 2006 voor de SP. GroenLinks wist wel kiezers te winnen van PvdA en D66, maar kon daarmee de verliezen niet compenseren en raakte een Kamerzetel kwijt.

Voorzitter De Vries van Dwars weet het verlies aan een te genuanceerde campagne, die te veel gericht was op hoger opgeleiden. Gezien het verlies – de derde keer op rij – achtte hij deelname aan formatiebesprekingen niet raadzaam. De partijraad boog zich op 16 december in Utrecht over de verkiezingsuitslag. Duijvendak en Vendrik vonden de uitslag meevallen en beschouwden de campagne als geslaagd, afgezien van de matige belangstelling van de media en de milieuorganisaties voor het radicale milieubeleid van GroenLinks. Vanuit de partijraad klonk echter ook kritiek op de campagne – met name wat betreft de hybride auto waarmee Halsema op het televisiefilmpje in beeld verscheen, de vermeende neo-liberale koers en de manier waarop GroenLinks zich van de SP onderscheiden had.

kabinetsformatie

Halsema, die zich in de campagne bereid had getoond aan een regering deel te nemen, zag daar bij het begin van de formatiebesprekingen al van af en verzoende zich met een voortgezet verblijf in de oppositie. Een vijftal bestuurders op provinciaal en lokaal niveau noemde in een open brief deze beslissing echter ‘een historische fout’ en riep de politiek leider op alsnog te proberen bij het formatieproces betrokken te raken (*NRC Handelsblad*, 28 december 2006). Vanuit het Platform voor geloof en politiek De Linker Wang werd opgemerkt dat Halsema haar ‘ware identiteit’ als linkse liberaal had getoond door bij in de formatieperiode de verschillen met het CDA zo zwaar aan te zetten (*Trouw*, 22 december 2006). Ook de formatie kwam even op de partijraad van 16 december ter sprake, maar zou in januari 2007 daar opnieuw besproken worden.

Eerste-Kamerverkiezingen 2007

Evenals bij de Tweede-Kamerverkiezingen bracht voor de verkiezingen van de Eerste Kamer in 2007 een commissie advies uit over de kandidaten voor verschillende blokken. De partijraad had deze commissie onder voorzitterschap van mevr. W.H.C. Ton, burgemeester van Blaricum, op 1 april benoemd. Voor het lijsttrekkerschap beval ze twee kandidaten aan: de zittende senator Thissen en mevr. Y. Koster-Dreese,

kroonlid voor de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling en fractievoorzitter van Progressief Woerden. Voor het tweede blok, dat wil zeggen de plaatsen twee en drie, werden zes kandidaten voorgedragen, waaronder het zittende Kamerlid L. Platvoet, ex-partijvoorzitter Meijer en de in Duitsland geboren advocate B. Böhrer. De commissie achtte Platvoet niet geschikt vanwege zijn ‘gebrek aan empathisch vermogen’ en ‘oncollegiaal gedrag’, maar een beroepscommissie vond dat het partijcongres hierover moest oordelen. Het congres zou dat in februari 2007 doen.

Provinciale Statenverkiezingen

De voorbereidingen voor de Provinciale Statenverkiezingen namen in juni 2006 een aanvang. Het Permanent Campagne Team voerde overleg met de provinciale teams.

personalia

Op 22 maart overleed mevr. M.B.C. Beckers-de Bruijn, Tweede-Kamerlid van 1977 tot 1993 en de eerste voorzitter van de Tweede-Kamerfractie van GroenLinks. Ze was voor die tijd onder meer voorzitter van de Politieke Partij Radikalen (PPR) geweest (in 1974-1976). Op 23 mei nam mevr. M.B. Vos afscheid van de Tweede Kamer, omdat zij in Amsterdam tot wethouder was gekozen. Ze was de eerste partijvoorzitter van GroenLinks (van 1990 tot 1994). Ze werd als Kamerlid opgevolgd door mevr. N. Özütok.

Groep-Lazrak

Het Tweede-Kamerlid A. Lazrak, die zich in 2004 had losgemaakt van de SP en een eigen fractie had gevormd (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 79-80), besloot zijn politieke loopbaan in 2006 te beëindigen. Hij gaf toe dat hij als eenmansfractie weinig had kunnen realiseren. De SP beschouwde hij als een rechtse partij wat betreft allochtonenkwesties (*Trouw* 30 oktober 2006).

Na zijn vertrek uit de Tweede Kamer zou Lazrak in zijn geboorteland Marokko een commerciële zender gaan opzetten.

Groep-Wilders (Partij voor de Vrijheid; PVV)

De Partij voor de Vrijheid (PVV) die voortkwam uit de Groep-Wilders maakte in 2006 een vliegende start: negen maanden na de oprichting won ze negen zetels in de Tweede Kamer. Aan de gemeenteraadsver-

kiezingen nam ze niet deel – dat was immers niet goed mogelijk voor een partij waarvan slechts één persoon lid was.

oprichting

In september 2004 had G. Wilders de Tweede-Kamerfractie van de VVD verlaten en een eigen fractie gevormd, de Groep-Wilders (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 98-99). In 2005 begon hij een eigen partij – of liever: ‘volksbeweging’ – op te bouwen, voor zover zijn situatie als permanent bedreigde en dus dag en nacht bewaakte politicus dat toeliet (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 56-58). Op 22 februari 2006 schreef Wilders zijn nieuwe partij in bij de Kiesraad onder de naam ‘Partij voor de Vrijheid’ (PVV). De naam deed denken aan de Partij van de Vrijheid (PvdV) die in 1946 werd opgericht en in 1948 opging in de VVD. In de ogen van Wilders was de PvdV de laatste zuivere liberale partij, omdat de VVD daarna een sociaal-liberale koers ging varen (*de Volkskrant*, 23 februari 2006). De PVV zou voorlopig een partij zonder afdelingen en zelfs bijna zonder leden blijven. Formeel waren er twee leden: Wilders zelf en de door hem eerder opgerichte Stichting Groep-Wilders. Dankzij deze merkwaardige constructie telde de PVV formeel twee leden en voldeed daarmee aan de eisen van de wet. Wilders wilde geen andere leden toelaten, waarschijnlijk uit vrees voor de heftige conflicten en chaotische taferelen die veel nieuwe partijen (zoals de LPF) naar de ondergang hadden gevoerd. Wel zou de PVV donateurs en vrijwilligers gaan werven.

Met de registratie van zijn partij maakte Wilders duidelijk dat hij weinig heil zag in samensmelting met de groep ‘fortuynisten’ die onder leiding van M.G.T. Pastors (fractievoorzitter van Leefbaar Rotterdam) en B.J. Eerdmans (in 2003 voor de LPF in de Tweede Kamer gekozen maar sinds 2004 onafhankelijk) eveneens een nieuwe partij ter rechterzijde van de VVD wilden opbouwen. Deze groep zou vervolgens EénNL oprichten, maar geen zetels in de Tweede Kamer halen. Dat deed evenmin de door oud-minister H.P.A. Nawijn geleide Partij voor Nederland, waarmee Wilders ook niet wilde samenwerken (zie ook het artikel van A.P.M. Lucardie in dit Jaarboek).

Spruyt

Deze *Alleingang* van Wilders was uiteindelijk voor B.J. Spruyt aanleiding om in augustus af te haken. Spruyt was in 2005 als directeur van de conservatieve Edmund Burke Stichting met zijn bestuur in conflict gekomen vanwege zijn samenwerking met Wilders (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 58). In januari 2006 had hij zich geheel in dienst gesteld van

de PVV. Spruyt zou naar verwachting de tweede plaats op de kandidatenlijst krijgen. Hij had voor de andere kandidaten enkele trainingen verzorgd en een belangrijke bijdrage geleverd aan publicaties van Wilders, zoals diens *Onafhankelijkheidsverklaring* (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 57). Daaraan hadden volgens Spruyt overigens ook Pastors en Eerdmans in het geheim meegewerkt (*Nederlands Dagblad*, 18 augustus 2006).

Deense spotprenten

Op 1 februari nam Wilders de omstreden Deense spotprenten van de profeet Mohammed in zijn website op, ‘uit solidariteit met de Denen’ (*de Volkskrant*, 2 februari 2006). Een imam en een aantal moslimorganisaties deden vervolgens aangifte wegens godslastering, maar tot een proces kwam het niet.

programma Tweede-Kamerverkiezingen

Op 21 maart presenteerde Wilders zijn partijprogramma genaamd *Klare wijn*, tegelijk met een ideologisch manifest, getiteld *Een nieuw-realistische visie*. De meeste aandacht trok het voorstel in *Klare wijn* om het discriminatieverbod uit de grondwet te schrappen en in artikel 1 vast te leggen dat de joods-christelijke en humanistische tradities de ‘dominante cultuur’ in Nederland vormen. Daarnaast streefde de PVV naar een strenger integratie- en immigratiebeleid, een veel kleinere overheid en een (daardoor mogelijk gemaakte) forse belastingverlaging, strengere straffen voor criminelen, en meer directe democratie: niet alleen burgemeesters en de minister-president zouden direct gekozen moeten worden, maar ook rechters en politiechefs. Het programma oogstte weinig lof bij andere partijen. PvdA-leider Bos sprak van ‘oude wijn in oude zakken’; volgens Van der Laan, de fractievoorzitter van D66, zou Wilders ‘terug in de tijd’ willen (*Trouw*, 22 maart 2006). Zelfs Pastors vond het programma te radicaal.

Op 25 augustus werd het beknopte *Verkiezingspamflet* gepresenteerd, dat voortbouwde op *Klare wijn* en op eerdere programmatische geschriften. De komende vijf jaar zouden geen nieuwe moskeeën en islamitische scholen meer gebouwd mogen worden en geen immigranten uit niet-westerse landen – in de praktijk veelal moslims – toegelaten worden. Dubbele nationaliteit zou verboden moeten worden. In oktober en november presenteerde de PVV achtereenvolgens een ‘Criminaliteitsplan’ en een ‘Onderwijsplan’, waarin het verkiezingsprogramma verder uitgewerkt werd. In het onderwijs wilde de PVV meer discipline invoeren en de ambachtsschool herstellen.

kandidaatstelling Tweede-Kamerverkiezingen

Wilders had al in 2005 een begin gemaakt met de selectie van kandidaten voor de Kamerverkiezingen, die toen nog in 2007 werden verwacht (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 57). Op 25 augustus presenteerde hij zijn kandidatenlijst. Het waren letterlijk zijn kandidaten: feitelijk was hij immers het enige lid van de PVV en dus de enige die kandidaten kon aanwijzen. Vanzelfsprekend voerde Wilders de lijst aan. Nummer twee was mevr. M. Agema, een architect die in 2003 voor de LPF in de Provinciale Staten van Noord-Holland gekozen maar sinds maart 2004 – na een conflict met het partijbestuur – onafhankelijk Statenlid was (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 68). Ze bood Wilders bij de presentatie bokshandschoenen aan voor de verkiezingsstrijd. Van de overige kandidaten beschikten alleen B. Madlener en mevr. H.A.M. Boot, respectievelijk nummer zeven en dertien, over enige politieke ervaring: zij waren gemeenteraadslid (geweest) voor respectievelijk Leefbaar Rotterdam en de VVD in Heerenveen. Nummer drie was R. de Roon, advocaat-generaal bij het gerechtshof van Amsterdam, en nummer vier H. Brinkman, politie-inspecteur in dezelfde stad.

campagne Tweede-Kamerverkiezingen

In de campagne legde de PVV de nadruk op de gevaren van de islam. Op 7 oktober trok Wilders veel aandacht met zijn waarschuwing voor een ‘tsunami van islamisering’ die Nederland dreigde te overspoelen als het vreemdelingenbeleid niet gewijzigd zou worden (*de Volkskrant*, 7 oktober 2006). Niet-westerse allochtonen zouden een assimilatiecontract moeten tekenen waarin ze beloofden zich aan te passen aan de dominante cultuur in Nederland – en anders het land verlaten. Wilders oogstte veel kritiek van andere partijen; SP-leider Marijnissen noemde de uitspraken ‘onsmakelijk’; de PvdA sprak van een ‘wanhopige poging om aandacht te trekken’; D66-lijsttrekker Pechtold vond de vergelijking met een natuurramp ‘misselijkmakend’ (*de Volkskrant*, 7 oktober 2006). Later zou hij Wilders in lijsttrekkersdebatten zeer scherp hierop aanvallen en als ‘extreem-rechts’ in de hoek zetten, waarna de PVV-leider Pechtold verweet hem te demoniseren. Pastors, lijsttrekker van EénNL, die zich eerder eveneens nogal kritisch over de islam had uitgelaten – waardoor hij moest aftreden als wethouder van Rotterdam – distantieerde zich ook van Wilders en verweet hem een hele religie te discrimineren.

Naast de gebruikelijke televisieoptredens reisde Wilders met een bus het land door, zoals hij ook in 2005 had gedaan in zijn campagne tegen de Europese grondwet. Hij werd nu veelal vergezeld door andere kandida-

ten en een aantal vrijwilligers – en natuurlijk van een groot aantal beveiligers, omdat hij nog steeds bedreigingen ontving. Omringd door lijfwachten deelde hij op marktplainen en in winkelstraten folders uit. Twee vrijwilligers die affiches voor de PVV plakten, werden op 27 oktober aangevallen en mishandeld in Den Haag. Volgens Wilders waren de daders van Marokkaanse afkomst.

De kosten voor de campagne werden gedragen door donateurs. De PVV voldeed in de verste verte niet aan de minimumeis van duizend leden (volgens de nieuwe regeling; zie in deze Kroniek onder ‘hoofdmomenten’) en kon derhalve geen recht op subsidie laten gelden. Over 2005 had de Groep-Wilders overigens (op grond van de oude regeling) wel subsidie kunnen krijgen, maar verzuimd deze op tijd aan te vragen – waarschijnlijk ten gevolge van een misverstand.

uitslag Tweede-Kamerverkiezingen

De uitslag bleek voor de PVV gunstiger dan de meeste peilingen voorzien hadden. De partij trok volgens het Nationaal Kiezersonderzoek vooral kiezers die in 2003 nog LPF hadden gestemd of helemaal niet gestemd hadden, en in mindere mate ook kiezers van VVD en CDA. De PVV deed het vooral goed in het Zuiden – in Wilders’ geboortestad Venlo achttien procent – en onder jongeren, mannen, kleine zelfstandigen en laag opgeleide kiezers.

Graus

In december kwam het Tweede-Kamerlid D.J.G. Graus, zesde op de lijst van de PVV, in opspraak. Hij zou twee vrouwen (waarmee hij een relatie had of had gehad) hebben bedreigd, hinderlijk gevolgd (gestalkt) en mogelijk mishandeld, maar was daar nooit voor vervolgd. Bovendien zouden zijn uitspraken over zijn verleden in het bedrijfsleven vaak niet kloppen, evenmin als zijn declaraties in die periode. Graus had als programmamaker voor TV Limburg een serie uitzendingen gemaakt onder de titel ‘Wild, Wilder, Wilders’ die mogelijk hebben bijgedragen aan het opvallende succes van de PVV in Limburg. Wilders liet zijn fractiegenoot niet vallen. Graus kondigde aan in januari 2007 op de beschuldigingen te zullen reageren.

Lijst Pim Fortuyn (LPF)

Na de verkiezingen van november 2006 verdween de LPF uit de Tweede Kamer. In mei 2002 was de partij met 26 vertegenwoordigers in de Kamer gekomen, bij de verkiezingen van januari 2003 hield zij er

nog acht over. Na het echec in november was de partij alleen nog maar in de Eerste Kamer vertegenwoordigd.

gemeenteraadsverkiezingen

Op 28 januari startte de LPF in Hilversum de campagne voor de gemeenteraadsverkiezingen, waaraan zij in elf gemeenten deelnam. G.P. van As, voorzitter van de Tweede-Kamerfractie, en zijn voorganger M. Herben spraken de bijeenkomst bemoedigend toe. In sommige gemeenten had het de LPF moeite gekost voldoende kandidaten te vinden.

Niettemin won de partij tien zetels, verdeeld over vijf gemeenten: Den Haag, Duiven, Eindhoven, Spijkenisse en Westland. In de laatste gemeente werd met vijf zetels het beste resultaat behaald: één meer dan bij de tussentijdse verkiezingen in 2003. In deze gemeente kon de LPF ook een wethouder leveren. Sommige (ex-)leden van de LPF namen via andere partijen deel aan de verkiezingen. Zo won het Tweede-Kamerlid H.P.A. Nawijn, die zich in 2005 van de LPF had los gemaakt, met een eigen lijst vijf zetels in Zoetermeer. In Tilburg deed oud-Tweede-Kamerlid H.A.J. Smolders hetzelfde.

herdenking Fortuyn

Ter nagedachtenis aan de op 19 februari geboren partijoprichter organiseerde de LPF in samenwerking met haar wetenschappelijk bureau, de Prof.dr. W.S.P. Fortuynstichting, op 17 februari in Den Haag een conferentie over de islam, waarbij onder meer de Amerikaanse historicus D. Pipes een kritische inleiding hield. Op 6 mei werd op bescheiden wijze de moord op Fortuyn herdacht.

kabinetscrisis

De LPF vond dat D66 'landsbelangen in gevaar gebracht' had door het tweede kabinet-Balkenende te laten vallen (zie ook in deze Kroniek onder 'hoofdmomenten'). De fractie toonde zich bereid het minderheidskabinet van CDA en VVD te steunen. Voor mevr. M. Kraneveldt-van der Veen vormde dit aanleiding de fractie en de Kamer op 4 juli te verlaten en zich aan te sluiten bij de PvdA.

Van Oudenallen

Kraneveldt werd als Kamerlid op 7 juli opgevolgd door mevr. H.F.M. van Oudenallen, die in 2003 onder de naam Koster op de achtste plaats

van de LPF-lijst had gestaan maar in januari 2004 de naam van haar moeder had aangenomen. Zij was in 2005 als raadslid voor de Amsterdamse partij Mokum Mobiel in opspraak gekomen, omdat zij subsidie voor de fractie onder meer aan haar eigen adviesbedrijf besteed zou hebben (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 19). Om die reden was ze niet welkom bij de fractie van de LPF en vormde ze haar eigen fractie (Groep-Van Oudenallen).

interne conflicten en afsplitsingen

Bij een enquête onder de leden van de LPF bleek een relatieve meerderheid van 141 leden (41 procent van de respondenten) Herben als leider te zien en slechts 37 (elf procent) Van As. Toen partijvoorzitter B. Snel Van As op 16 augustus met deze uitkomst confronteerde, trad hij meteen af als fractievoorzitter. Van As verweet Snel via 'stalinistische praktijken' de macht naar zich toe te trekken en bedankte voor de LPF (*Dagblad van het Noorden*, 17 augustus 2006). Hij sloot zich vervolgens aan bij de Groep-Nawijn, maar besloot na onenigheid over de kandidatenlijst ook deze fractie te verlaten en in september uit de Tweede Kamer te vertrekken. Herben werd opnieuw voorzitter van de Tweede-Kamerfractie van de LPF. Van As werd in de Kamer opgevolgd door de bestuurskundige O.F. Stuger, die al van 2002 tot 2003 in de Kamer had gezeten.

Op 21 september werd B.J. Eerdmans uit de Tweede-Kamerfractie verwijderd, nadat bekend was geworden dat hij de tweede plaats zou innemen op de lijst van EénNL, een nieuwe partij die hij had opgericht met de Rotterdamse oud-wethouder M.G.T. Pastors. Op 25 september vormde Eerdmans een eigen fractie in de Kamer, waar de zojuist uit de VVD vertrokken A.H.J.W. van Schijndel zich bij aansloot. Op de kandidatenlijst van EénNL prijken meer namen van oud-Kamerleden van de LPF, zoals G.J. Jukema en de eerder genoemde Smolders.

kandidaatstelling en programma Tweede-Kamerverkiezingen

Op 1 juli stelde de algemene ledenvergadering in Utrecht de procedure voor de kandidaatstelling voor de Tweede-Kamerverkiezingen vast. De partij ging op zoek naar een nieuwe naam en een nieuwe lijsttrekker. Volgens een enquête waaraan in juli en augustus 340 leden deelnamen, bleek de naam 'Fortuyn' het meest populair. De leden gaven bovendien hun mening over de belangrijkste onderwerpen voor het verkiezingsprogramma en over de politiek leider van de partij. Het bestuur ging in de zomer in gesprek met enkele kandidaat-lijsttrekkers, waaronder Nawijn en Stuger. Dat Nawijn in beeld was voor deze functie was

opmerkelijk, aangezien hij eerder de LPF-fractie had verlaten – zoals reeds vermeld. Hij koos uiteindelijk voor het lijsttrekkerschap van de pas opgerichte Partij voor Nederland (PvN), een bundeling van lokale en nationale groeperingen. Stuger, die zojuist in de Kamer was teruggekeerd, werd door het bestuur voorgedragen als lijsttrekker van de LPF.

De ledenvergadering bevestigde deze keuze op 30 september in Rotterdam. Hier werd ook de rest van de kandidatenlijst vastgesteld. Herben kwam op de tweede plaats. De derde plaats was voor een nieuwkomer, mevr. J.A. Gardien-Reinders, raadslid in Westland; de vierde voor het Kamerlid J.M. Varela. Laatstgenoemde kondigde overigens op het congres zijn vertrek uit de politiek aan, maar liet zich vervolgens toch overhalen om kandidaat te blijven.

In haar verkiezingsprogramma, getiteld *Dit is niet het land dat ik voor mijn kinderen wil achterlaten*, legde de partij de nadruk op vijf thema's: participatie, herwaardering van professionals (met name in zorg en onderwijs), verbetering van AOW en een arbeidskorting voor ouderen, beperking van immigratie en Europese integratie, en betere jeugdzorg. Drie van deze onderwerpen waren door de leden aangedragen in de eerder genoemde enquête.

campagne Tweede-Kamerverkiezingen

Omdat de LPF vanwege de grootte van haar fractie de vijfde lijst op het stembiljet zou vormen, werd als nieuwe naam Lijst Vijf Fortuyn (LVF) gebruikt. De campagne begon in feite op 25 september, toen het partijbestuur de nieuwe lijsttrekker in Den Haag presenteerde, tegelijk met de verkiezingsspot voor de televisie. De spot begon met pistoolschoten en de stem van Fortuyn, waarna Stuger met een parachute op het Binnenhof landde. M. Fortuyn, broer van de vermoorde partijleider, noemde de spot 'een godvergeten schande' en maakte bovendien bezwaar tegen de naam 'Lijst Vijf Fortuyn' waaronder de LPF aan de verkiezingen mee zou doen. De Raad van State verklaarde zijn bezwaar echter op 4 oktober ongegrond.

Officieel opende de partij haar campagne op 22 oktober in Rhoon, waarbij Stuger opnieuw een parachutesprong maakte. Met een Amerikaanse schoolbus trokken Stuger, Herben en Varela het land door. In Rotterdam deelde Herben taaitaipoppen uit: 'de LVF is tenslotte een taaie partij' (*de Volkskrant*, 20 november 2006).

uitslag Tweede-Kamerverkiezingen

Bij de verkiezingen verloor de LPF alle Kamerzetels. Ook al wezen de peilingen op verlies – van zeven of zelfs alle acht zetels –, dit resultaat

viel bijzonder tegen. Herben deelde achteraf mee toch wel op twee zetels gerekend te hebben. Hij weet de nederlaag vooral aan onderlinge verdeeldheid en aan de invloed van opiniepeilers en ‘mannetjesmakers’, die iedereen het hoofd op hol zouden hebben gemaakt om voor zichzelf te beginnen – zoals Eerdmans en Pastors (*Nederlands Dagblad*, 30 november 2006). Ruim eenderde van de LPF-kiezers uit 2003 had nu op de PVV gestemd, eenzesde op de VVD en een zevende deel op de SP.

opheffing LPF?

Partijsecretaris J. van der Vorm-de Rijke, kondigde aan dat de partij voorlopig een slapend bestaan zou leiden, vooral ook omdat de kas leeg was. In december raadpleegde het bestuur de leden over de toekomst van de partij. Van de 241 leden die de formulieren ingevuld terugstuurden, kozen tachtig (33 procent) voor opheffing van de partij, de rest wilde doorgaan, al dan niet met deelname aan de Provinciale Statenverkiezingen van 2007. Over die laatste vraag zou een ledenvergadering op 20 januari 2007 beslissen.

Partij van de Arbeid (PvdA)

In 2006 bestond de PvdA zestig jaar, hetgeen begin februari werd gevierd. In die periode leek zij veruit de grootste partij in Nederland te worden: opiniepeilingen beloofden haar meer dan vijftig zetels, terwijl het CDA er niet veel meer dan dertig zou halen. In maart stonden de sociaal-democraten zelfs op zestig zetels. Daarna keerde het tij. In de campagne voor de Tweede-Kamerverkiezingen maakte lijsttrekker W.J. Bos geen sterke indruk. Ondanks een forse nederlaag bleek de PvdA echter onmisbaar voor een nieuw te vormen kabinet.

Afghanistan

Ook binnen de PvdA leefden twijfels over de missie in Afghanistan, zo bleek tijdens een discussieavond in Utrecht op 25 januari. Oud-partijleider A.P.W. Melkert en oud-minister M. van der Stoep hadden hun partij opgeroepen om de missie te steunen. De bij de FNV aangesloten Algemene Federatie van Militair Personeel (AFMP) pleitte evenals de Leidse hoogleraar volkenrecht N.J. Schrijver tegen deelname. Uiteindelijk stemde de Tweede-Kamerfractie in februari (op mevr. G.M. van Heteren na) in met de zending van militairen naar de provincie Uruzgan (zie in deze Kroniek onder ‘hoofdmomenten’).

gemeenteraadsverkiezingen

In 2005 waren de voorbereidingen voor de gemeenteraadsverkiezingen van 7 maart 2006 gestart (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 67-68). Partijleider Bos maakte op 25 januari in Goes feitelijk een begin met de campagne, waarbij hij veertig steden zou bezoeken. Officieel werd de verkiezingscampagne echter pas op 11 februari in Amsterdam geopend, tegelijk met de viering van het zestigjarig bestaan van de partij. In zijn toespraak pleitte Bos onder meer voor progressieve gezinspolitiek via gezinscoaches, opvoedingsondersteuning, betere kinderopvang en aanpak van jeugdwerkloosheid. Hij viel daarmee vooral het CDA aan. Partijvoorzitter M. van Hulten legde uit dat de raadsverkiezingen meer dan anders een landelijk karakter kregen, omdat het kabinet problemen liet liggen die gemeentebesturen dan maar moesten oplossen. De Amsterdamse wethouder A. Aboutaleb verweet in de Wibautlezing het 'platte-landskabinet' van CDA-premier Balkenende te weinig aandacht aan grote steden en met name aan onderwijsproblemen te besteden. Het programma had verder een feestelijk karakter, debatten en toespraken werden afgewisseld met muziek, cabaret en film.

De verkiezingscampagne had als motto 'meer rood op straat' en richtte zich vooral op onderwerpen als veiligheid, ouderen, ruimtelijke ordening en sociaal beleid. In Rotterdam gingen 24 kandidaat-raadsleden (met inbegrip van lijsttrekker E.P. van Heemst) 24 uur het leven delen van 'gewone Rotterdammers': bij hen eten, logeren en meelopen op hun werk of andere bezigheden. Zo hoopte men beter te weten te komen wat er leefde onder de burgers.

'Partij voor de Allochtonen'?

De PvdA boekte een stemmenwinst van gemiddeld eenderde, met name in de grote steden. Ze kreeg daar veel stemmen van allochtonen. Vooral in Amsterdam en Rotterdam werden veel onverkiesbaar geachte kandidaten van Marokkaanse en Turkse afkomst met voorkeurstemmen gekozen, wat partijleider Bos enige zorg baarde: deze groep miste wellicht de nodige ervaring of deskundigheid (*het Parool*, 17 maart 2006). Over zijn (al dan niet goed geciteerde) uitspraken ontstond enige beroering binnen en buiten de partij. Partijvoorzitter Van Hulten verweet de media de verhoudingen tussen 'autochtoon' en 'allochtoon' te polariseren en daarbij zelfs 'racistische trekjes' te vertonen (*NRC Handelsblad*, 21 maart 2006). De Tweede-Kamerleden mevr. K. Arib en mevr. N. Albayrak, dochters van Marokkaanse respectievelijk Turkse immigranten, spraken tegen dat de PvdA nu de 'Partij voor de Allochtonen' was geworden, die zich door de belangen van deze groep op sleeptouw zou

laten nemen. Aboutaleb – zelf met bijna 47.000 voorkeursstemmen in de Amsterdamse raad gekozen – vroeg Bos om zijn uitspraken in de raadsfractie toe te komen lichten. De partijleider bleek daartoe bereid.

collegevorming

De PvdA wist de zetelwinst royaal te verzilveren bij de collegevorming: in 329 van de 419 gemeenten waar een nieuwe raad werd gekozen konden de sociaal-democraten wethouders leveren. In de meeste gevallen werd samengewerkt met de christen-democraten. Linkse colleges (met GroenLinks en SP) bleven beperkt tot Amsterdam, Groningen, Nijmegen en enkele kleinere gemeenten, al hadden de drie partijen in 39 gemeenten een meerderheid.

Politiek Forum

In maart kozen de partijleden uit bijna driehonderd kandidaten dertig nieuwe leden voor het Politiek Forum – 3.127 leden (ruim vijf procent van het totaal) brachten hun stem uit. De kandidaten waren over verschillende beleidsterreinen verdeeld.

Het Forum kwam op 8 april bijeen in Amsterdam en besprak daar het rapport *Goed wonen: voor iedereen, van iedereen* dat de projectgroep Wonen in 2005 had opgesteld (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 69). De discussie ging vooral over het huurbeleid en de segregatie van etnische minderheden in bepaalde buurten. Een deel van de Forumleden nam die middag deel aan een demonstratie van de Woonbond tegen de liberalisering van de huren die het kabinet door wilde voeren. Het Forum kwam vervolgens nog drie keer bijeen, voornamelijk naar aanleiding van de Tweede-Kamerverkiezingen.

programma Tweede-Kamerverkiezingen

Op 23 januari installeerde het partijbestuur de Nijmeegse wethouder P.F.G. Depla als voorzitter van een commissie van zestien leden die een nieuw verkiezingsprogramma zou ontwerpen. Tweede voorzitter werd de Utrechtse wethouder J.L. Spekman. Naast enkele wetenschappelijk geschoolde deskundigen als de hoogleraar moleculaire biologie R. Plasterk en politici als de Amsterdamse wethouder Aboutaleb en het Eerste-Kamerlid mevr. T.A. Maas-de Brouwer nam de Vlaamse politicus S.R. Stevaert, oud-voorzitter van de Socialistische Partij Anders en gouverneur van (Belgisch) Limburg, zitting in de commissie. De commissie was van plan uitgebreid in debat te gaan met leden en deskundigen, via openbare hoorzittingen en huiskamergesprekken, maar moest

zich hierin nogal beperken toen bleek dat de verkiezingen vervroegd werden. In juni ging de PvdA met een 'Ideeëntrein' naar een aantal steden om meningen te horen over de onderwerpen veiligheid, sociaal beleid, duurzaamheid en kennis.

Op 3 september presenteerde Depla het ontwerpprogramma getiteld *Samen sterker* in Amsterdam. De PvdA wilde ruim elf miljard euro bezuinigen, onder meer door de waterschappen op te heffen en het aantal ambtenaren te verminderen, terwijl ze meer wilde uitgeven voor onderwijs, kinderopvang (drie dagen in de week gratis, ook voor niet-werkenden), huursubsidie, WAO, verlaging van de (nominale) ziektekostenpremie, openbaar vervoer, verbetering van oude stadswijken, en ontwikkelingssamenwerking. Daarnaast wensten de sociaal-democraten een generaal pardon voor vluchtelingen die onder de oude regeling asiel hadden aangevraagd, een correctief referendum, benoeming van de burgemeester door de gemeenteraad en subsidie voor 15.000 banen in scholen, ziekenhuizen en beveiliging. De hypotheekrenteaftrek zou beperkt worden voor de hoogste inkomenscategorie. De AOW zou mee moeten stijgen met de lonen, maar ouderen zouden vanaf 2011 naar draagkracht daaraan mee moeten betalen.

Het ontwerp werd op 9 september in Amsterdam door het Politiek Forum besproken, en vervolgens op 16 september op vier regionale voorcongressen in verschillende steden. Uiteindelijk stelde het partijcongres op 30 september en 1 oktober in Rotterdam de definitieve versie vast, met geringe wijzigingen – bijvoorbeeld dat schoolboeken voortaan gratis moesten worden.

kandidaatstelling Tweede-Kamerverkiezingen

Op 23 januari benoemde het partijbestuur mevr. J. van Nieuwenhoven, gedeputeerde van Zuid-Holland en oud-voorzitter van de Tweede Kamer (1998-2002), tot voorzitter van de commissie die de kandidatenlijst zou ontwerpen. Vice-voorzitter werd mevr. M.M. van Zijlen, directeur van een adviesbureau en eveneens oud-lid van de Tweede Kamer. Een aantal Kamerleden maakte in juli bekend niet opnieuw verkiesbaar te zullen zijn: oud-minister K.G. de Vries, oud-staatssecretaris mevr. E. Kalsbeek-Jasperse en mevr. S.E.A. Noorman-Den Uyl.

Kandidaten voor het lijsttrekkerschap voor de Tweede-Kamerverkiezingen konden zich van 15 juni tot 9 juli (aanvankelijk was gezegd: 22 september) aanmelden, maar niemand deed dat – behalve Bos. De voor oktober voorziene ledenraadpleging ging dus niet door. De publicist P. Scheffer, die in 2005 verklaard had zich mogelijk kandidaat te zullen stellen, zag daar in juli uiteindelijk van af (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 66).

Op 21 september bekrachtigde het partijbestuur de ontwerplijst van tachtig kandidaten die de commissie had opgesteld; veertig mannen (op de oneven nummers) en veertig vrouwen (op de even nummers). De eerste vier plaatsen waren voor zittende Kamerleden; Albayrak kwam op twee, A. Wolfsen op drie, mevr. M. Bussemaker op vier. De hoogste nieuwkomer was A.J.M. Heerts, voorzitter van de AFMP en vice-voorzitter van de FNV. De volgende vier plaatsen waren weer voor zittende Kamerleden, op nummer tien stond nieuwkomer mevr. M. Besselink, ambtenaar in Groningen en lid van het partijbestuur. Voor plaats 25 werd P. Kalma voorgedragen, sinds 1989 directeur van het wetenschappelijk bureau van de partij, de Wiardi Beckman Stichting (WBS). De via de LPF in de Tweede Kamer gekozen maar in juli naar de PvdA teruggekeerde mevr. M. Kraneveldt-van der Veen kreeg plaats 34 toegewezen, de oprichter van Alternatief Voor Vakbond (AVV), mevr. M.L. Vos plaats 36. Niet alle zittende Kamerleden die zich herkiesbaar hadden gesteld werden op de lijst geplaatst. Van Heteren, die in februari als enige lid van de PvdA-fractie tegen de Afghanistan-missie had gestemd, kwam tot haar teleurstelling niet op de lijst voor. Het partijcongres stelde de definitieve lijst op 1 oktober in Rotterdam vast, met zeer bescheiden wijzigingen. De zittende Kamerleden Arib en H.E. Waalkens stegen van plaats 44 naar 34 respectievelijk van 51 naar 33.

Armeense kwestie

De uit Turkije afkomstige E. Sacan, Statenlid in Noord-Brabant, die aanvankelijk was voorgedragen voor plaats 53, werd op 27 september door het partijbestuur van de lijst verwijderd naar aanleiding van zijn standpunt over de Armeense kwestie (zie ook in deze Kroniek onder 'hoofdmomenten'). Hij beheerde een chatbox op de website www.siyaset.nl die vooral aan Turkse nationalistenvrijheid zou bieden. Sacan weigerde in een e-mail te verklaren dat hij het standpunt van de Tweede-Kamerfractie steunde, al zegde hij in een telefoongesprek met de partijvoorzitter die steun wel toe. Sacan protesteerde daarop dat de PvdA met twee maten mat, omdat Albayrak en hij dezelfde mening waren toegedaan. Albayrak had verklaard geen definitief standpunt in te kunnen nemen, omdat alle bronnen 'vervuild' waren (*Trouw*, 26 september 2006). Zij had echter wel voor de Kamermotie gestemd waarin de genocide werd erkend en onderstreepte dat nog eens in een artikel dat ze samen met fractiegenoot F.C.G.M. Timmermans schreef voor het dagblad *Trouw* (4 oktober 2006). Turks-Nederlandse studentenverenigingen organiseerden op 5 oktober een protestmars naar het partijbureau van de PvdA in Amsterdam, waaraan zo'n vijftig jongeren deelnamen

omdat ze zich ‘monddood’ gemaakt voelden (*de Volkskrant*, 6 oktober 2006). De PvdA zou overigens in de verkiezingscampagne voorzichtiger omgaan met de kwestie en de term ‘genocide’ zoveel mogelijk vermijden (verklaarden zowel Bos als Albayrak op 6 november) – volgens CDA-fractievoorzitter Verhagen ‘een knieval voor de Turkse kiezers’ (*de Volkskrant*, 8 november 2006).

campagne Tweede-Kamerverkiezingen

PvdA-lijsttrekker Bos gaf in een radio-interview met RTL4 op 1 maart aan, niet als vice-premier onder Balkenende te willen dienen, maar wel premier te willen worden. In april manifesteerde zich enige verdeeldheid binnen de partijtop en campagneteam over de omgang met de media. Partijvoorzitter Van Hulten – die overigens al in februari opzien gebaard had met een pleidooi voor een gedragscode in de omgang tussen politici en pers (*de Volkskrant*, 9 februari 2006) – verzette zich tegen ‘professionalisering’ via voorlichters en ‘spindoctors’, terwijl Bos daar wel voor leek te voelen. Alle Tweede-Kamerleden zouden volgens de partijleider belangrijke interviews moeten voorbereiden met de afdeling voorlichting. Sommige Kamerleden verweten Bos paternalisme in deze kwestie, maar deden dat anoniem (*de Volkskrant*, 27 april 2006).

Op 28 april ontvouwde Bos op de door het onderzoeksinstituut Netspar georganiseerde conferentie ‘Reinventing the Welfare State’ in Den Haag zijn visie op de verzorgingsstaat, die hij op dezelfde dag zou publiceren in *de Volkskrant*. Naar ‘Scandinavische model’ wilde hij een nivellerend inkomensbeleid en activerend arbeidsmarktbeleid voeren, vooral om de vergrijzing op te vangen. Ouderen zouden – boven een bepaalde inkomensgrens – via de belastingen meebetalen aan de AOW (die dan dus verder ‘gefiscaliseerd’ zou worden) en gestimuleerd worden langer door te werken. De levensloopregeling zou niet mogen dienen om eerder te stoppen met werken, de hypotheekrenteaftrek zou beperkt worden en het ontslagrecht versoepeld (met verhoging van de WW). CDA-leider Balkenende reageerde meteen scherp: ‘het is goed dat Bos nu kleur bekent, maar het is niet de goede kleur’ (*de Volkskrant*, 29 april 2006). Vooral de fiscalisering van de AOW – ‘Bosbelasting’ in de woorden van Verhagen (*het Parool*, 28 september 2006) – zou een zwaar stempel op de campagne drukken. FNV-voorzitter mevr. A. Jongerius noemde de plannen van de PvdA ‘betuttelend en ouderwets’ (*Trouw*, 29 april 2006). Volgens minister Zalm van Financiën (VVD) zouden sommige ouderen zestien procent van hun inkomen moeten inleveren als de PvdA haar zin zou krijgen. De ouderenbonden reageerden genuanceerd; de Vereniging voor vijftigplussers ANBO wilde aanvankelijk de discussie wel aangaan, maar wees evenals de katholieke

Unie KBO fiscalisering van de AOW zonder meer af, de protestants-christelijke PCOB kon er juist wel mee instemmen. Oud-minister M.P.A. van Dam (sinds 2003 overigens geen lid meer van de PvdA) verweet Bos misleiding en een ‘pervers’ beroep op solidariteit (*de Volkskrant*, 4 mei 2006). Een op te richten ‘Progressieve Ouderenpartij’ zou de plannen van de PvdA moeten stoppen. Bos’ partijgenoot A. Peper, eveneens oud-minister, vond de voorstellen electoraal zeer riskant en onverstandig. Een derde oud-minister, W.A.F.G. Vermeend (tevens oud-staatssecretaris van Financiën in 1994-2000), sprak van een ‘beginnersfout’ (*de Volkskrant*, 15 juni 2006). Hij wees op de grote maatschappelijke onrust die het plan van Bos veroorzaakte en opperde andere, meer geruisloze maatregelen zoals een geleidelijke verhoging van de AOW-gerechtigde leeftijd.

Op de traditionele landelijke 1-mei viering (in Utrecht dit jaar) verdedigde Bos zijn visie ook tegen kritiek uit eigen rijen, met een beroep op het solidariteitsbeginsel. Bos kreeg steun van de voorzitter van de Jonge Socialisten, R. Zandvliet, en van de voorzitter van het AVV, Vos. Op het Politiek Forum op 17 juni in Utrecht beloofde Bos dat de AOW weer meer met de lonen zou meestijgen als zijn partij in de regering zou komen. Van vooral oudere partijleden kreeg Bos veel kritische vragen en opmerkingen, zoals ‘ik weet niet meer hoe ik dit aan mijn buurman moet uitleggen’ (*de Volkskrant*, 19 juni 2006). De voorzitter van de Eerste-Kamerfractie, H.C.P. Noten, gaf toe dat de partij haar plan (waaraan hij had meegewerkt) niet goed had uitgelegd. In een brief aan alle partijleden waagden Bos en Van Hulten nog een poging het goed uit te leggen. In de peilingen was de PvdA intussen fors gedaald, van zestig naar 45 zetels. In augustus besloot de partijtop het plan aan te passen. Op 31 augustus verklaarde Bos dat pas vanaf 2011 mensen van 65 en ouder met een aanvullend pensioen van meer dan 15.000 euro per jaar geleidelijk een belastingheffing zouden gaan betalen over hun AOW.

Op 21 oktober organiseerde de partij een luchtig ‘Doe mee’ festival in Amsterdam waarbij korte debatten werden afgewisseld met (veel) muziek en spelletjes.

In het televisiedebat op 3 november leek Bos Balkenende te overtreffen en in staat een deel van de potentiële SP-stemmers voor de PvdA te winnen. Hij wilde dan ook graag nog meer debatten, maar kreeg de kans niet. Balkenende ontliet hem, zo stelde de PvdA-leider vast. Daarbij had hij het gevoel dat CDA en VVD probeerden hem als persoon ‘kapot te maken’ (*de Telegraaf*, 11 november 2006). Minister Verdonk reageerde hierop met de opmerking dat de ‘huilende Wouter weet dat hij verloren heeft’ (*Trouw*, 13 november 2006).

Oud-minister mevr. M. de Boer verklaarde in het televisieprogramma ‘Buitenhof’ op 12 november dat haar partij zich had laten verrassen

door de agressieve, op de persoon van Bos gerichte campagne van het CDA. Ze vond dat de PvdA nu moest kiezen voor een linkse coalitie. Oud-senator en hoogleraar parlementaire geschiedenis J.Th.J. van den Berg ging niet zo ver, maar meende ook dat de partijleider zich teveel op het CDA richtte. Bos had eind 2005 zijn voorkeur uitgesproken voor een coalitie van twee partijen (*de Telegraaf*, 31 december 2005). De leiders van GroenLinks en SP zagen dat als afwijzing van een linkse coalitie en reageerden teleurgesteld (zie ook *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 61-62). Kort daarna wees de PvdA-leider op de verschillen met het CDA en noemde de verschillen met GroenLinks en SP ‘niet onoverkomelijk’ (*de Volkskrant*, 3 januari 2006). Tijdens de campagne voor de Tweede-Kamerverkiezingen bleef Bos weigeren zich voor of tegen een coalitie uit te spreken. Ondervraagd door een verslaggever van het weekblad *Nieuwe Revu*, koos hij op 9 november voor een ‘paars-groene’ coalitie van PvdA, GroenLinks en VVD als ‘verfrissend’ alternatief, maar dat bleek als grap bedoeld te zijn. Zonder zich alsnog uit te spreken voor een linkse coalitie bleek Bos wel bereid met de leiders van GroenLinks en SP op 20 november een kopje koffie te drinken (zie ook in deze Kroniek onder GroenLinks en SP).

Bos’ weigering om zich voor een bepaalde coalitie uit te spreken werd door critici geduid als een gebrek aan duidelijkheid. De PvdA-leider zou ook op andere punten te weinig duidelijkheid en visie hebben getoond, zo werd zowel buiten als binnen de partij beweerd. In de peilingen had het CDA de PvdA intussen al ingehaald. Op 12 november kwam het campagne-team onder leiding van partijvoorzitter Van Hulten voor crisisberaad bijeen in Amsterdam. Daarna sloeg Bos vooral naar het CDA toe een scherpere toon aan. Zo zei hij op 13 november in Tilburg dat Balkenende in het belang van de top-500 van Nederland en ‘over de ruggen van de mensen die kwetsbaar zijn’ regeerde (*de Volkskrant*, 14 november 2006).

Op 16 november bood Bos in Maastricht de kiezers een ‘sociaal contract’ aan met zeven doelstellingen die hij in een kabinet in elk geval wilde verwezenlijken: kleiner verschil tussen arm en rijk, meer mensen aan het werk, krachtig optreden tegen fraude en discriminatie, betere verpleegzorg, probleemwijken omvormen tot ‘prachtwijken’, investeringen in schone energie en een generaal pardon voor ‘oude asielzoekers’. Op 21 november stuurde hij hierover nog een e-mail aan sympathisanten en potentiële kiezers, waarbij hij tevens waarschuwde voor een ‘kabinet Balkenende-Verdonk’, dat de tegenstellingen in Nederland alleen maar zou vergroten.

uitslag Tweede-Kamerverkiezingen

De PvdA verloor bij de Tweede-Kamerverkiezingen overal, ook in haar traditionele bolwerken Amsterdam, Rotterdam, Zuid-West Friesland, Oost-Drenthe en Oost-Groningen. Wel bleef ze in deze gebieden de grootste partij, met als uitschieter Reiderland waar meer dan veertig procent van de stemmen op haar waren uitgebracht. Volgens exit-polls was een kwart van de PvdA-kiezers uit 2003 naar de SP overgestapt en had ruim tien procent op nog een andere partij gestemd.

Bos werd na de verkiezingsnederlaag niettemin met algemene stemmen door zijn fractie als voorzitter herkozen. Het partijbestuur besloot al op 24 november een commissie de campagne te laten evalueren. Oud-partijvoorzitter R. Vreeman, burgemeester van Tilburg, werd voorzitter. Partijvoorzitter Van Hulten weet de nederlaag in eerste instantie aan de 'vuile campagne' van het CDA – in navolging van de Amerikaanse Republikeinen – en het te zwakke verweer van zijn partij daartegen, maar gaf toe dat vooral begin november fouten gemaakt werden door gebrek aan strakke regie (*NRC Handelsblad*, 25 november 2006). Een groep leden die zich 'de nieuwe doorbraak' noemde, pleitte voor een linkser profiel, naar Scandinavisch voorbeeld.

Het Politiek Forum besprak op 2 december in Utrecht de uitslag. De sprekers weten de nederlaag over het algemeen aan de campagne, waarin de partij haar eigen verhaal onvoldoende naar voren had gebracht en de verschillen met de SP niet duidelijk gemaakt zou hebben. Het Tweede-Kamerlid G. Valk benadrukte die verschillen en meende: 'we moeten uitstralen dat we een natuurlijke regeringspartij zijn' (*NRC Handelsblad*, 4 december 2006). Bos stelde vast dat de partij zich verder moest vernieuwen, maar ook dat ondanks de verliezen toch ruim twee miljoen kiezers op de PvdA gestemd hadden. Zijn positie als politiek leider stond overigens niet ter discussie.

Provinciale Statenverkiezingen 2007

In Gelderland, Limburg, Noord-Brabant, Noord-Holland, Zeeland en Zuid-Holland kozen de partijleden in oktober een lijsttrekker voor de in maart 2007 te houden Provinciale Statenverkiezingen. In Drenthe, Flevoland, Friesland, Groningen en Utrecht werden geen ledenraadplegingen gehouden, omdat zich maar één kandidaat had gemeld. In Overijssel werd de lijsttrekker nog geselecteerd volgens de oude procedure, namelijk door de gewestelijke ledenvergadering.

Eerste-Kamerverkiezingen 2007

Kandidaten voor het lijsttrekkerschap voor de in 2007 te houden Eerste-Kamerverkiezingen konden zich vanaf 15 juni melden. Naast de fractievoorzitter Noten meldde zich W. van der Noordt, gemeenteraadslid in Enschede. In oktober konden de leden hun keuze bepalen. Ruim twintig procent bracht een stem uit, waarvan 68 procent de voorkeur gaf aan Noten.

personalia

Oud-partijleider A.P.W. Melkert vertrok in maart bij de Wereldbank en aanvaardde een leidinggevende functie als vice-secretaris-generaal bij het United Nations Development Programme (UNDP), het ontwikkelingsprogramma van de Verenigde Naties.

Op 21 mei overleed J.R. Toussaint, Tweede-Kamerlid van 1979 tot 1986.

A.Th. Duivesteijn vertrok op 31 mei uit de Tweede Kamer omdat hij in april was geïnstalleerd als wethouder van Almere. Voor zijn Kamerlidmaatschap – dat begon in 1994 – was hij al wethouder in Den Haag geweest. Hij werd in de Kamer opgevolgd door H.Ch. Wagner. Ook E.P. van Heemst vertrok in mei uit de Kamer, nadat hij in maart lid (en vervolgens fractievoorzitter) van de Rotterdamse gemeenteraad was geworden. Hij werd opgevolgd door A.J. Krähe.

Mevr. G. ter Horst kondigde in mei haar vertrek als burgemeester van Nijmegen aan – per 1 januari 2007.

Mevr. M. Kraneveldt-van der Veen, die de PvdA in 2002 had verlaten om zich aan te melden bij de LPF en daarvoor in 2003 in de Tweede Kamer werd gekozen, keerde in juli terug naar de PvdA en gaf haar Kamerzetel op.

Op 11 september overleed de filosoof L.W. Nauta, die een belangrijke bijdrage had geleverd aan het beginselprogramma dat de PvdA in 1977 vaststelde.

Partij voor de Dieren (PvdD)

De in oktober 2002 opgerichte Partij voor de Dieren (PvdD) kwam na de Tweede-Kamerverkiezingen van 2006 met twee vrouwen in de Kamer, nadat ze in 2003 net geen zetel had weten te behalen. Aan het einde van 2006 telde de partij ruim 6.000 leden. In september werd een jongerenorganisatie opgericht onder de naam PINK!

programma en kandidaatstelling Tweede-Kamerverkiezingen

Partijvoorzitter mevr. M.A. Thieme had op 14 september het ontwerp-program en de voorlopige kandidatenlijst in Den Haag gepresenteerd. Het partijcongres stelde beide zonder veel wijzigingen op 1 oktober in Driebergen vast. Een voorstel voor gratis kinderopvang werd door het congres afgewezen. In het program viel de nadruk op de rechten en het welzijn van dieren – zowel wilde dieren als huisdieren en dieren in veeteelt, circus en dierentuin. De PvdD nam echter ook stelling op andere terreinen. Zo wilde zij de AOW handhaven, een inkomensafhankelijke kinderbijslag invoeren, het openbaar vervoer in overheidshanden, en een generaal pardon voor asielzoekers die langer dan vier jaar hier verblijven.

De kandidatenlijst werd voor de helft gevuld met bekende Nederlanders zoals de cabaretier C.R. van Kooten, de publicist H.R. Kousbroek, de actrice G.C. Verbaan, en de schrijvers M. 't Hart, J.H. Wolkers en mevr. M.F. van der Steen (beter bekend als Mensje van Keulen). Op de eerste plaats stond partijvoorzitter Thieme, op de tweede plaats de coördinator van het partijbureau, mevr. E. Ouwehand.

campagne Tweede-Kamerverkiezingen

Dankzij royale giften van ondernemers als N.G. Pierson, producent van muskietennetten (klamboe's) en mevr. I. Visser, vastgoedondernemer en eigenares van een hotel in Amsterdam, kon de PvdD een grootschalige campagne voeren, met opvallende affiches op stations (een jonge kat op een kapot gekrabde Kamerzetel) en radiospotjes waarop bekende Nederlanders hun steun aan de partij betuigden.

overige

In oktober voerde de partij campagne – vooral via e-mails – tegen halal-vlees (vlees van volgens islamitische regels, dat wil zeggen zonder verdoving geslachte dieren) in de supermarkt.

Partij voor de Vrijheid (PVV): zie Groep-Wilders

Socialistische Partij (SP)

Het jaar 2006 verliep opnieuw uitstekend voor de SP. Het ledenaantal groeide van 44.853 naar 50.740, een toename van 5.887 leden (ruim dertien procent). De gemeenteraadsverkiezingen van 7 maart brachten meer dan een verdubbeling van het zeteltal. Ook bij de Tweede-Kamer-

verkiezingen van 22 november 2006 behaalde de partij een enorme overwinning.

gemeenteraadsverkiezingen

Op 4 februari startte de SP de campagne voor de gemeenteraadsverkiezingen met een bijeenkomst in Amsterdam. Hier werd ook een nieuw partijlogo gepresenteerd. De rood met groene tomaat werd ingeruild voor een strakke rood-witte variant.

De SP kwam in 91 gemeenten met een kandidatenlijst uit. Niet alle afdelingen die mee wilden doen kregen hiertoe de gelegenheid: het partijbestuur keurde deelname alleen goed wanneer een afdeling ideologisch en organisatorisch aan bepaalde eisen voldeed.

De raadsverkiezingen verliepen voor de SP zeer succesvol: het zeteltal steeg van 143 naar 333 (zie tabel 1). De partij groeide vooral sterk in grote steden: in Groningen, Haarlem, Nijmegen, Arnhem en Leiden werd de SP de tweede partij. Opvallend genoeg verloor zij in Zoetermeer, Schijndel en Oss – de thuishaven van de partij.

De SP mocht dan wel een van de winnaars van de raadsverkiezingen zijn, zij bleef in de meeste gemeenten buiten de colleges van burgemeester en wethouders. In 21 van de 82 gemeenten waar zij zitting in de raad had, trad zij toe tot het college. De andere partijen legden de oorzaak daarvan bij de SP zelf: zij zou geen bestuursverantwoordelijkheid aandurven, of teveel eisen stellen. Partijsecretaris J.G.C. van Heijningen ontkende dit; hij vond ook dat de SP niet tegen elke prijs hoefde te besturen.

problemen in Den Helder en Amsterdam

Hoewel het partijbestuur had geprobeerd de deelname van de SP-afdelingen aan de raadsverkiezingen nauwgezet te controleren, ontstonden er in Den Helder al zeer snel grote problemen. Binnen een week na hun installatie stapten drie raadsleden uit de SP-fractie, vanwege een 'vertrouwensbreuk' met de fractievoorzitter (*de Volkskrant*, 31 maart 2006). De drie stelden hun raadszetels niet ter beschikking van de SP, maar gingen verder onder de naam Progressief Den Helder.

Ook in de Amsterdamse deelraad Zuideramstel deden zich problemen voor. Twee fractieleden van de SP werden in december verdacht van illegale onderverhuur van hun sociale huurwoning. Op 14 december werd het tweetal door het partijbestuur op non-actief gesteld, totdat er meer helderheid zou zijn.

afdrachten

In de SP dienen vertegenwoordigers van deze partij in de Staten-Generaal, de Provinciale Staten en de gemeenteraden alsmede de SP-wethouders hun inkomsten voortvloeiende uit deze functies aan de partijkas over te maken, waarna de partij hun vervolgens weer een deel als onkostenvergoeding uitbetaalt. In een aantal gevallen maakten overheden de vergoedingen rechtstreeks over aan de SP, op basis van een zogeheten cessie-overeenkomst. In de herfst van 2005 weigerde B. Staal (D66), commissaris van de koningin in Utrecht, ‘omwille van de zuiverheid’ aan deze regeling zijn medewerking te verlenen; hij meende dat er sprake was van ‘belangenverstrengeling’ en van een ‘onwenselijke betalingsrelatie’ tussen de provincie Utrecht en de SP (*NRC Handelsblad*, 29 maart 2006). Staal vond dat de vergoeding van de Statenleden door de provincie op hun privé-rekening moest worden gestort. Hij legde de kwestie op 27 oktober 2005 voor aan minister J. Remkes (VVD) van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Deze antwoordde op 17 januari 2006 dat hij het met Staal eens was. De minister kondigde aan een onderzoek in te stellen naar de regeling die in veel provincies en gemeenten werd gehanteerd. De SP vond de hele kwestie een storm in een glas water.

verzet

In juli veroorzaakte partijleider J.G.Ch.A. Marijnissen opschudding, nadat hij in een interview in het mannenblad *Penthouse* het verzet in Nederland in de Tweede Wereldoorlog op één lijn had gesteld met het moslim-fundamentalistische terrorisme in het Midden-Oosten. Voorzitter R. Hemmes van de Stichting Samenwerkend Verzet vond de uitlatingen van Marijnissen van weinig respect getuigen. Volgens de SP-leider waren zijn opmerkingen echter uit hun verband gerukt. Hij liet weten de werkwijze van Hamas en Hezbollah af te keuren.

coalitievoorkeuren

Op 10 juli verklaarde Marijnissen op de radio dat hij een kabinet van de SP met het CDA en de PvdA niet uitsloot. ‘Het idee dat wij alleen maar met rood willen, klopt niet’ (*Trouw*, 12 juli 2007). Marijnissens uitlatingen leidden tot enige commotie in de SP. Eerder had de SP-leider wel te kennen gegeven met GroenLinks en de PvdA in zee te willen. De sociaal-democraten hielden zich echter op de vlakte. Verder dan het gezamenlijk drinken van een kopje koffie in november, vlak voor de verkiezingen – op instigatie van GroenLinks-aanvoerder Halsema – ging

PvdA-leider Bos niet (zie ook in deze Kroniek onder GroenLinks en SP).

programma Tweede-Kamerverkiezingen

Op 31 augustus presenteerde de programmacommissie onder voorzitterschap van het Tweede-Kamerlid Van Bommel het conceptverkiezingsprogramma met als titel *Een beter Nederland, voor hetzelfde geld*. Meest opmerkelijke punten waren de aanvaarding van het koningshuis en de NAVO. De SP was niet langer van mening dat Nederland uit de NAVO moest, maar accepteerde het Westerse bondgenootschap als een ‘politiek feit’, aldus Van Bommel (*NRC Handelsblad*, 31 augustus 2006). Ook sloot de SP deelname aan vredesmissies niet uit, wanneer die tenminste door de Verenigde Naties waren goedgekeurd. Verder wenste de partij onder meer een ‘welvaartsvaste’ AOW, die niet mocht worden gefiscaliseerd – zoals de PvdA wenste – en een versoepeling van de keuringseisen voor WAO-ers.

Op 7 oktober stelde het partijcongres van de SP het verkiezingsprogramma definitief vast. Slechts enkele wijzigingen voerden de zeventien afgevaardigden door: zo werd de eis van gratis kinderopvang geschrapt. Over de NAVO vond een heftige discussie plaats, maar uiteindelijk stemde slechts zo’n tien procent van de afgevaardigden tegen de voorgestelde koerswijziging.

kandidaatstelling Tweede-Kamerverkiezingen

Op 2 september ging het partijbestuur akkoord met de ontwerp-kandidatenlijst voor de Tweede-Kamerverkiezingen. Op de eerste plaats stond Marijnissen, die voor de zesde keer de SP-lijst aanvoerde. In oktober werd bekend dat hij in het voorjaar van 2006 een hartaanval had gehad. Na de partijleider kwamen vijf zittende Kamerleden. Eerste nieuweling was A.A.G.M. van Raak, directeur van het wetenschappelijk bureau van de SP en lid van de Eerste Kamer, op de zevende plek. De negende positie werd ingenomen door mevr. R.M. Leijten, voorzitter van de SP-jongerenorganisatie ROOD.

Lijstduwer van de SP voor de verkiezingen was de theoloog, dichter en voormalige priester H.G.J.H. Oosterhuis. Met Marijnissen had hij in 2001 het initiatief genomen tot de oprichting van de stichting ‘Stop de uitverkoop van de beschaving’. Dat hij op de kandidatenlijst van de SP kwam te staan, paste in het streven van de partij zich ook te richten op de sociaal voelende christelijke kiezer.

Het partijcongres van 7 oktober nam de conceptkandidatenlijst zonder wijzigingen over. Pogingen om twee (allochtone) tegenkandidaten – de

van origine Surinaamse Ch. Jankie en de in Turks-Koerdistan geboren D. Yildirim – verkozen te krijgen mislukten.

Lijstduwer Oosterhuis uitte in zijn congresrede scherpe kritiek op het CDA. Ook partijleider Marijnissen betoogde dat vele christenen zich niet meer zouden kunnen vinden in het beleid van het CDA.

campagne Tweede-Kamerverkiezingen

De SP begon de verkiezingscampagne op 20 oktober in Amsterdam op de Nieuwmarkt, waar Marijnissen soep uitdeelde. In de campagne konden SP-sympathisanten een zogeheten ‘*viral movie*’ versturen naar vrienden en bekenden. Op het ‘finalefeest’ op 5 november in Arnhem, een paar weken voor de verkiezingen, werden de actieve leden alvast bedankt voor hun inzet. Opiniepeilingen lieten toen al zien dat de winst waarschijnlijk groot zou zijn; de SP was op een gegeven moment zelfs groter dan de VVD.

uitslag Tweede-Kamerverkiezingen

Grote winnaar van de Tweede-Kamerverkiezingen was de SP, met 25 zetels – een voortuitgang ten opzichte van 2003 van zestien zetels. Aanvankelijk leek het er zelfs op dat de SP 26 zetels had behaald. Nadat de stemmen van in het buitenland woonachtige kiezers waren geteld en na de hertelling in onder meer de gemeente Eindhoven ging er één zetel van de SP over naar de PvdA.

Partijleider Marijnissen reageerde uitgelaten op de uitslag. Hij sprak van een ‘historische dag... Het is de dag waarop de socialisten de liberalen zijn gepasseerd’ (*de Volkskrant*, 23 november 2006). De uitslag betekende dat Eerste-Kamerfractievoorzitter M.J.M. Kox, die als 24-ste op de lijst stond, ook was gekozen. Hij besloot evenwel geen zitting te nemen in de Tweede Kamer.

kabinetsformatie

Al voor de verkiezingen had partijleider Marijnissen te kennen gegeven dat zijn partij mee wilde regeren (zie hierboven). Tijdens de kabinetsformatie onderzocht ‘verkenner’ R.J. Hoekstra de mogelijkheden van een kabinet van de SP met CDA en PvdA (zie in deze Kroniek onder ‘hoofdmomenten’). Na gesprekken te hebben gevoerd met Balkenende, Bos en Marijnissen kwam Hoekstra op 11 december tot de slotsom dat een dergelijke coalitie niet mogelijk was.

Staatkundig Gereformeerde Partij (SGP)

Voor de SGP, de oudste partij van Nederland, leek 2006 een jaar van voorzichtige vernieuwing. Besloten werd dat vrouwen lid mochten worden van de partij, al werden ze geacht geen lid te willen worden van vertegenwoordigende lichamen als gemeenteraden en Tweede Kamer. Het Ds. G.H. Kerstenhuis in Den Haag, waarin het partijbureau was gevestigd, werd verkocht; vanaf september werd een nieuw pand gehuurd in Gouda. Het staken van de overheidssubsidie in 2005 (naar aanleiding van de weigering om vrouwen gewoon lid te laten worden) kwam hard aan. De dreigende financiële tekorten werden enigszins gecompenseerd door extra giften en een geslaagde ledenwerfactie – die overigens al in 2005 was gestart.

jaarvergadering

De jaarvergadering van 25 maart in Utrecht werd voor een groot deel gewijd aan de door M.W. van Buuren geschreven nota *Tussen stemmen en sturen. Besluitvorming en burgerschap in de netwerksamenleving*. De nota werd gepresenteerd door W. Fieret, voorzitter van de Guido de Brès-Stichting – het Studiecentrum van de SGP – en vervolgens in een forum besproken. In een netwerksamenleving zou de overheid een andere, minder zichtbare plaats krijgen en meer invloed van burgers ondergaan. De SGP stelde hier haar eigen visie op christelijk burgerschap tegenover.

vrouwenlidmaatschap

Het vrouwenlidmaatschap bleef ook in 2006 een zeer belangrijk thema binnen de SGP. De discussie hierover was al langer aan de gang binnen de partij maar de rechterlijke uitspraak in 2005 dat de SGP geen subsidie meer kreeg omdat zij vrouwen zou discrimineren, voerde de druk op (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 81-83). Op de algemene vergadering in Utrecht op 25 maart 2006 riep Tweede-Kamerfractievoorzitter B.J. van der Vlies de leden op tot een onbevangen discussie. In een slotwoord waarschuwde F. Mallan, emeritus predikant van de Gereformeerde Gemeenten in Nederland, voor het hellend vlak waarop de partij zich zou begeven wanneer ze haar standpunt zou gaan herzien. De vergadering koos twee nieuwe leden in het hoofdbestuur, H. van den Belt en M.F. van Leeuwen, die de plaatsen innamen van J.H. van Daalen en J. van Belzen. Deze waren in december 2005 afgetreden, toen het hoofdbestuur de gemeenschappelijke lijsten van SGP en ChristenUnie voor de gemeenteraadsverkiezingen in vier gemeenten afkeurde omdat er vrou-

wen op direct-verkiesbare plaatsen stonden (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 85-86).

Al in 2003 had het hoofdbestuur een werkgroep ingesteld van jonge predikanten uit verschillende kerkgenootschappen (nederlands-her-vormd, christelijk-gereformeerd en Gereformeerde Gemeenten) om de kwestie nader te onderzoeken (zie *Jaarboek 2003 DNPP*, blz. 118). Zij schreven een nota die op 21 april 2006 door het hoofdbestuur werd ge-presenteerd onder de titel *Man en vrouw schiep Hij hen. Politieke parti-cipatie in bijbels perspectief*. De auteurs stelden vast dat God een schep-pingsorde heeft aangebracht, waarbij de vrouw de man moest volgen omdat ‘de man in algemene zin het hoofd is van de vrouw’ (blz. 36). Man en vrouw hebben andere taken: de vrouw zorgt voor het gezin, ter-wijl de man in het publieke domein een rol vervult. Diverse voorbeelden uit het Oude en Nieuwe Testament moesten dit verduidelijken. Derhalve zou men het regeerambt niet aan een vrouw mogen overlaten. Een partij was echter geen publieke maar een private organisatie. Uit Gods Woord viel niet af te leiden dat vrouwen geen taken mochten vervullen binnen een private organisatie als een politieke partij, zolang het geen ‘leidende taak’ betrof zoals een voorzitterschap of deelname aan het openbaar be-stuur (‘regeerambt’) (blz. 38). Ook als vrouwen als volwaardig lid wer-den toegelaten tot de partij zouden ze deze functies niet mogen opeisen, aangezien ze bij toetreding zouden instemmen met het beginselprogram dat hen dit verbod. Langs deze omweg trachtte het bestuur dus vrou-wen wel een gewoon lidmaatschap van de partij aan te bieden, maar hen tevens te blijven weren uit gemeenteraden, Provinciale Staten, Tweede Kamer en andere functies in het openbaar bestuur. Vrouwen zouden zelfs in het bestuur van een kiesvereniging zitting kunnen nemen, zo-lang het voorzitterschap maar aan een man voorbehouden bleef.

Het hoofdbestuur gaf met deze voorstellen toe aan de druk van de bui-tenwereld en een groeiend deel van de eigen achterban (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 83-84). Tijdens de oprichting van de SGP in 1918 was er niets over het lidmaatschap van vrouwen vastgesteld, omdat het van-zelfsprekend werd geacht dat vrouwen geen lid zouden zijn. In 1984 kon het daarom gebeuren dat vrouwen lid werden van de kiesvereniging Den Haag. Dit werd een slepende kwestie, totdat in 1996 bij statuten-wijziging werd besloten dat alleen mannen volwaardig lid konden wor-den van de SGP (zie *Jaarboek 1996 DNPP*, blz. 74-75). Vrouwen (en trouwens ook mannen) konden voortaan een buitengewoon lidmaat-schap aanvragen, wat inhield dat ze wel actief mochten worden in een plaatselijke kiesvereniging maar geen stemrecht hadden binnen de par-tij, niet afgevaardigd mochten worden naar regionale of nationale partij-vergaderingen en niet verkiesbaar waren voor bestuur of volksvertegen-woordiging.

De achterban reageerde verdeeld op de nota. De SGP-jongerenorganisatie, die al in 2005 vrouwelijke leden had toegelaten (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 84), juichte het voorstel toe. Minder enthousiast was mevr. H. Grabijn-van Putten, die al jaren binnen de SGP had geijverd voor volwaardige deelname van vrouwen aan het politieke proces en de nu voorgestelde statutenwijziging niet ver genoeg vond gaan. Ze kondigde aan, tegen te zullen stemmen. Het Beraad Christelijke Politiek (BCP), een groep van hervormingsgezinde SGP-wethouders en raadsleden (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 86), achtte de voorstellen van het hoofdbestuur te dwangmatig, en gaf ook de voorkeur aan een volwaardig lidmaatschap voor vrouwen met passief kiesrecht. Het BCP meende voorts dat niet alleen de afgevaardigden van de kiesverenigingen op het partijcongres maar alle leden over deze kwestie zouden moeten stemmen. Voor de Landelijke Stichting ter Bevordering van de Staatkundig Gereformeerde Beginzelen daarentegen ging de verandering al veel te ver. Haar voorzitter, P.H. op 't Hof, die van mening was dat 'vrouwen eigenlijk niet het woord mogen voeren in vergaderingen waar mannen zijn', verwierp het onderscheid tussen private en publieke organisaties en noemde het voorstel 'in en in droevig' (*Reformatorisch Dagblad*, 21 april 2006). Ook vier predikanten van de Gereformeerde Gemeenten en de Gereformeerde Gemeenten in Nederland vreesden (in een open brief, afgedrukt in het weekblad van laatstgenoemd kerkgenootschap, *De Wachter Sions*) dat Gods gunst niet op het bestuursvoorstel kon rusten. Op de algemene vergadering van de SGP te Gouda op 24 juni stemde bijna driekwart van de 479 afgevaardigden van de plaatselijke kiesverenigingen voor de statutenwijziging waarmee 'personen' en niet alleen 'mannen' lid mochten worden van de partij. Bezwaren bleken vooral te bestaan binnen enige Gelderse en Zeeuwse kiesverenigingen. Of hierna opnieuw subsidie van de overheid aangevraagd zou worden, was nog niet zeker. Voorlopig meldden zich overigens nog geen vrouwen als lid aan. De plaatselijke kiesverenigingen zouden te zijner tijd ook hun statuten moeten aanpassen.

De SGP-jongeren besloten – met tachtig procent van de stemmen – op hun jaarvergadering op 28 april in Gouda om vrouwen toe te laten in hun bestuur, in commissies en andere organen, mits ze niet de bijeenkomsten zouden openen of sluiten (met gebed). Het hoofdbestuur van de partij maakte hiertegen geen bezwaar, mede omdat de SGP-jongeren geen publieke of regerende functies vervullen. De voorzitter van de jongerenorganisatie C. van Bommel werd overigens op deze bijeenkomst opgevolgd door J. Kloosterman.

gemeenteraadsverkiezingen

De SGP voerde de campagne voor de gemeenteraadsverkiezingen van 7 maart onder het motto 'kiezen voor kwetsbaar'. Politiek leider Van der Vlies opende daartoe op 16 januari de website www.kiezenvoorkwetsbaar.nl. De SGP-jongerenorganisatie hield op 11 februari in Utrecht haar jongerendag onder hetzelfde motto.

Bij gemeenteraadsverkiezingen placht de SGP vaak samen met de ChristenUnie één lijst in te dienen. De laatste tijd leidde vooral het verschil van mening over deelname van vrouwen aan de politiek tot wrijvingen tussen de twee partijen (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 84-87). Voor de ChristenUnie leek samenwerking bovendien electoraal niet erg voordelig. In Breukelen en Nieuwegein werd de samenwerking verbroken en gingen beide partijen zelfstandig de verkiezingen in. In Gouda werd in februari besloten zelfs geen lijstverbinding aan te gaan.

De SGP verloor licht bij de raadsverkiezingen. De partij leed vooral enig verlies in de 75 gemeenten waar niet (meer) met de ChristenUnie werd samengewerkt. In de 42 gemeenten waar ze samen één lijst vormden, konden beide partijen doorgaans hun zeteltal handhaven. Volgens J.W. van Berkum, wetenschappelijk medewerker van de Guido de Brès-Stichting, het Studiecentrum van de partij, kwam de geringe achteruitgang van de SGP nauwelijks ten goede aan de ChristenUnie maar vaker aan lokale partijen (zie ook in deze Kroniek onder ChristenUnie).

In Enkhuizen waren enkele SGP-ers overgestapt naar de ChristenUnie, toen het hoofdbestuur zich tegen samenwerking met die partij verzet had (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 85-87). Eén van hen, D. van Pijkeren, werd in april voorgedragen als wethouder.

samenwerking ChristenUnie en SGP

De in april verschenen nota *Man en vrouw schiep Hij hen* bevatte ook een voorstel voor een samenwerkingsregeling op lokaal of regionaal niveau. De gemeentelijke kiesverenigingen zouden voortaan een gezamenlijke kandidatenlijst met een andere partij (in de praktijk meestal de ChristenUnie) waarop vrouwen geplaatst waren mogen goedkeuren, indien 'redenen van gewichtige aard – door de gemeentelijke kiesvereniging expliciet aan te geven – daartoe nopen' (blz. 47). Dat goedkeuringsbesluit moest dan wel met een tweederde meerderheid worden genomen. Een 'gewichtige' reden zou kunnen zijn dat de SGP geen kans maakte op eigen kracht een zetel in de gemeenteraad te behalen. Over het algemeen genoten echter zelfstandige kandidatenlijsten (al dan niet horizontaal met lijsten van andere partijen verbonden) de voorkeur boven gemeenschappelijke lijsten.

De ChristenUnie in Friesland verbrak in het voorjaar van 2006 de samenwerking met de SGP bij de Provinciale Statenverkiezingen van 2007 (zie in deze Kroniek onder ChristenUnie).

programma Tweede-Kamerverkiezingen

Eind 2005 had het hoofdbestuur een commissie ingesteld die onder leiding van partijsecretaris P.A. Zevenbergen een nieuw verkiezingsprogramma zou ontwerpen (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 81). Het hoofdbestuur stelde op grond van dit ontwerp op 22 september 2006 het program definitief vast. De SGP was daarmee op 25 september de eerste partij die een definitief programma kon presenteren. Bij de presentatie in Den Haag werd een taart aangesneden, om te vieren dat de SGP voor de 25-ste keer deel zou nemen aan Tweede-Kamerverkiezingen.

Het programma, getiteld *Naar eer en geweten*, legde vooral nadruk op bescherming van het traditionele gezin en de jeugd. De SGP wilde extra investeren in gezin, onderwijs en jeugdhulpverlening. Ouders zouden een kindgebonden budget moeten ontvangen voor kinderopvang, ook als ze thuisbleven om hun kind op te voeden. Lijstaanvoerder Van der Vlies zag dat als ‘een investering in de samenleving’, die er toe zou moeten bijdragen dat meer kinderen thuis werden opgevangen door hun eigen ouders (*NRC Handelsblad*, 28 september 2006). Verder wilde de partij de aftrek van de hypotheekrente beperken, de AOW op termijn verder fiscaliseren (dat wil zeggen dat AOW-gerechtigden met een ruim aanvullend pensioen via de belastingen mee zouden betalen aan de AOW), coffeeshops sluiten, en het budget voor ontwikkelingssamenwerking en dat voor defensie verhogen. Het financiële deel van het verkiezingsprogramma moest na een doorrekening van het Centraal Planbureau wel enigszins aangepast worden.

kandidaatstelling Tweede-Kamerverkiezingen

SGP-fractievoorzitter Van der Vlies kondigde al in januari in ‘Netwerk’ aan zich voor de zevende keer beschikbaar te stellen als lijsttrekker voor de Tweede-Kamerverkiezingen, die toen nog voor 2007 verwacht werden. Na 25 jaar Kamerlidmaatschap had hij wel overwogen zich terug te trekken, maar de crisis in de partij liet dat niet toe. Het hoofdbestuur had een beroep op hem gedaan aan te blijven om zo voor stabiliteit en continuïteit te zorgen. Op de algemene vergadering van 25 maart werd hij met 382 van de 386 stemmen als lijstaanvoerder gekozen. Op 22 september stelde het hoofdbestuur de kandidatenlijst officieel vast. Op nummer twee stond het Kamerlid C.G. van der Staaij en op nummer drie de econoom E. Dijkgraaf. H.G. Leertouwer, raadslid in

Krimpen aan de IJssel, kwam op plaats vier. Voor de vijfde plaats was aanvankelijk A. Noordergraaf voorgedragen, die pas benoemd was tot burgemeester van Soest. Hij was echter van de ontwerplijst verwijderd nadat hij in Soest een katholieke mis had bijgewoond en bovendien had verklaard dat hij het ‘wel leuk’ zou vinden wanneer ergens een vrouwelijke SGP-burgemeester benoemd zou worden (in een gesprek met het *Nederlands Dagblad*, 9 september 2006). In zijn plaats kwam nu J.P. Tanis, lid van het hoofdbestuur en raadslid te Sliedrecht. Noordergraaf zou zich vervolgens op zijn partijlidmaatschap bezinnen.

campagne Tweede-Kamerverkiezingen

In verband met de subsidiestop vroeg de partij een gift van de achterban, mede om de campagne te kunnen bekostigen. De SGP kreeg in 2006 bijna 400.000 euro voor haar verkiezingsfonds en nog eens ruim 300.000 euro voor het ‘subsidiestopfonds’ binnen – niet alleen van de eigen achterban maar ook van buitenstaanders die vanwege de subsidiestop de partij wilden steunen. Een deel hiervan zou bewaard worden voor de Provinciale Statenverkiezingen van 2007, maar voor de Kamerverkiezingen kon de SGP nu ruim 300.000 euro uittrekken. Dat geld werd vooral besteed aan advertenties in dagbladen.

In de verkiezingscampagne vormde het gezin voor de SGP het belangrijkste onderwerp. De staatkundig-gereformeerden verweten het CDA dan ook geen echte partij voor het gezin te zijn. De christen-democraten zeiden een gezinsbeleid te willen voeren, maar ook voor hen had het klassieke alleenverdienersgezin afgedaan, zo bleek uit het CDA-verkiezingsprogramma – althans volgens de SGP. Ondanks dit verwijt zette de partij zich verder niet af tegen het CDA. Van der Vlies gaf ook aan weer mee te willen onderhandelen over regeringsdeelname als de SGP zou worden uitgenodigd: ‘we zijn geen getuigenispartij van preken en geen vuile handen maken’ (*Nederlands Dagblad*, 11 november 2006). Hij benadrukte dat mensen principieel en niet strategisch moesten stemmen, juist nu de SGP geen subsidie meer kreeg. De SGP leek zich steeds minder verwant te voelen met de ChristenUnie. ‘De ChristenUnie wordt steeds meer een christelijk-linkse splinter zoals vroeger de EVP en PPR’, aldus woordvoerder M. de Bruijne (*NRC Handelsblad*, 21 november 2006).

uitslag Tweede-Kamerverkiezingen

De SGP boekte een geringe stemmenwinst (krap drieduizend stemmen), onvoldoende om de verhoopte derde Kamerzetel binnen te halen. In sommige gemeenten leed ze verlies, met name in Rotterdam, maar soms

ook in minder verstedelijkte gemeenten als Dantumadeel en Heerde. Winst werd vaker behaald in gemeenten onder de rook van de grote steden (Barendrecht, Hendrik Ido Ambacht) en in sommige traditionele bolwerken zoals Alblasserdam en Urk. De verschillen waren echter vaak gering. Ook na zorgvuldige analyse viel hierin geen al te duidelijk patroon te herkennen, stelde Van Berkum vast. De SGP speelde anders dan in 2003 geen rol in de kabinetsformatie.

Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD)

Het jaar 2006 verliep niet gemakkelijk voor de VVD. De interne verdeeldheid nam scherpe vormen aan, de politiek aanvoerder trad af en bij de raads- en Kamerverkiezingen gingen zetels verloren. De strijd om het lijsttrekkerschap leek in het voorjaar juist kiezers te trekken. Die strijd werd beslecht door de leden – ook een blijk van vernieuwing. Vernieuwing uitte zich ook in de huisstijl, de website en in de kleurrijke opmaak van het ledenblad dat bovendien een nieuwe naam kreeg: *Liber*.

gemeenteraadsverkiezingen

De VVD had in 2005 de voorbereidingen gestart voor de gemeenteraadsverkiezingen (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 97). De campagne werd geleid door staatssecretaris M. Rutte van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Vanaf de opening, officieel op 18 februari in Utrecht, kreeg de campagne een meer landelijk dan lokaal karakter. In een televisiespot zetten de liberalen zich af tegen de sociaal-democratie, gesymboliseerd door een rode roos die met alle winden mee lijkt te waaien. Tweede-Kamerfractievoorzitter J.J. van Aartsen richtte zijn pijlen eveneens vooral op de PvdA en het gevaar van linkse colleges in grote steden.

Vice-premier G. Zalm (VVD), tevens minister van Financiën, riep in het televisieprogramma 'Buitenhof' op 19 februari de burgers van meer dan zestig gemeenten op om de verhoogde belasting op onroerende zaken (ozb) niet te betalen. Naar zijn mening was de verhoging in deze gemeenten meer dan twee procent en dus in strijd met de nieuwe wet – waarbij vooral door toedoen van zijn partij de ozb fors werd verlaagd. De mening van Zalm werd overigens bestreden door woordvoerders van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en van het Centrum voor Onderzoek van de Economie van de Lagere Overheden (COELO). Achteraf bleek Zalm bovendien door ambtenaren gewaarschuwd te zijn voor overhaaste conclusies over deze kwestie. De fractievoorzitter van het CDA in de Tweede Kamer, Verhagen, merkte op dat Zalm 'in het enthousiasme van het campagne voeren zijn doel voorbijgeschoten' zou

zijn en zijn uitspraak diende te herroepen (*NRC Handelsblad*, 20 februari 2006). Op een verkiezingsbijeenkomst op 20 februari in Haarlem bood Zalm zijn excuses aan en gaf toe zich vergist te hebben. Hij zou zelfs even overwogen hebben af te treden. Wel hield Zalm vol dat provincies soms te gemakkelijk een gemeente onthieven van het verbod om de ozb te verhogen.

De uitslag stelde de VVD teleur. De partij had gehoopt de verliezen van 2002 goed te maken. Maar ook al boekten de liberalen in 54 gemeenten winst, gemiddeld vielen ze terug van 15,8 naar 13,7 procent van de stemmen (zie tabel 1). In het liberale bolwerk Wassenaar raakte de VVD haar dominante positie kwijt en viel zij terug van elf naar zes zetels, waarvan vooral een nieuwe lokale partij profiteerde. In de grote steden werd licht verlies geleden: in Amsterdam, Den Haag en Rotterdam één zetel; alleen in Utrecht bleef de VVD dit lot bespaard en handhaafde zij haar zeteltal.

Het verlies van de VVD werd onder meer aan het leiderschap van Van Aartsen toegeschreven (zie hieronder), maar ook aan het optreden van Zalm en oud-partijleider H. Wiegel, die nogal van leer was getrokken tegen D66 en haar leider A. Pechtold. Voorzitter K.J. Terwal van de Jongerenorganisatie voor Vrijheid en Democratie (JOVD), de liberale jongerenorganisatie, weet het verlies vooral aan de campagne, waarbij de VVD het kabinetsbeleid niet goed verdedigde en een te confronterende en polariserende toon gebruikte.

Bij de collegevorming leverde de VVD 84 van haar 286 wethoudersposten in. In steden als Amsterdam, Utrecht, Groningen, Leiden en Maastricht namen de liberalen niet meer aan het college deel.

vertrek tweede-Kamerfractievoorzitter Van Aartsen

Al in de nacht van 7 op 8 maart besloot Van Aartsen consequenties te trekken uit de uitslag van de raadsverkiezingen. Hij had voor zichzelf besloten af te treden als de VVD minder dan veertien procent van de stemmen zou halen – en dat was immers gebeurd. Ook de vice-voorzitter van de fractie, mevr. B.M. de Vries, trad op 8 maart af. Nog dezelfde dag koos de fractie een nieuwe voorzitter, W.I.I. van Beek. Een aantal jonge *backbenchers* zou deze wisseling van de wacht al informeel voorbereid hebben (aldus *NRC Handelsblad*, 9 maart 2006). Eén van hen, mevr. E.I. Schippers, werd nu vice-voorzitter van de fractie. Ook minister H.G.J. Kamp van Defensie had door opmerkingen tegenover de *Provinciale Zeeuwse Courant* (6 maart 2006) over de positie van Van Aartsen aan de onrust bijgedragen.

Van Aartsen had zich in de herfst van 2004 kandidaat gesteld voor de functie van partijleider, maar de algemene vergadering van de VVD

wilde toen niet verder gaan dan hem als ‘politiek aanvoerder’ aan te wijzen. Soms werd niet hij maar Zalm als de politiek leider van de VVD beschouwd (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 99-100, en *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 94).

Hirsi Ali

Het Tweede-Kamerlid mevr. A. Hirsi Ali riep in 2006 evenals in 2005 ook in haar eigen partij weerstand op (zie ook *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 92-93). Op 9 februari verdedigde ze (naar aanleiding van de Deense spotprenten van de profeet Mohammed) op een druk bezochte persconferentie in Berlijn het recht om te beledigen en het recht op een onbeperkte vrijheid van meningsuiting. Ze werd daarin gesteund door Van Aartsen, die haar optreden in de Duitse hoofdstad ‘woest goed’ noemde (*Trouw*, 15 februari 2006). Haar fractiegenoot A.P. Visser was het daar niet mee eens. Volgens hem miskende Hirsi Ali de grenzen die liberalen vanouds aan vrijheidsrechten stelden (*Trouw*, 18 februari 2006).

Op 29 september presenteerde Hirsi Ali haar autobiografie *Mijn Vrijheid*, een geautoriseerde vertaling uit het Engels.

Verdonk versus Hirsi Ali

Op 11 mei verklaarde Hirsi Ali in het televisieprogramma ‘Zembla’ dat zij bij haar komst naar Nederland in 1992 niet de waarheid had gesproken over onder meer haar geboortjaar en haar familienaam – wat ze overigens bij eerdere gelegenheden ook al toegegeven had (zie ook in deze Kroniek onder ‘hoofdmomenten’). Ze had zich Hirsi Magan en niet Hirsi Ali moeten noemen – al lag dat in haar geboorteland Somalië niet zo eenvoudig als in Nederland. H.P.A. Nawijn, oud-minister van Vreemdelingenzaken en Integratie voor de LPF en sinds 2005 onafhankelijk lid van de Tweede Kamer, vroeg zijn opvolger als minister mevr. M.C.F. Verdonk om Hirsi Ali het Nederlanderschap te ontnemen indien zij destijds gelogen had. (Om verwarring te voorkomen wordt in de Kroniek ook na deze onthulling de naam ‘Hirsi Ali’ gebruikt, mede gelet op de ontwikkelingen die volgden.) De minister liet een onderzoek instellen. Oud-VVD-leider H.F. Dijkstal raadde in het televisieprogramma ‘Buitenhof’ op 14 mei zijn partijgenote aan, de eer aan zichzelf te houden en haar Kamerlidmaatschap neer te leggen.

Op 15 mei liet Verdonk in een brief aan de Tweede Kamer weten dat Hirsi Ali de Nederlandse nationaliteit ten onrechte verkregen had. Juristen bleken hier (desgevraagd) overigens van mening over te verschillen. Evenmin was duidelijk in hoeverre de partijtop van de VVD bekend was met de achtergrond van Hirsi Ali toen zij in 2002 kandidaat

werd gesteld voor het Kamerlidmaatschap. Aanvankelijk konden de toenmalige politiek leider, Zalm, en de partijvoorzitter uit die tijd, H.B. Eenhoorn, zich dit niet herinneren, maar later gaven beiden toe wel op de hoogte te zijn gesteld door de AIVD. 'De politieke risico's hebben we bewust genomen', verklaarde Zalm op 27 juni (*de Volkskrant*, 28 juni 2006).

Op 16 mei maakte Hirsi Ali op een persconferentie in het bijzijn van partijvoorzitter J.H.C. van Zanen en Zalm bekend onmiddellijk de Tweede Kamer te zullen verlaten en per 1 september te gaan werken voor het American Enterprise Institute, een conservatieve denktank in Washington DC. Aanvankelijk had ze daar pas na de in mei 2007 verwachte Tweede-Kamerverkiezingen willen beginnen, maar zij besloot nu eerder te gaan. Daarbij speelde ook mee dat de rechter op 27 april de bezwaren van haar bureaus in Den Haag tegen haar aanwezigheid (uit veiligheidsoverwegingen) in hoger beroep gegrond had verklaard. Hirsi Ali ging niet in op vragen over haar Nederlanderschap, maar zei Verdonk niets te verwijten: 'Ik ben gek op Rita' (*NRC Handelsblad*, 17 mei 2006). Ze zou wel in beroep gaan tegen het besluit van de minister. Hirsi Ali werd als Kamerlid opgevolgd door mevr. L.J. Griffith, die van 2003 tot 2005 al lid van de Kamer was geweest en vervolgens wethouder in Amsterdam was geworden.

Binnen de VVD werd zeer verdeeld gereageerd op het vertrek van het Kamerlid. Directeur P.G.C. van Schie van de Prof.mr. B.M. Teldersstichting, het wetenschappelijk bureau van de VVD, vond dat het 'grootste politieke talent van Nederland' op schandelijke wijze het land uitgejaagd werd; oud-partijleider Wiegman daarentegen noemde het vertrek 'geen verlies' (*NRC Handelsblad*, 16 mei 2006). Zalm zou zijn collega-minister Verdonk 'een takkewijf' hebben genoemd – en bood daar in augustus excuses voor aan (*NRC Handelsblad*, 28 augustus 2006). De voormalige vice-voorzitter van de fractie, De Vries, waarschuwde dat haar partijgenoten bloed aan hun handen zouden hebben als Hirsi Ali nu iets zou overkomen. Ook van de coalitiegenoten van de VVD kwam kritiek op de gang van zaken. Verhagen, de fractievoorzitter van het CDA, vond het snelle besluit van de minister onzorgvuldig.

De Tweede Kamer vroeg (in de nacht van 16 op 17 mei) in een motie minister Verdonk om haar conclusie te heroverwegen, dan wel een nieuw naturalisatieverzoek van Hirsi Ali met de grootste spoed in behandeling te nemen. Na enige aarzeling beloofde Verdonk de motie uit te voeren. Minister-president Balkenende zou daar ook sterk op hebben aangedrongen. Op het partijcongres van de VVD op 19 en 20 mei in Noordwijkerhout (dat voornamelijk gewijd was aan huishoudelijke zaken en aan veiligheid) zei Verdonk dat Hirsi Ali haar Nederlanderschap alsnog zou kunnen behouden.

Op 27 juni bevestigde minister Verdonk deze mededeling in een brief aan de Tweede Kamer. Ze had zich laten overtuigen dat Hirsi Ali zich volgens Somalisch familierecht zo mocht noemen, omdat haar grootvader niet alleen de naam Magan maar ook de naam Ali had gevoerd. Ze bleek echter van haar partijgenote een verklaring verlangd te hebben waarin deze betreurde dat ze de minister op het verkeerde been had gezet. In het televisieprogramma 'NOVA' verklaarde Hirsi Ali op 27 juni dat ze deze verklaring wel moest ondertekenen omdat ze onder tijdsdruk stond. Ze had duidelijkheid nodig voor haar visumaanvraag in de Verenigde Staten. Op 28 juni kwam de Tweede Kamer op instigatie van de fractie GroenLinks bijeen voor een spoeddebat over deze kwestie. Dit leidde tot de val van het kabinet (zie in deze Kroniek onder 'hoofdmomenten').

Wiegel als lijsttrekker of kandidaat-premier?

Terwijl de Tweede-Kamerverkiezingen nog ver weg leken, zette in Alphen aan den Rijn de voorzitter van de gemeenteraadsfractie, R. Blom, in januari een actie op touw om H. Wiegel opnieuw lijsttrekker te maken. Vanuit bijna 180 afdelingen zou hij steunbetuigingen ontvangen. Wiegel had in 1972, 1977 en 1981 de lijst van de VVD met succes aangevoerd en ook daarna regelmatig van zijn betrokkenheid bij de partij blijk gegeven. Op 19 januari verklaarde hij echter 'vierkant achter Jozias van Aartsen en zijn candidatuur [sic] voor het lijsttrekkerschap te staan' (*NRC Handelsblad*, 19 januari 2006). Partijvoorzitter Van Zanen noemde het initiatief van Blom een 'buitengewoon stomme actie' (*Trouw*, 19 januari 2006). Van Aartsen ambieerde op dat moment zelf het lijstaanvoorderschap, maar zou Wiegel wel als kandidaat-premier in de verkiezingsstrijd in willen zetten, zoals hij al in 2005 had gezegd (zie ook *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 94). Niet iedereen juichte een dergelijk tandem toe. Tweede-Kamervoorzitter F.W. Weisglas (VVD) vond de constructie te vrijblijvend en niet goed voor het ambt van Kamerlid, zo verklaarde hij in het radioprogramma 'TROS Kamerbreed' op 21 januari.

Wiegel en Van Aartsen trokken niet altijd één lijn. In 2005 bleken ze verschillend te denken over de vrijheid van (bijzonder) onderwijs (zie ook *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 92-93), in februari 2006 reageerden ze verschillend op de onrust die Deense spotprenten van de profeet Mohammed hadden veroorzaakt onder moslims. Terwijl Van Aartsen het recht op belediging verdedigde, waarschuwde Wiegel tegen het ongebreidelde gebruik van de vrijheid van meningsuiting en de alles-moet-kunnen-mentaliteit. Volgens een peiling van TNS NIPO in opdracht van *de Volkskrant* begin maart zouden meer liberale kiezers

Wiegel als premier willen (veertig procent) dan Van Aartsen (zeventien procent), Verdonk (dertig procent) of Kamp (25 procent). Juist in die tijd kwam Wiegel in opspraak, omdat hij als president-commissaris van een computerbedrijf belastingfraude niet gemeld zou hebben. Wiegel kondigde overigens na het vertrek van Van Aartsen als fractievoorzitter en potentieel lijsttrekker op 9 maart aan, zich nu ook niet meer beschikbaar te zullen stellen als kandidaat-premier – laat staan als lijsttrekker. Laatstgenoemde functie had hij niet geambieerd, maar het minister-presidentschap in een tandem met Van Aartsen als lijsttrekker wel.

kandidaten lijsttrekkerverkiezingen

Vanaf 9 maart konden zich kandidaten voor het lijsttrekkerschap aanmelden. De gedoodverfde kandidaat Van Aartsen had zich na zijn aftreden als fractievoorzitter ook teruggetrokken als kandidaat-lijsttrekker (zie hierboven). Reeds op 9 maart stelde Rutte zich kandidaat en lichtte dat op een persconferentie toe. Hij hoopte de VVD een ander imago te geven en er een echte volkspartij van te maken waar zowel mannen met dassen en vrouwen met parelkettingen als jongeren met een oorbel of ‘een raar kapsel’ welkom waren (*de Volkskrant*, 10 maart 2006). Tegelijkertijd opende hij de aanval op de PvdA: ‘Bos wil alleen maar de bestaande koek verdelen. Ik wil meer koek verdienen’ (*de Volkskrant*, 10 maart 2006). Aanvankelijk dienden zich geen tegenkandidaten aan, maar op 22 maart meldde zich het Tweede-Kamerlid mevr. J. Veenendaal. Ze was pas eind 2003 in de Kamer gekomen en nog weinig bekend, maar hoopte meer openheid en debat in de partij te brengen.

Na enige aarzeling besloot echter ook minister Verdonk zich kandidaat te stellen. Ze was populair, maar niet onomstreden – ook binnen haar eigen partij. Zo pleitte ze op een partijbijeenkomst over integratie op 21 januari in Rotterdam voor een gedragscode naar het voorbeeld van de Maasstad. Op straat zou Nederlands moeten worden gesproken en geen buitenlandse taal. Haar partijgenote Griffith, toen nog wethouder in Amsterdam, vond dit te ver gaan. Een paar dagen later zou de minister haar uitspraak nuanceren. Verdonk presenteerde zich op 5 april op de Bouw-Rai in Amsterdam. ‘Ik ben niet links en ik ben niet rechts, ik ben recht door zee’, verklaarde ze (*NRC Handelsblad*, 6 april 2006). Ze liet zich kritisch uit over het fiscaal beleid, politiebeleid, onderwijs en zorg – wat haar twee dagen later in de ministerraad niet in dank werd afgenomen. Verdonk onderscheidde zich naar eigen zeggen van Rutte niet zozeer door andere of rechtser ideeën, maar door ‘daadkracht en duidelijkheid’ (*NRC Handelsblad*, 5 april 2006). Rutte vond die uitlating ‘beledigend voor de leden’, ‘onzin’ en ‘schadelijk voor de VVD’ (*de Volkskrant*, 6 april 2006). Daarmee was de toon gezet, ook al zouden de

twee kandidaten hun eerste ruzie spoedig hebben ‘afgezoend’ (*NRC Handelsblad*, 7 april 2006).

De strijd tussen Rutte en Verdonk verdeelde de VVD, en drong Veenendaal naar de achtergrond. Rutte was officieel door het hoofdbestuur kandidaat gesteld en kreeg steun van de JOVD, vice-premier Zalm, minister J.F. Hoogervorst en oud-minister F.H.G. de Grave, terwijl Verdonk de voorkeur genoot van oud-partijleider F. Bolkestein, Kamervoorzitter Weisglas, het Tweede-Kamerlid C.B. Aptroot en aanvankelijk ook van Eurocommissaris mevr. N. Kroes. Laatstgenoemde trok haar steun echter in naar aanleiding van het besluit van de minister om Hirsi Ali haar Nederlanderschap te ontnemen.

campagne lijsttrekkerverkiezingen

Verdonk ging een professionele campagne voeren, onder leiding van E. Sinke, oud-voorzitter van de Kamercentrale Amsterdam, en K. van de Linde, die in 2001 en 2002 voor Leefbaar Nederland gewerkt had. Rutte liet zijn campagne leiden door de Amsterdamse oud-wethouder F. Huffnagel – die overigens in april wethouder van Den Haag zou worden. Volgens peilingen van M. de Hond en van TNS NIPO zou Verdonk meer kiezers kunnen trekken dan Rutte.

Op de partijraad die zich op 8 april in Ermelo bezig hield met de toekomst van Europa, kregen Verdonk en Rutte gelegenheid hun opvattingen uiteen te zetten – Veenendaal bleek te laat op de hoogte van de gelegenheid om te kunnen komen. Terwijl Rutte de nadruk legde op de voordelen van Europese integratie, pleitte Verdonk voor een beperkt Europa, met minder regels en minder invloed van Brussel.

De strijd om het leiderschap leverde de VVD aanvankelijk groeiende aanhang op: in peilingen steeg ze in de loop van de maanden april en mei van 25 naar 35 zetels (volgens Interview/NSS). De campagne verliep echter niet zonder strubbelingen. Het campagne-team van Verdonk verzocht om een eigen waarnemer bij de verkiezingen, wat op wantrouwen jegens het partijbestuur leek te duiden. Het partijbestuur had zich immers uitgesproken voor Rutte. De kandidaten kwamen voorts moeizaam tot overeenstemming over het aantal debatten dat ze met elkaar zouden voeren.

Verdonk opende haar campagne op 20 april in Utrecht en kondigde aan de VVD tot grootste partij in Nederland te zullen maken. Een belangrijk strijdpunt was voor haar belastingverlaging voor werknemers. Ze sloot desgevraagd uit dat ze een eigen partij zou oprichten ingeval ze geen lijsttrekker van de VVD zou worden: ‘ik ben loyaal aan de VVD’ (*de Volkskrant*, 22 april 2006). E.H.T.M. Nijpels, oud-partijleider en commissaris van de koningin in Friesland, vreesde echter dat zij de partij

niet bij elkaar zou weten te houden en noemde haar in een radioprogramma op 21 april een 'brokkenpiloot' (*de Volkskrant*, 22 april 2006). Op 24 april gingen de drie kandidaten in Heerhugowaard voor het eerst met elkaar in debat; in mei volgden – druk bezochte – debatten in Rotterdam, Assen, Oudenbosch, Weert, Arnhem en op het partijcongres in Noordwijkerhout. Hoewel de toon soms wat vinnig werd, leken er weinig inhoudelijke verschillen te zijn. Rutte verweet Verdonk gebrek aan helderheid en consistentie in haar uitspraken over belangrijke onderwerpen als de hypotheekrenteaftrek en het bijzonder onderwijs. In mei kondigde Verdonk aan, 'met alle liefde' premier te worden indien ze er in zou slagen de VVD tot grootste partij te maken (*Trouw*, 4 mei 2006).

Tussen 10 en 24 mei konden de leden hun stem uitbrengen. Ze mochten bovendien een eenmaal uitgebrachte schriftelijke stem elektronisch of telefonisch ongedaan maken. Toen het partijbestuur daar op 18 mei nog eens op wees, vreesden Verdonk-aanhangers dat het zodoende de verkiezing wilde beïnvloeden. Weisglas noemde deze herstemmingsmogelijkheid 'ondemocratisch' (*NRC Handelsblad*, 19 mei 2006). Intussen had de kwestie van het Nederlanderschap van Hirsi Ali (zie hierboven) het aanzien van Verdonk waarschijnlijk schade toegebracht, volgens een peiling onder ruim driehonderd VVD-leden van TNS NIPO voor 'RTL Nieuws'. Niettemin werd ze vaker dan Rutte door de leden als sterke leider en stemmentrekker beschouwd. Sommige critici legden verband tussen haar optreden in de kwestie-Hirsi Ali en haar strijd om het lijsttrekkerschap. In het debat tussen de drie kandidaten op het partijcongres in Noordwijkerhout, dat live op 19 mei werd uitgezonden via het actualiteitenprogramma 'Netwerk', kwam de kwestie niet ter sprake. De toon was hier dan ook gematigd. Rutte-aanhangers, zichtbaar aan affiches, kaarten, koeken en folders, leken op het congres in de meerderheid. Verschillende vooraanstaande partijleden riepen op tot eenheid. Zalm noemde sommige opmerkingen van partijprominenten over Verdonk 'weinig verheffend' (*de Volkskrant*, 22 mei 2006). Fractievoorzitter Van Beek verzocht zijn fractiegenoten dringend om niet meer anoniem kritiek op een kandidaat te uiten. Het wantrouwen tussen de kandidaten en hun aanhangers bleef echter groot; toen het campagne-team van Rutte adresgegevens van leden bij enkele afdelingen opvroeg, diende het team van Verdonk prompt op 22 mei een klacht in bij J.G.C. Wiebenga, onder meer oud-lid van de Eerste en de Tweede Kamer, die door het partijbestuur was aangesteld om toe te zien op een eerlijk verloop van de verkiezing. Wiebenga gaf de afdeling Den Haag hiervoor (op 26 mei) een berisping.

uitslag lijsttrekkerverkiezingen

Op 31 mei werd de uitslag in Amsterdam bekend gemaakt, die vele waarnemers verraste. Peilingen hadden veelal Verdonk als winnaar aangewezen, maar van de ruim 28.000 VVD-ers (74 procent van de 39.000 stemgerechtigde leden) die aan de verkiezing hadden deelgenomen gaf 51 procent (14.777) de voorkeur aan Rutte, 46 procent (13.131) aan Verdonk en drie procent (803 stemmen) aan Veenendaal. Volgens een peiling van De Hond zou Rutte minder kiezers trekken dan Verdonk. Er werd dan ook even gespeculeerd over een duo-lijsttrekkerschap, maar de partijtop voelde daar weinig voor.

Op 27 juni trad Rutte af als staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, om de volgende dag beëdigd te worden als lid van de Tweede Kamer. Vervolgens loste hij op 29 juni Van Beek als fractievoorzitter af. Als staatssecretaris werd hij opgevolgd door de Haagse oud-wethouder B.J. Bruins (ook VVD).

programma Tweede-Kamerverkiezingen

In november 2005 was een commissie ingesteld die onder leiding van B. Verwaayen, topman van British Telecom, een programma zou ontwerpen voor de Tweede-Kamerverkiezingen die toen nog voor 2007 verwacht werden (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 94). Penvoerder was de politiek filosoof L. van Middelaar. De commissie zou een aantal reeds vastgestelde 'visiedocumenten' bij haar werk betrekken.

Op 28 augustus presenteerde de commissie in Rotterdam haar ontwerp-programma, getiteld *Voor een samenleving met ambitie*. Het was opge maakt en gedrukt als een *tabloid* krant, met korte teksten en kleurrijke foto's. Belangrijke eisen waren: verlaging van de inkomstenbelasting met drie procent voor alle tariefschijven; handhaving van de hypotheek-renteaftrek en de AOW; gratis kinderopvang voor werkende en ondernemende ouders; zwaardere straffen voor geweld en andere overtredingen tegen gezagsdragers; voorrang voor artikel 1 van de Grondwet, dat discriminatie verbiedt. De commissie pleitte ook voor een 'heldere en rechtvaardige asielpcedure: snel en zorgvuldig'.

Waardering voor het program kwam vooral van de werkgeversorganisatie VNO-NCW, kritiek van de vakbeweging en van andere partijen. Niet alleen de linkse partijen maar ook de christen-democratische coalitiepartner vond dat de liberalen de 'onderkant van de samenleving' teveel de rekening lieten betalen (*de Volkskrant*, 29 augustus 2006). Rutte uitte op zijn beurt tijdens de presentatie van het program kritiek op het CDA ('duf en weinig ambitieus'), maar zou toch de coalitie na de verkiezingen willen voortzetten (*Trouw*, 29 augustus 2006).

Op 30 september stelde het congres in Den Haag het programma definitief vast, met geringe wijzigingen – slechts zeven amendementen werden aangenomen. In oktober zou de VVD op aandrang van het Centraal Planbureau (CPB) haar plan voor verlaging van de inkomstenbelasting temperen (van drie procent tot 2,5 procent).

kandidaatstelling Tweede-Kamerverkiezingen

In 2004 was een ‘scoutingcommissie’ ingesteld die onder leiding van de Arnhemse burgemeester mevr. P. Krikke permanent geschikte kandidaten zocht voor de Eerste en Tweede Kamer. Op de algemene vergadering van 19 en 20 mei in Noordwijkerhout werd een technisch advies vastgesteld voor de kandidatenlijst. A.W.H. Docters van Leeuwen, voorzitter van de Autoriteit Financiële Markten en één van de auteurs van het in 2005 vastgestelde *Liberaal Manifest*, maakte in mei bekend dat hij de uitnodiging aannam om zich kandidaat te stellen. In juli en augustus meldden zich meer kandidaten: onder anderen oud-journalist en communicatie-adviseur T.M.C. Elias, de aan de Utrechtse universiteit verbonden historicus A.J. Boekstijn en officier van justitie F. Teeven – die in 2002 de lijst van Leefbaar Nederland aanvoerde. Een deel van de zittende Kamerleden stelde zich opnieuw verkiesbaar. Na enige aarzeling besloot Kamervoorzitter Weisglas in augustus om geen nieuwe termijn na te streven. De bewindslieden mevr. S.M. Dekker, H.A.L. van Hoof, mevr. M.H. Schultz van Haegen-Maas Geesteranus, Hoogervorst en Zalm zagen eveneens af van een plaats op de kandidatenlijst. Hoogervorst zou wel de campagne leiden. Op 21 augustus liet Van Aartsen weten evenmin terug te willen keren naar de Kamer, ondanks aandrang van Rutte.

Het hoofdbestuur stelde na overleg met de voorzitters van de Kamercentrales – de kieskringorganisaties van de VVD – op 25 augustus de ontwerplijst vast. Het concept, dat vroegtijdig bekend werd, leidde tot enige onrust in de partij. Docters van Leeuwen, die voorgedragen zou worden voor de tiende plaats, trok zich daarop terug, waarbij een rol speelde dat Teeven de vijfde plaats zou krijgen. De officier van justitie stond voor een hardere aanpak van criminaliteit, waarmee zijn voormalige superieur – Docters van Leeuwen was voorzitter van het college van procureurs-generaal geweest – niet in kon stemmen. De oud-Kamerleden Visser en mevr. E. van Egenschot bedankten voor de plaatsen 24 respectievelijk 38.

Op 30 augustus presenteerde het hoofdbestuur de inmiddels aangepaste lijst. Op de eerste drie plaatsen stonden Rutte, Verdonk en Kamp. De vierde en vijfde plaats waren voor nieuwkomers: de econoom en ondernemer mevr. B.I. van der Burg en Teeven. Het Kamerlid Schippers

kreeg de zesde plaats, de bewindsliden A. Nicolaï en J.W. Remkes de zevende respectievelijk achtste plaats, het oud-Kamerlid Griffith kwam op de negende plaats. Daarna volgden zittende Kamerleden, tot de veertiende plaats voor nieuwkomer Boekestijn. Elias kwam op 23. Ex-lijst-trekkerskandidaat Veenendaal kreeg een onverkiesbaar geachte plaats (nr. 33), wat aanleiding vormde voor de voorzitter van de Kamercentrale Noord-Holland Noord, H. ter Heegde, om zijn functie neer te leggen.

De kandidaten konden zich op 2 en 9 september in Bussum presenteren aan de leden, die van 8 tot en met 18 september via internet, telefonisch of per post konden stemmen. Ruim een vijfde (8.422) van de 41.996 stemgerechtigde leden bracht een stem uit. De volgorde op de lijst veranderde daardoor enigszins. Zo rukte Griffith op naar de vijfde plaats en zakte Teeven naar plaats zes. Ook Schippers, Nicolaï en Remkes schoven een plaats op, verder bleef de lijst vrijwel ongewijzigd. De definitieve lijst werd gepresenteerd op 29 september op het congres in Den Haag.

Van Schijndel

De advocaat A.H.J.W. van Schijndel had sinds zijn toetreden tot de Tweede Kamer in augustus 2005 een kritische rol vervuld. Op 6 september 2006 schreef hij in *de Volkskrant* dat het ontwerpprogram van zijn partij slechts lippendienst bewees aan grote maatschappelijke vraagstukken als immigratie, integratie en de Europese integratie. Hiermee werd naar zijn mening ‘de erfenis van Frits Bolkestein verkwan-seld’. Zijn onverkiesbare 35-ste plaats op de ontwerp-kandidatenlijst beschouwde hij als een signaal dat zijn opvattingen in de partij niet meer welkom waren en hij overwoog daarom zich bij een nieuwe partij aan te sluiten. Rutte eiste hierop dat Van Schijndel ofwel zijn eisen zou intrekken, ofwel zijn Kamerzetel ter beschikking zou stellen. Toen het Kamerlid daar niet op inging, werd hij onmiddellijk uit de fractie gezet. Hij vormde kort daarop een nieuwe fractie samen met het uit de LPF getreden Kamerlid B.J. Eerdmans, die betrokken was bij de oprichting van EénNL. Bij de Kamerverkiezingen stond Van Schijndel zevende op de kandidatenlijst van EénNL, wat ook een onverkiesbare plaats bleek te zijn: de nieuwe partij haalde geen zetels.

campagne Tweede-Kamerverkiezingen

Rutte had in een toespraak voor de bestuurdersvereniging van de VVD op 1 april in Utrecht aangekondigd zich in de campagne te richten op kiezers van de rechtervleugels van CDA en PvdA, maar niet met de

sociaal-democraten te willen regeren. Hij verwachtte zo meer zetels te kunnen winnen dan met een rechtser campagne die G. Wilders (PVV) en M.G.Th. Pastors (EénNL) wind uit de zeilen zou nemen. Op het partijcongres op 30 september sloot Rutte ook de ChristenUnie als partner uit, vanwege haar linkse koers. Ook vice-premier Zalm sprak voorkeur uit voor een coalitie met het CDA om het liberale beleid van het tweede en derde kabinet-Balkenende voort te zetten.

Op 30 oktober hield de VVD een bijeenkomst in Den Haag over economisch beleid, waaraan ondernemers als A. Burgmans (Unilever), R. Willems (Shell) en Verwaayen (British Telecom) deelnamen. Rutte stelde voor de WW-premie voor oudere werknemers af te schaffen om te voorkomen dat zij vervroegd werkloos of gepensioneerd zouden worden.

Nog voor de officiële start van de campagne (op 4 november) bleken binnen de partij ongerustheid en verdeeldheid te bestaan over de wijze van campagnevoeren. Sommige Kamerleden vonden (in een fractievergadering op 31 oktober) de campagne niet hard genoeg en te weinig op de lijsttrekker gericht: andere prominente liberalen als Zalm, Kamp en Verdonk zouden teveel aandacht trekken. Verdonk voerde campagne via de website die ze als kandidaat-lijsttrekker in gebruik had genomen (www.stemrita.nl). Ze trad onder meer in debat met GroenLinks-lijsttrekker Halsema in een door muziekzender MTV en Coolpolitics georganiseerde serie korte debatten. Volgens een peiling van De Hond zou de VVD met Verdonk als lijsttrekker drie zetels meer winnen dan nu met Rutte. Ze zou graag vice-premier worden als de VVD weer mee zou regeren, verklaarde ze op 14 november op een partijbijeenkomst in Leiden, Rutte zou dan voorzitter van de Tweede-Kamerfractie blijven.

Rutte zei graag te willen profiteren van de populariteit die Verdonk genoot. De VVD-lijsttrekker moest moeite doen om te voorkomen dat de media alle aandacht richtten op de tweestrijd tussen CDA en PvdA, en hij ging daarbij vragen over zijn persoonlijk leven niet uit de weg. Zo bekeek hij in het bijzijn van een verslaggeefster van het televisieprogramma 'Lijst 0' een video met potentiële huwelijkskandidaten – Rutte was vrijgezel – en liet hij zich door een journaliste van het blad *Viva* (dat op 13 november verscheen) liggend op een hotelbed interviewen. Rutte wilde het activeren van mensen in WW of bijstand tot centraal thema verheffen, onder het motto 'het karwei begint nu pas' – zo kondigde hij aan bij de formele opening van de campagne op 4 november in Lunteren, waar ook het jaarlijks congres van de VVD-Bestuurdersvereniging plaatsvond. CDA en PvdA zouden van Nederland een 'rusthuis aan de Noordzee' willen maken (*de Volkskrant*, 6 november 2006).

Ook Zalm nam afstand van het CDA en verweet Balkenende gebrek aan leiderschap en angst voor verdere hervormingen: 'Balkenende zegt nu:

laat mij m'n karwei maar stoppen' (*de Volkskrant*, 15 november 2006). Op 14 november presenteerde de VVD een plan voor twee miljard extra investeringen om de knelpunten in het wegennet op te lossen, onder meer door snelwegen boven elkaar aan te leggen. Minister van Defensie Kamp, die eveneens een actieve rol in de campagne speelde, reageerde scherp op een publicatie in *de Volkskrant* op 17 november over marteling van Irakezen door Nederlandse militairen. De krant had zich volgens hem in de slotfase van de verkiezingsstrijd voor een politiek karretje laten spannen (*de Volkskrant* 22 november 2006).

uitslag Tweede-Kamerverkiezingen

De VVD leed vrijwel overal verlies. Ze bleef niettemin de grootste partij in enkele gemeenten in Noord- en Zuid-Holland zoals Amstelveen, Blaricum, Laren en Wassenaar. Ze verloor vooral kiezers aan het CDA (bijna een kwart van haar aanhang uit 2003) en aan de PVV (vijf procent). De nieuwe partijen EénNL en de Liberaal-Democratische Partij – in augustus opgericht door oud-VVD-er S.E. baron van Tuyll van Serooskerken – bleken weinig kiezers te hebben weggehaald bij de VVD. Hoewel de opiniepeilingen sinds oktober op verlies duiden, viel de uitslag toch nog tegen. Directeur van de Teldersstichting Van Schie weet het verlies vooral aan een te bleek programma, dat wel een 'socialistisch' voorstel voor kinderopvang bevatte maar weinig aandacht schonk aan de integratie van immigranten. Rutte had echter volgens Van Schie ook in de campagne te weinig gedaan om de VVD een 'duidelijk herkenbaar gezicht' te geven (*NRC Handelsblad*, 23 november 2006). Ook andere partijleden uitten kritiek, maar Kamp en Zalm namen Rutte hiertegen in bescherming.

De partijraad boog zich op 9 december in Zoetermeer over de verkiezingsuitslag. De deelnemers leverden veel kritiek op het campagne team, dat amateuristisch te werk zou zijn gegaan. Sommige sprekers pleitten voor een rechtser koers, andere voor juist een linksere. Rutte zag zichzelf als slachtoffer van de tweestrijd tussen Balkenende en Bos. Voorts beschouwde hij de uitslag vooral als nederlaag voor de gevestigde 'centrumpartijen' tegen de 'outsiders' (*NRC Handelsblad*, 11 december 2006).

Rutte versus Verdonk

De Tweede-Kamerfractie koos Rutte op 23 november meteen weer tot voorzitter. Hij kreeg hierbij de steun van Verdonk. Toen echter bleek dat zij bij de Kamerverkiezingen 620.555 voorkeursstemmen had gekregen, ruim 67.000 meer dan lijsttrekker Rutte, riep ze op 28

november in een toespraak in een Haags café de partij op om de oud-partijleiders Bolkestein en Wiegel 'de betekenis van deze unieke situatie voor de partij' te laten onderzoeken (*NRC Handelsblad*, 29 november 2006). Ze wilde zich hard maken voor 'de koers-Verdonk' die in haar ogen werd gesteund door de kiezers maar tegengewerkt door 'veertig partijbonzen'. De partijtop toonde zich weinig gecharmeerd van dit idee. In de wandelgangen klonken kwalificaties als 'schandalig' en 'egocentrisch', en werd de vrees geuit voor 'LPF-achtige toestanden' (*de Volkskrant*, 29 november 2006). Rutte verklaarde na een intensieve fractievergadering – waarin hij zou hebben gedreigd af te treden indien de fractie in zou stemmen met het voorstel van Verdonk – dat hij 'de baas' bleef en Verdonk beaamde dat. Wel zou een commissie onder leiding van oud-minister Dekker de verkiezingsnederlaag gaan onderzoeken – en daarbij ook de gemeenteraadsverkiezingen en de strijd om het lijsttrekkerschap betrekken. Wiegel sprak de verwachting uit dat de discussie over het leiderschap in zijn partij hiermee nog niet beëindigd zou zijn. Het niet herkozen Kamerlid G.J. Oplaat deed die mening en vreesde dat Rutte als partijleider niet de 'centrum-rechtse basis' van de VVD terug zou winnen (*Trouw*, 30 november 2006).

Provinciale Statenverkiezingen 2007

In het voorjaar van 2006 startte de VVD de voorbereidingen voor de Provinciale Statenverkiezingen van maart 2007. In mei konden in alle provincies lijsttrekkers door de leden van de provinciale afdelingen gekozen worden. In negen provincies werd slechts één kandidaat gesteld, die vervolgens automatisch lijsttrekker werd. Alleen in Limburg, Noord-Brabant en Noord-Holland vonden ledenraadplegingen plaats. De kandidatenlijsten werden in november vastgesteld.

In Drenthe vond in augustus een scheuring plaats in de Statenfractie. Naar aanleiding van persoonlijk getinte meningsverschillen over de werkwijze van de fractie vormden twee leden een eigen fractie, 'Actief Liberaal Drenthe'; zij overwogen deel te nemen aan de Statenverkiezingen.

Eerste-Kamerverkiezingen 2007

Op 31 mei werd de fractievoorzitter in de Eerste Kamer, U. Rosenthal, tot lijstaanvoerder benoemd – bij gebrek aan tegenkandidaten was een ledenraadpleging overbodig. Op 13 oktober presenteerde het hoofdbestuur de groslijst van overige kandidaten, waarover de leden in maart 2007 zouden stemmen. De Eerste-Kamerverkiezingen zouden plaatsvinden op 29 mei 2007.

personalia

F. Bolkestein, oud-minister en politiek leider van de VVD van 1990 tot 1998, volgde in januari H. Langman op als voorzitter van het curatorium van de Prof.mr.B.M. Teldersstichting, het wetenschappelijk bureau van de VVD.

Het Tweede-Kamerlid R. Luchtenveld werd in juni wethouder in Amersfoort en vertrok daarom uit de Kamer.

Oud-partijleider G. Zalm kondigde op 26 november zijn vertrek uit de politiek aan. Als minister kreeg hij van vele kanten lof toegezwaaid, zelfs van zijn GroenLinks-opponent Vendrik. Zalm was minister van Financiën geweest van 1994 tot 2002 en van 2003-2007; in 2002 was hij in de Tweede Kamer gekozen en bij de vervroegde Kamerverkiezingen van 2003 had hij de lijst van de VVD aangevoerd.